د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

یوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ . ش

تاریخ - یوولسم ټولګی

Ketabton.com

پلورل يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعليمي نصاب، د ښوونکو د روزنې او
د ساينس د مرکز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تاليف عمومي رياست

تاريخ

يوولسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکوالان:

دکتور فاروق انصاري

سرمؤلف عبدالغياث غوري

مؤلف عبدالمالک عابد

علمي او مسلکي ايډيټ:

پوهنمل زلمی هوتک

د ژبې ايډيټ:

پوهنمل بريالی باجوړی

سر مؤلف امين الله نژند

ديني، سياسي او فرهنگي کميټه:

ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.

دکتور عبدالصبور فخري

حبيب الله راحل د تعليمي نصاب په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کميټه:

دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين

دکتور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پروژې مسوول

د سر مولف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رىس

طرح او ډيزان :

حميد کريمي سنجد دره يي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستـــان دی　　دا عزت د هـــر افـــغـان دی

کور د سولې کور د تـورې　　هر بچی يـې قهـرمـان دی

دا وطن د ټولو کــور دی　　د بـلـوڅـو د ازبکـــو

د پښتـــون او هـزاره وو　　د تـرکـمنـــو د تـاجـکـــو

ورسره عرب، گوجــر دي　　پاميـريـان، نـورستانيـــان

براهوي دي، قزلباش دي　　هم ايـمـــاق، هم پشه يان

دا هيـــواد به تل ځـليږي　　لکـــه لمــر پر شنه اسمـان

په سينــه کې د اسيـــا به　　لکـــه زړه وي جـاويـدان

نوم د حق مو دی رهبـــر　　وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کيږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده‌کړې په بهير کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده‌کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تآليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
دافغانستان عمومي وضعه د اسلام د ظهور په درشل کې	٣-٤
افغانستان ته د اسلام راتګ او خپرېدل	٥-٨
افغانستان د امویانو په دوره کې	٩-١٢
له امویانو څخه عباسیانو ته د واک انتقال	١٣-١٤
افغانستان د عباسیانو په دوره کې	١٥-١٨
د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغېزې	١٩-٢٠
طاهریان او صفاریان	٢٣-٢٨
سامانیان	٢٩-٣٤
غزنویان او سلجوقیان	٣٥-٤٢
غوریان او خوارزم شاهیان	٤٣-٤٨
مغول او ال کرت	٤٩-٥٢
تیمور ګورکانی او د ده ځایناستي	٥٣-٥٦
د مغولو او تیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٥٧-٦٠
د کندهار له پاځونه مخکې د افغانستان وضعه	٦٣-٦٤
بابریان او افغانستان	٦٥-٦٦
افغانستان او صفویان	٦٧-٦٨
د حاجي میرویس نیکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاځون	٦٩-٧٢
په ایران کې د هوتکي دولت را منځته کېدل	٧٣-٧٦
د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ	٧٧-٧٨
په هند کې افغاني پاچاهان	٨١-٨٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړ لیک

عنوانونه	مخونه
لوديان او سوريان	٨٦-٨٥
ایران په منځنیو پېړیو کې	٩٠-٨٩
ایران په نویو پېړیو کې	٩٤-٩١
هند په منځنیو پېړیو کې	٩٦-٩٥
هند په نويو پېړيو کې	١٠٠-٩٧
دهند په بابري دوره کې علم، فرهنگ او هنر	١٠٤-١٠١
چين په منځنيو پېړيو کې	١٠٨-١٠٥
چين په نويو پېړيو کې	١١٠-١٠٩
د چين اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع	١١٠-١٠٩
اروپا په منځنيو پېړيو کې	١١٢-١١١
صليبي جگړې	١٢٦-١٢١
د اروپا سياسي اوضاع د رنسانس په عصر کې	١٣٢-١٢٧
په نويو پېړيو کې د اروپاعلمي او فکري بدلونونه	١٣٤-١٣٣
په نويو پېړيو کې داروپا سياسي بدلونونه	١٣٨-١٣٥
د انگلستان صنعتي انقلاب	١٤٠-١٣٩
د عثماني دولت را منځته کېدل	١٤٤-١٤١
د امريکا د متحده ايالاتو د خپلواکۍ انقلاب	١٤٦-١٤٥
د امريکا د متحده ايالاتو د پر مختک د لوړتيا لاري چاري	١٤٨-١٤٧

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

افغانستان او اسلام

تېر کال د اسلام له تاریخ سره آشنا شوئ. په دې څپرکي کې به په منځنیو او نویو پېړیو کې د افغانستان له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا ترلاسه کړئ.

د شاه دو شمشیره (علیه الرحمه) جومات

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې څپرکي موخې

هیله کیږي چې زده کوونکي لاندې پوهنیزې، مهارتي او ذهنیتي موخو ته ورسیږي.

- د اسلام د ظهور په در شل کې د افغانستان له عمومي وضعې، افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین راتګ او خپریدل، افغانستان د امویانو په دوره کې، له امویانو څخه عباسیانو ته د واک انتقال، افغانستان د عباسیانو په دوره کې او د مسلمانانو او د افغانستان د خلکو په دوراړخیزو اغیزو خبر شي.
- په افغانستان کې د مسلمانانو د بري لاملونه او همدارنګه د ځینو امیرانو پر وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅونونو د دلایل وپیژني.
- د اسلامي او تاریخي هویت او د پوهې د لاسته راوړلو سره مینه پیدا کړي.

افغانستان او اسلام
د افغانستان عمومي وضع د اسلام د ظهور په در شل کې

په دې لوست کې به د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان د وضعې او حالت له څرنګوالي او هغو لاملونو سره په لنډه توګه بلدتیا وموئ چې اسلام ته زموږ د هېوادوالو د لیواتیا سبب ګرځېدلي وو.

د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان شرایط پایداره نه وو او سیاسي، اقتصادي او ټولنیز تینګښت یې نه درلود چې په لنډه توګه به د ځینو برخو په تشریح پیل وکړو.

۱- سیاسي وضعه

د شپږمې میلادي پیړۍ په دویمه نیمایي کې څه وخت چې د یفتلیانو دولت مخ په ځوړ روان شو د ایراني ساسانیانو او د ماوراءالنهر د ترکانو لاسوهنه په ترتیب سره د افغانستان شمال لوېدیځ، شمال او شمال ختیځ ته وغځېدله او تسلط یې وموند. پاتې هېواد په ملوك الطوایفي حکومتونو ووېشل شو او ډېر سیمه ییز حکومتونه رامنځته شول. د بیلګې په توګه په غور کې د سوریانو کورنۍ، په بامیانو کې د (شېران)، په کابل کې د (رتبیلان) او په غزني او ګردیز کې د (لاویکیانو) سیمه ییز حکومتونه په پښو ودرېدل.

۲- اقتصادي او ټولنیزه وضعه

د اسلام د ظهور څخه پخوا افغانستان د سوداګریزو مالونو د ورلو او راوړلو لاره وه. د وریښمو مشهوره لاره له دې سیمې څخه تېره شوې وه او سوداګریز کاروانونه به له چین او هند څخه ایران، عراق، ترکیې، لویدیځو هېوادونو او ختیځ روم ته رسیدل، همدارنګه د کرنیزو ځمکو، پریمانه اوبو، مساعدې هوا او انساني قوې شتوالي لا ځلولی و.
خو د اسلام د ظهور په وخت کې یې د یوه سیاسي او اداري مرکزیت د نشتوالي له کبله شرایط د ویجاړۍ لوري ته مخه کړه، چې کله به یې یوه او کله به یې بله سیمه یرغل او چور کوله.
له بلې خوا، د ټولنې زیاتره وګړي په کرنې، مالدارۍ او کسبګرۍ بوخت وو، د خپلو عایداتو یوه برخه به یې د عبادت ځایونو ساتونکو ته ورکوله او دغه کړنلاره د دوی د زیاتې بیوزلۍ سبب کېدله.
همدارنګه د وخت په تېریدو سره د ځینو بزګرو ځمکې د لویو ځمکوالو لاسته ورغلې، یوې ډلې ته د شتمنۍ لاسته ورتلل او د بلې ډلې بیوزلي د دې سبب شول چې سخته مالي او اقتصادي نانډولي رامنځته شي.

۳- پوهنیزه، ادبي او دیني وضعه

دین چې د یوې ټولنې د یووالي پیاوړی لامل شمېرل کېږي، په افغانستان کې یې د اسلام د پیداښت په درشل کې د ټولنې د خلکو په باور کې خپل حیثیت له لاسه ورکړ او په خپله د بې اتفاقۍ سبب وګرځید. څرنګه چې د هېواد لوېدیځه برخه چې د ساسانیانو تر سیاسي، ادبي او دیني نفوذ لاندې وه، نو زردشتي دین ډېره وده کړې وه. خو په مرکزي سیمو، زابلستان، دکابل سیند وادي (ګندهارا)، د ارغنداب وادي د هندوکش د غرونو تر لړیو او د هېواد تر شماله پورې او همدارنګه د سند تر څنډو پورې بودایي او برهمني دینونه دود وو. لمر لمانځنې او بت لمانځنې هم د هېواد په شاو خوا کې پیروان درلودل.
د یادو شوو دینونو څخه هر یو د ځانګړو عبادت ځایونو او اړوندو ادارو لرونکي وو. چې په دې کې زیاتره ساتونکو او رهبانانو کار کولو او مزدوري یې اخیستله.
د هېواد د جغرافیوي موقعیت له مخې چې د جګو غرونو د سلسلې پواسطه په ډېرو درو ویشل شوی و هره دره د ځانګړې ژبې او لهجې لرونکې وه.

څرګندونې

۱- يفتلي يا هپتالي په چيني ژبه کې (يي- تي- لي- دو)، په يوناني او رومي ژبو کې (افتهاليت)، په پهلوي، عربي اوفارسي کې (هيطل يا هيفتا ل يا هياطله) او په هندي او سانسکريټ کې (شوته هونه) بلل شوې ده.

۲- ماوراءالنهر د أمو سند په شمال کې پراخه سيمه ده چې د نوموړي سند او سير دريا تر مينځ واقع شوې وه. د بخارا، سمرقند، خوقند،خجند او نور ...... مهم ښارونه په دې سيمه کې موقعيت درلود او اوس د ازبکستان د هيواد په قلمرو کې شامل دی.

لکه څرنګه چې د اسلام د ظهور په وخت کې ډېرې ژبې لکه پښتو، دري، تخاري، سانسکريت د هېواد په بېلابېلو برخو کې دود وې.

د (۲۱- ۴۰ ق/ ۶۴۲- ۶۶۱ ز) کلونو ترمنځ د افغانستان خلکو رياضي، نجوم او طب ته لاس رسی درلود او د يوناني او ساماني دوديزو علومو او هندي فلسفې سره هم بلد وو.

له ټولنيز پلوه هم د مشرې او رعيت طبقو شتوالی او د وينې او نژاد په اصالت باندې باور خلک له ستونزو سره مخ کړي وو. د کورنۍ جوړښت او بنسټ پياوړې پايه نه درلوده او ښځې له خپلو انساني حقوقو څخه محرومې وې.

شرايط همداسې وو چې د اسلام دين غږ زموږ هېواد ته راورسېد. هغه دين چې ټول يې د يوه خدای (ج) لوري، يووالي، خپلواکۍ، عدالت، ورورولۍ او برابرۍ ته بلل.

د اسلام دين د مجاهدينو او دعوتګرو لومړنۍ ډله د دويم خليفه په زمانه (۲۲ ق/ ۶۴۳ز) کې زموږ د هېواد پولو ته ورسېده او د اسلام د سپېڅلي دين د خپراوي لامل شول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندينو څلورو موضوعاتو په هکله له خبرو اترو وروسته، د موضوعاتو پايلې دې د ډلې يو غړی له نورو سره شريکې کړي.

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان سياسي وضع،
د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان ټولنيزه وضع،
د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان اقتصادي وضع،
د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان پوهنيزه وضع.

پوښتنې

۱. د دينونو زياتوالي د ټولنې په يوالي کې څه اغېزه کوله؟ څرګندونې پرې وکړې.
۲. د اسلام د پيدايښت په وخت کې زموږ د هېواد خلکو په کومو ژبو خبرې کولې، أيا تر اوسه هم په هماغو ژبو خبرې کېږي؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په نظر هغه دلايل کوم وو چې زموږ خلکو د اسلام دين سره نږدېوالی وښود؟ يو مطلب برابر کړئ او مخکې له راتلونکي لوست څخه يې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته د اسلام راتګ او خپرېدل

په دې لوست کې به افغانستان ته د اسلام له راتګ او خپرېدو سره بلد شئ. او همدارنګه هغه لاملونه به هم وپېژنئ چې د هېواد په بېلابېلو برخو کې د دې اسماني دين د نفوذ لامل وګرځېدل.

(۱۵۰۰) کاله مخکې افغانستان ته د اسلام راتګ د پام وړ او د تاريخ مهمه پېښه بلل کېږي. افغانستان ته د اسلام راتګ او پاتې کېدو، دغه هېواد له يوې دورې څخه يوې بلې تاريخي دورې ته بوتلو او پرته له ځينو لرغونو عناصرو لکه ژبه او ځينې دودونه چې په هر وخت کې وو په خپل حالت پاتې شول، نور د هېواد ټول کلتوري، اقتصادي او ټولنيز جوړښتونه له بنسټيزو بدلونونو سره مخ شول او يا په بله وينا، اسلام زموږ هېواد ته نوی روح او هويت وباښه نو څرنګه اسلام په افغانستان کې خپور شو؟

د اسلام خپرېدل

هغه ګرندیتوب او ثبات چې د مسلمانانو له فتوحاتو سره همغاړی و، د نړۍ په تاريخ کې سارى نه لري، نو له دې کبله په ځای ده چې الهي معجزه يې وبولو ځکه د دې بريدونو او فتوحاتو رښتينی لامل او اصلي محرک هغه اسماني پيغامونه او لارښوونې وې چې د نوي دين په قالب کې د حضرت محمد (صل الله عليه وسلم) له خوا مسلمانانو ته ورسول شول.

په (۱۲ ق) کال کې د مثنى تر قوماندې لاندې چې د حارث زوی و د لومړي ځل لپاره د جزيره العرب په ختيځو سيمو باندې يرغل وکړ چې په پايله کې مسلمانانو د فرات سيند په لوېديځه څنډه کې د حيره ښار لاندې کړ. له دې فتحې سره مسلمانانو ته د بين النهرين د فتحې کلی لاسته ورغله.

وروسته له دې مسلمانانو د يوې لسيزې په درشل کې د ساساني ايران د نيولو کار بشپړ کړ او په ځانګړې توګه د نهاوند جګړه (نهاوند د همدان په سويل او د اوسني ايران مرکز ته نژدې يو ښار دی). په (۲۱ ق) کال کې مسلمانانو د ساساني ايران لښکرې او دولت په بشپړه توګه له منځه يوړل چې مسلمانانو د فتح الفتوح په نامه ونومولې.

نو په دې توګه هغه حايل چې د خراسان او اعرابو ترمنځ و، له منځه لاړ او اسلامي مجاهدينو خپل ځانونه د دې سيمې پولو ته ورسول او د خليفه فرمان ته سترګې په لار پاتې شول.

دغه فرمان په(۲۱ ق) کال کې د حضرت عمر (رض) له لوري صادر شو، مسلمانانو د احنف بن قيس تر مشرى

لاندې حرکت وکړ او د اوسني ايران په سويل ختيځ کې د طبس د نيولو وروسته د هرات لور ته يې مخه کړه او دغه ښار يې په زور ونيوه. هغه بدلونونه چې د خلافت په مرکز کې د حضرت عثمان (رض) د ځايناستی په سر رامنځته شول، زموږ په هېواد کې يې د مسلمانانو پرمختګ لږ څه وځنډاوه خو دا ځل د مسلمانانو خليفه، (عبدالله بن عامر بن کريز) د ختيځو سيمو د فتحې مشر وټاکه او نوموړي په دې برخه کې ډېرې هڅې وکړې.

يوه څرګندونه

وايي کله چې د لومړي ځل لپاره د عربو او ايرانيانو لښکرې سره مخ شوې دواړو لوريو د جګړو له پيل څخه مخ ګرزاوه. په دې موده کې د دواړو لوريو استازي په تګ او راتګ کې وو. د دې مذاکراتو له ډلې څخه، په يوه غونډه کې رستم د مسلمانانو له استازي څخه د دوی د موخې په هکله پوښتنه وکړه.

ځواب يې ورکړ:

زموږ موخه، د اسلام خپرېدل دي، چې تر ټولو مهم ارکان يې د خدای (ج) په يووالي او د اسلام د پيغمبر په نبوت شهادت او همدارنګه د قرآن کريم قبلول دي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

هغه سړي وويل: د خدای (ج) د بندګانو دعوت د مسلمانانو له عبادته څخه د خدای (ج) د عبادت په لور.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

د مسلمانانو استازي وويل:

او دا چې ټول خلک د آدم او حوا اولاده او ټول له يوه مور او پلار څخه دي.

عبدالله هغه ښارونه چې له اسلام څخه يې مخ اړولی و، بېرته تسليم کړل او په ځانګړې توګه د نيشاپور له فتحې وروسته په (۳۰ ق) کال کې د نوموړي لاره د افغانستان د بېلابېلو ښارونو لوري ته خلاصه شوه. زموږ د هېواد مهم ښارونه لکه هرات، فارياب، جوزجان، تخار او بلخ د مسلمانانو لاسته ورغلل. د نوموړي تره (عبدالرحمن بن سمره) هم د افغانستان د سويلي سيمو د فتحې کار په غاړه واخيست او سيستان چې په هغه وخت کې غزنی، زمين داور او کندهار پکې شامل وو ونيول او له هغه ځايه د کابل په لور وخوځېد.

په کابل کې مسلمانان له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ شول او کابليانو د اسلام د لښکرو په وړاندې سخت مقاومت وکړ خو په پای کې يې ماتې وخوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پام وړ خبره دا ده چې له دې لشکرکشیو سره یوځای، یو زیات شمېر اعرابو په قبیلوی توګه مهاجرتونه وکړل او زموږ د هېواد په هغو سیمو کې مېشته شول چې له جزیره العرب سره یې ورته والي درلود.

سره له دې لومړنیو فتوحاتو، زموږ د هېواد په ځینو برخو کې د مسلمانانو په وړاندې مخالفتونه له منځه ولاړل نشول او په ځانګړې توګه د ځینو بنی امیه و قبیلې د پلویانو چلند د خلکو د ځورېدو او نارامۍ لامل وګرځېد او پاڅونونه یې وزېږول، او په پای کې د یوه پاڅون په ترڅ کې چې د ابومسلم خراساني تر مشرۍ لاندې ترسره شو خلافت د امویانو څخه یوې بلې نرمې عربي ډلې یعنې عباسیانو ته چې ځان یې د پیغمبر(ص) له کورنۍ او دهغه سیاسی نظام وارث باله چې دهغه حضرت په واسطه جوړ شوی و، ولیږدیده.

د مسلمانانو د بریالیتوب دلایل

۱- په پاک خدای (ج)، د قیامت په ورځ، د اسلام په پیغمبر(ص) او قرآنکریم باندې پیاوړی ایمان د مجاهدینو د بریالیتوب تر ټولو مهم دلیل ګڼل کېږي. ځکه دې عقیدې دوی ته ډېره لوړه روحیه ښښله او دوی یې لا زیات فعالیت او خوځښت ته هڅول.

جهاد، شهادت او جنت له معنوي پلوه تر ټولو هغه اساسي ارزښتونه وو چې د دې سبب شول ترڅو مسلمانان په نه تصور کېدونکې توګه له خپل ځانه مېړانه، نه ستړي کېدل او جرئت وښيي.

۲- د مسلمانانو پیاوړي نظامي مشرۍ او له اغیزمنو جګړه ییزو تکتیکونو څخه ګټه اخیستنه او همدارنګه د مجاهدینو ترمنځ د جګړې د مشر د امر منلو روحیه.

۳- برسېره پر دې، مادي انګیزې هم باید له یاده ونه باسو. ځکه د اسلام د قوانینو سره سم د غنیمتونو یو پر پنځمه برخه اسلامي دولت او څلور پر پنځمه برخه د مجاهدینو حق ګڼل کېده.

٤- زموږ د هېواد د خلکو له خوا د اسلام عدالت غوښتنې او مساواتو د شعارونو بدرګه کول، ځکه زموږ خلک د اشرافي نظامونو له شتون څخه ناراضه او تر پزې رسیدلي وو.

۵- د عربو په مقابل لورې کې اداري ضعف او د تیت او پرکې اداري او مذهبي وضعې شتون په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د خلکو ترمنځ، مسلمانو عربو ته دا زمینه برابره کړه، ترڅو ګټه ترې واخلي. ځکه چې په دې وخت کې په افغانستان کې پیاوړی واحد حکومت او یو دین شتون نه درلود چې خلک سره راټول کړي.

٦- د واحدې نظامي مشرۍ نشتوالی او د اسلامي لښکرو پر وړاندې ګډه وډه دفاع د اسلامي مجاهدينو د بريالیتوب بل دليل شمېرل کېږي.

٧- په اسلامي لارښوونو او تمدن کې د ژوند د بشپړ پروګرام شتون او په سيمه کې د پخوانيو حاکمو اديانو د ټولنيز په زړه پورې او پراخه پروګرام نشتوالی.

د پورتنيو څوګونو دلايلو او ځينې نورو لاملونو له مخې، اسلامي لښکرې وتوانيدې چې افغانستان يا د هغه وخت خراسان تر خپلې ولکې لاندې راولي.

پوښتنې

١. ستاسو په نظر کوم دليل يا دليلونه وو چې اسلامي مجاهدينو د ختيځ لور ته لښکرکشي وکړه؟

لاندې تش ځايونه ډک کړئ

٢. په کال .... هجري مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د .... تر مشرۍ لاندې په ايران بريد وکړ او په ترڅ کې يې .... مهم ښار د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغی.

٣. اسلامي لښکرې د کوم خليفه په وخت کې خراسان يا افغانستان ته ورسيدې؟

٤. ستاسو په نظر عربي مسلمانانو ولې له جزيره العرب څخه زموږ سيمو ته کډوال شول؟

٥. د مسلمانانو د خليفه حضرت .... فرمان په .... کال کې د خراسان پر لور د مجاهدينو د پرمختګ په هکله صادر شو.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په افغانستان کې د اسلامي مجاهدينو د بريالیتوب د لاملونو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د امويانو په دوره کې

په دې لوست کې به د امويانو د اداري کولو له څرنګوالي او په هغه وخت کې د افغانستان د اقتصادي او سياسي وضعې سره بلد شو.

امويانو په (٤١ ق / ٦٦١ ز) کال کې اسلامي خلافت ترلاسه کړ. دوی (٩٠) کاله په اسلامي نړۍ واکمني وکړه او کابو د افغانستان په ډېرو سيمو واکمن شول.
دوی چې د قبيلوی نظام بنسټ تر يوه حده ساتلی و د فتحه شوو سيمو د ساتلو لپاره يې د قوم د متنفذو خلکو څخه ګټه اخيسته چې نومورې مشران به د ډېر واک خاوندان وو.

د امويانو په دوره کې زموږ هېواد د ورېښمو د لارې، پراخه کرنيزو ځمکو، بهېدونکو سيندونو، مساعدې هوا او انساني قوې په لرلو سره د ښه اقتصادي وضعيت لرونکی و. خو د امويانو د دربار

د مصارفو زیاتوالې چې د مالیاتو له لارې تامینیدل، نه یوازې دا چې د کسبگرو او بزگرانو د نارامۍ لامل وگرځېدل بلکې د ډېرو څمکو لرونکې هم ناراضه شول. څکه چې د ټولنې د لوړې طبقې سیاسي حقوق هم محدود شول او د بزگرانو د ورځنیو مالیاتو زیاتوالی د سیمه ییزو اشرافو د عوایدو د کمښت لامل وگرځېدل. په دې توگه د اموي دولت په دوره کې د خراسان کلنې مالیات څلوېښت مېلیونه درهم ته ورسید.

د عربو په منځ کې هم د اموی دولت له سیاست څخه ناراضی زیاتې شوې. د قریشو یوه بله څانگه عباسیان وو چې له امویانو سره به یې سیالې کوله، د عباسیانو پلویان ورځ په ورځ زیاتېدل. څکه چې دوی به خلکو ته وعدې ورکولې چې د بریالیتوب په صورت کې به د مالیاتو اندازه او بېگارې کارونه راکم کړي. سیمه ییزو څمکوالو ته به یې هم وعده ورکوله چې د دوی سیاسي حقوق به په پام کې نیسي او دوی ته به د دولت په اداره کې برخه ورکوي.

په دې ترتیب د امویانو او عباسیانو ترمنځ مخالفت زیات شو، څرنگه چې په خراسان کې د اسد بن عبدالله (۱۱٤- ۱۱۷ ق / ۷۳۵- ۷۳۸ ز) په دوره کې د عباسیانو د پلویانو له ډلې څخه څو پټ کسان ونیول شول، لاس اوپښې یې پرې او غوڅې شوې. د امویانو بل والي نصر بن سیار هم په خراسان کې د عباسیانو پلویان په سخته توگه وځارل. خو هېڅوك ونه توانېدل چې په زور او شکنجه د خلکو د ناراضی مخه ونیسي او د هرې ورځې په تېریدو سره د خلکو ناراضی زیاتېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

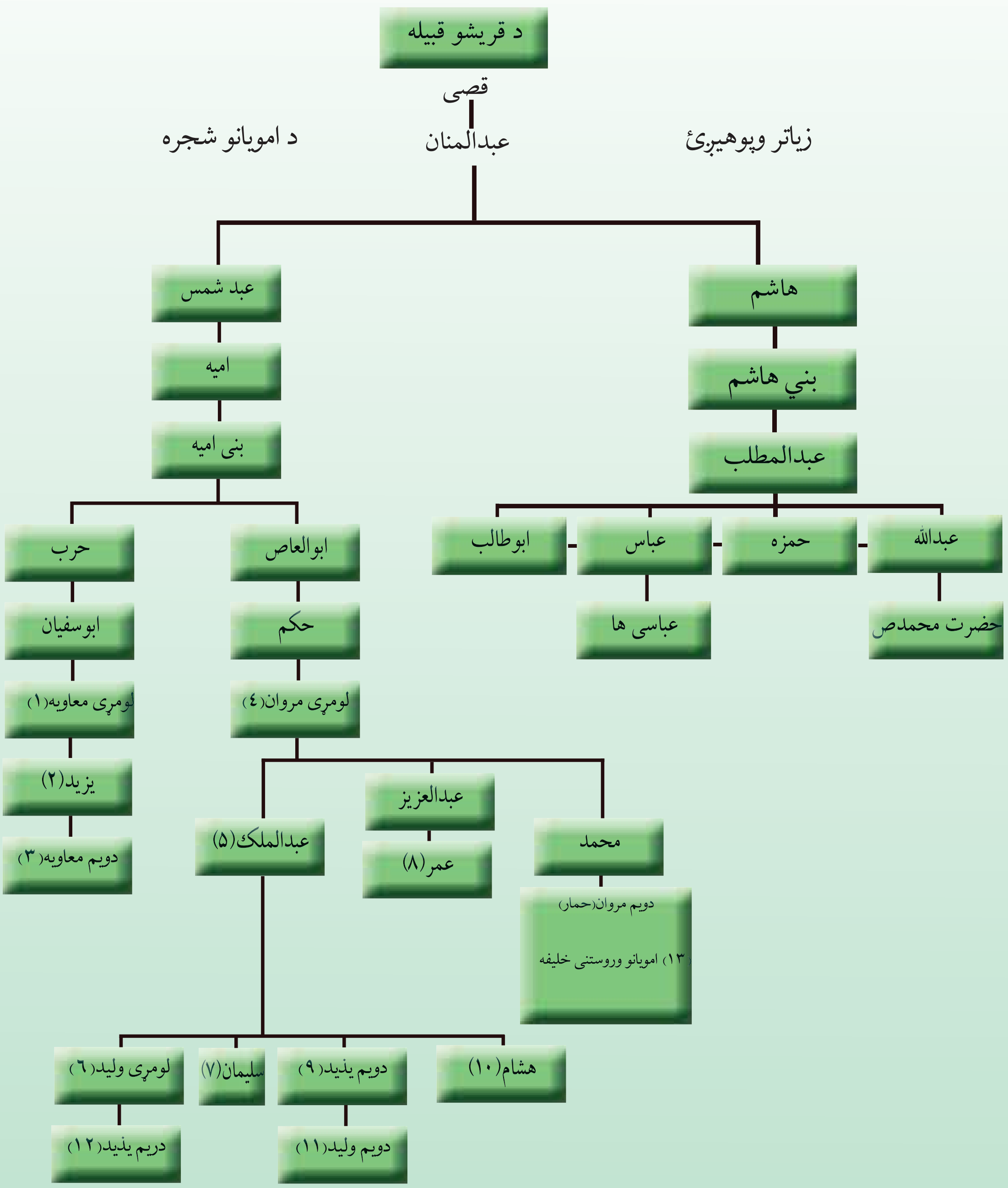

د ولسي پاڅونونو لاملونه

د بني اميه دولت په دوره کې نارضايتي زموږ په هېواد کې زياته شوه. دوی حاکم، قاضي او امام د عربي توکمه خلکو څخه ټاکل. دولتي مهمې دندې په عربي توکمه خلکو پورې اړه لرله. سياسي مخالفين په سختۍ سره ځپل کېدل. اسلامي ساده دربار په مجلل دربار بدل شو. د دربار او لښکر د لګښتو زياتوالی چې د ماليې له لارې به اخيستل کېده او همدارنګه بېګار اجباري کارونه د دې لامل وګرځېدل چې د خلکو د بېوزلۍ کچه لوړه او بالاخره د زياتې ناراضی لامل وګرځي.

زموږ خلکو د ځينو متعصبو له خوا د بې عدالتۍ او له توپيره ډک چلند ته په کتو سره، په داسې حال کې چې په اسلام يې ټينګ ايمان درلود او دهغه په پراختيا کې يې قرباني ورکړې وې خو د نوموړو کسانو د تسلط پر وړاندې يې پاڅون وکړ، لکه د ابومسلم خراساني پاڅون.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې له لاندې موضوعګانو څخه يوه وټاکي، خبرې اترې پرې وکړي او بيا دې يو تن په لنډه توګه د ډلې معلومات نورو ته وړاندې کړي.

- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد سياسي وضعيت،
- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد اقتصادي وضعيت،

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ

۱- د امويانو په دوره کې د ماليات او بيګار د زياتوالي لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه يې واضيح کړئ.

۲- د ځينو عربو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون اساسي علتونه په ګوته کړئ.

۳- بيګاري او حشر يو تر بله څه توپير لري؟ په دې هکله څرګندونې وکړي.

٤- اموي واليانو اسد او نصر په خراسان کې د خپلو سياسي مخالفينو سره څه وکړل؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په آند د افغانستان د هغو ولسي پاڅونونو لاملونه چې د عباسيانو په ګټه تر سره کېدل څه وو؟ په دې هکله يو مطلب برابر کړئ او وروسته له اجازې يې د ښوونځي د دېوال په جريده کې وځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

له امویانو څخه عباسیانو ته د واک لېږد

په دې لوست کې به زده کړو چې واک څه ډول له امویانو څخه عباسیانو ته ولېږدېده او په دې برخه کې د ابومسلم خراساني او د غوري مشرانو ونډه څه وه؟

ابو مسلم خراساني او د واک په لېږد کې د هغه ونډه

عبدالرحمن ملقب په ابو مسلم د ماشومتوب د دورې نوم یې (بهزادان) او د پلارنوم یې بنداد هرمزد و. نوموړی په (۱۰۰ ق / ۷۲۱ ز) کې د سفیدنج (یا سپید دژ چې د جوزجان د انبار له مضافاتو څخه دی) په کلي کې زیږېدلی دی. په لومړي سرکې یې تحصیل ته مخه کړه او عربي ژبه یې زده کړه. د ژوند په ترخو شیبو کې یې غم او په خوږو کې یې خوښي نه ښکاره کوله. په ۱۹ کلنۍ کې یې د سیاست ډګرته و دانګل. د سلیم عقل، د هېواد پالنې احساس او پیاوړی عزم په لرلو سره ډېر په بیړه د ولسي فعالیتونو په سرلاری او مخکښ بدل شو. نوموړي په ۲۳ کلنۍ کې کوفې ته سفر وکړ، په مکه کې یې له ابراهیم عباسي سره ولیدل او د بني عباس له پټ ګوند سره یې اړیکې ټینګې کړې. څه وخت چې هېواد ته راستون شو، د علوي سیدانو یحی بن زید له شهادته وروسته یې په خراسان کې د امویانو په وړاندې د پاخون مشري په غاړه واخیسته.

د پاخون په لومړیو ورځو کې ډېرې ډلې له ده سره یو ځای شوې، تر هغه پورې چې د (۱۲۶ ق / ۷٤۷ ز) کال په کوچنۍ اخترکې د سفیدنج په کلي کې یې د امویانو بیرغ کوز او د عباسیانو تور بیرغ یې پورته کړ.

د ابو مسلم د دعوت په پایله کې هم د خراسان په خلکو کې او هم د عباسیانو په ملاتړو عربو کې د عباسیانو پلویان زیات شول او په بیړه سره د هرات، بادغیس، تالقان، سرخس، مرو، طوس، غور، نیشاپور، بلخ، تخارستان او د نورو سیمو زیات شمېر خلک د نوموړي مرستې ته حاضر شول. پیاده او سپاره خلک به له ابومسلم سره یو ځای کېدل.

د خراسان والي نصر بن سیار چې له ابومسلم سره یې مقابله کوله ونه توانېد چې د پاخون کوونکو په وړاندې ټینګ شي. د ابومسلم پواسطه د مروې له نیولو وروسته نصر نیشاپور ته شاتګ وکړ. د ابومسلم ځواکونو د سیار لښکر و ځاره او ماتې یې ورکړه.

د امویانو امیر مروان حمار ډېره هڅه وکړه چې دا پاخون وځپي. د دې لپاره نوموړي نورې لښکرې برابرې کړې او ابراهیم عباسي یې هم وواژه. خو پاخون کوونکو څو ځله د مروان ځواکونو ته په عراق کې سخته ماتې ورکړه او د امویانو د خلافت مرکز دمشق یې ترې ونیو او په (۱۲۸ ق / ۷٤۹ ز) کال یې د کوفې د ښار په جامع جومات کې ابوالعباس سفاح خلیفه اعلان کړ، مروان د مصر په لور و تښتید او هلته ووژل شو.

په دې ترتیب عباسیان د امویانو پرځای واک ته ورسېدل. خو د خلکو او پاخون کوونکو د ژوند ښه کولو لپاره یې ګام پورته نه کړ او خپلو وعدو ته یې شاکړه. ابومسلم د خراسان والي وټاکل شو خو عباسي مشرانو ابومسلم او

نورو پاڅون کوونکو ته په ښه سترګه نه کتل نو ځکه يې دله منځه وړلو لپاره لاسونه بډ وهل. ترڅو په (۱۳٤ ق/ ۷۵۵ ز) کال کې المنصور، ابومسلم په ټګۍ د خلافت مرکز ته وغوښت او مړيې کړ. د ابومسلم وژنې خلک بيا وخوځول، څرنګه چې پاڅون کوونکو په لومړي سرکې د ((سنباد)) بيا د استاد ((سيس)) او وروسته د ((مقنع)) په مشرۍ پاڅونونه پيل کړل.

امير فولاد او امير کروړ او همدارنګه د واک په ليږدېدنه کې د هغوی ونډه

امير فولاد د ملک شنسپ بن خرنګ له اولادې څخه و، شنسپ د افغانستان په مرکز کې د غورله مشرانو څخه و چې د غور د غرونو په شاوخواکې يې واکمني درلوده. څه وخت چې نومړي واورېدل چې د افغانستان خلکو د امويانو په وړاندې پاڅون کړی، ده هم پاڅون وکړ او په عباسي ګوندکې يې د ابومسلم خراساني سره يوځای د خلکو په راغونډولو پيل وکړ.

امير کروړ د امير فولاد زوی و. په کال (۱۲۹ ق/ ۷٦۰ ز) کې په غورکې امير شو. نوموړی و توانېده چې د غور په شاوخواکې د واکمنۍ لمنه و غوړوي ځکه چې دی يو باتدبيره، زړه ور او مېړنی سړی و او دخپل پلار په څېر نوموړي د ابومسلم خراساني سره يوځای د عباسي ګوند سره په مرسته کې فعاله ونډه واخيسته. همدارنګه نوموړی يو زړه ور باتدبيره او پوخ شاعر و چې لومړنی پښتو شعر ده ويلی دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي او عباسيانو ته د واک د رسېدو په برخه کې دې د لاندې شخصيتونو په اړه له يو له بل سره خبرې اترې وکړي، د خبرو اترو پايله دې بيا د ډلې د يوه غړي له خوا وړاندې شي.

(ابومسلم خراساني، امير فولاد غوري او امير کروړ غوري).

پوښتنې

۱- عباسي خليفه ولې ابومسلم وواژه؟

۲- ستاسو په اند، هغه خوځښتونه چې د ابومسلم خراساني له وژنې راپيدا شول، څه ځانګړتيا وې يې لرلې؟

۳- له امويانو څخه عباسيانو ته واک څه ډول انتقال شو، په لنډه توګه يې شرحه کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په اند، ابومسلم ولې ابوالعباس سفاح واک ته ورساوه او خپله يې د خلافت واګې ترلاسه نه کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د عباسیانو په دوره کې

په دې لوست کې به د عباسیانو په دوره کې د هېواد په سیاسي، اقتصادي او فرهنگي وضع وپوهېږو، په دې برخه کې به د طاهر فوشنجي او د برمکي کورنۍ په ونډه پوه شئ.

عباسیان د اسلام د پیغمبر د اکا (تره) عباس له اولادې څخه دي او د قریشو د بني هاشمو له قبیلې څخه شمېرل کیږي، د دویمې هجري پېړۍ په وروستیو کې د سیاست ډگرته راووتل او څه وخت چې د خراسان له ناآرامې وضعې څخه خبر شول، په (۱۰٦هـ / ۷۲۲ ز) کې يې خپل مبلغان او دعوت کوونکي دې سیمې ته ولېږل.

د افغانستان خلکو د دوی د موخو څخه ملاتړ وکړ او د وینې په بیه يې د امویانو په ځای عباسیان په (۱۲۸هـ / ۷٤۹ ز) واک ته ورسول. د عباسیانو دوره (۵۲۳) کاله اوږده شوه اوپه پای کې د مغولو له خوا په (٦۳۷هـ / ۱۲۵۸ ز) کې د دوی خلافت رنگ شو.

د عباسیانو په دوره کې د افغانستان مالیات کابو له څلوېښتو میلیونو درهم څخه اویا میلیونو درهم ته لوړشول، په همدې دلیل په افغانستان کې د بزگرانو ډېر یا څوونه د عباسیانو د مالیاتي زورزیاتیو په وړاندې رامنځته شول. اوبه ځانگړې توگه د هېواد د شمالي او لوېدیځو ولایتونو خلکو ډېر کلونه مبارزه وکړه ترڅو لږ تر لږه يې ځانونه د دوی له درانه باره وژغورل.

عباسیانو نه شوای کولی د افغانستان د خلکو له سیاسي او اقتصادي پاڅونونو سره په بوازېتوب بریالیتوب ترلاسه کړي، نوله دې امله چې په دې برخه کې بریالیتوب ترلاسه کړي د سیمه ییزو اشرافو او مشرانو مرسته يې ځانته را جلب کړه او د گڼو گټو ترسیوري لاندې يې خپل تسلط ته دوام ورکړ.

په دې دوره کې د افغانستان کرنه او د اوبولگولوسیستم قانوني بڼه ځانته غوره کړه. له هریرود او د هلمند له سیند څخه نوي کانالونه او ویالې وغزیدې. په بلخ کې له (۷۰) زیاتې د اوبو ژرندې او په سیستان کې بادي ژرندې جوړې شوې. په بلخ کې د غلو دانو له ډلې څخه غنم او وریشې کرل کېدې. په بادغیسات او غور کې مالدارۍ او کرنې پرمختگ وکړ. تالقان او مرغاب د پشمي منسوجاتو د تولید مهم مرکزونه شمېرل کېدل او بلخ د سوداگرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمده مرکز و. د وریښمو صنعت او کسب هم زموږ. د هېواد په ځینو برخوکې دود و. په غورکې او سپنه او مس استخراج کېدل. د غور وسلو په ګاوندیو هېوادونو کې ډېر شهرت درلود. په تخارستان کې سرب او نور فلزونه، د هېواد په شمالي نورو ولایتونوکې اوسپنه، سپین زر او سره زر استخرا جېدل او همدارنګه د پنجشېر سپین زر مشهوره وه.

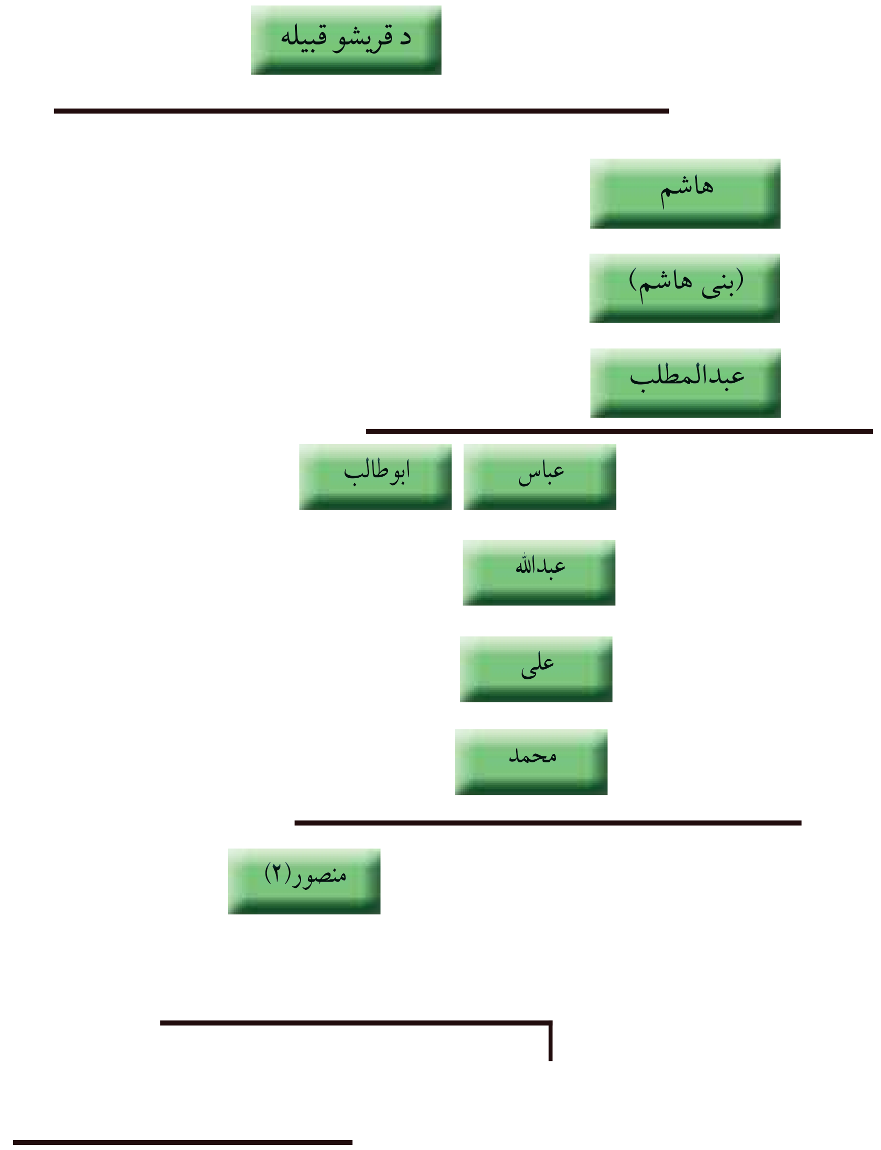

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنگ او ادب له پلوه هم د هغه وخت افغانستان د داسې ځلېدونکو شخصیتونو لرونکی و چې د ادبي او پوهنیزو اثارو په پنځولو سره یې خپل نومونه زموږ د هېواد په تاریخ کې تلپاتې کړل. د بېلګې په توګه د موسی بن شاکر خراساني زامن هریو محمد، احمد او حسن او همدا رنګه ابو معشر جعفر بن محمد بلخي په ریاضیاتو کې لوی لاس درلود، بشار بن بدر تخارستاني شاعر او ابو زید احمد بن سهل بلخي ادیب، فیلسوف او جغرافیه پوه.

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ.

د عباسیانو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون دلایل توضیح کړئ.

برمکیان

برمکیان په اصل کې د برمک په نامه د یوه شخص زامنو له ډلې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردشتي اتشکدې ملا و. د دې کورنۍ لومړنی مشهور شخص خالد د برمک زوی و چې د اموي وروستني خلیفه مروان حمار په چوپړ کې و. نوموړی وروسته د عباسي منصور د وزیر او سلاکار په توګه هم دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته یحي د ده زوی د دې کورنۍ پوه او بانفوذه شخص ګڼل کېږي. نوموړی د مهدي له خوا د هارون الرشید د پالنې او روزنې لپاره وګمارل شو. نوموړي د هارون الرشید په زمانه کې د عباسي خلافت ټولې چارې په غاړه لرلې او له دوو زامنو سره یې د دوی لپاره کار کاوه.

څه موده وروسته هارون الرشید په دوی بدګمانه شو او په (۱۷۸ هـ / ۸۰۳ ز) کې یې د خلیفه د امر سره سم دیحي زوی جعفر مړ او پخپله دی سره د کورنۍ له نورو غړو یې زنداني کړ. او د برمکیانو ټول مالونه یې هم ضبط کړل.

طاهر فوشنجي (طاهر ذوالیمینین)

طاهر بن حسین فوشنجي په (۱۵۹ هـ / ۷۷۶ ز) کې په فوشنج یا د هرات په اوسني زنده جان کې وزیږېده. طاهر د ځوانۍ له پیل څخه په سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو کې ګډون کاوه. نوموړی باتدبیره سړی و. د دوو عباسي وروڼو مامون او امین د اختلاف په برخه کې ده د مامون الرشید چې د بادغیسی مور څخه زیږېدلی و ملاتړ وکړ او په (۱۹۵ق / ۸۱۱ ز) کې یې امین الرشید وواژه.

څه وخت چې مامون الرشید خلافت ته ورسېده. طاهر د ده له پلوه د خراسان والي وټاکل شو. طاهر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۰۷ ق / ۸۲۲ ز) کال کې د جمعې په ورځ همدلته د خطبې په مهال د خلیفه نوم د خطبې څخه لرې کړ او د خپلواکۍ اعلان يې وکړ. خو په سبا ورځ ووژل شو. وروسته له ده د پنځوسو کلونو مودې لپاره د ده اولادونو په افغانستان کې واکمني درلوده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې بيا له لاندې موضوعګانو څخه يوه موضوع وټاکي له خبرو اترو وروسته دې د ټولګي يو تن بيا د خپلې ډلې نظريات او معلومات نورو غړو ته وړاندې کړي.

- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان سياسي وضعيت.
- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان اقتصادي وضعيت.
- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان پوهنيز وضعيت.

پوښتنې

۱- عباسيانو څه وخت او څه ډول خپل سياسي فعاليتونه په افغانستان کې پيل کړل؟
۲- طاهر څوک و او څه ډول واکمنۍ ته ورسيد؟
۳- برمکيان د کوم ځای وو او په څه ډول يې د عباسيانو دربار ته لار ومونده؟
٤- ستاسو په اند ولې هارون الرشيد په برمکيانو بدګمانه شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

په افغانستان کې د امويانو او عباسيانو کړه وړه، ورته والی او توپيرونه په لنډ ډول سره پرتله کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځې اغیزې

په دې لوست کې به زده کړو چې اسلام په څه ډول زموږ خلکو ته اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې وروباښه او د پوهې دروازې یې خلاصې کړې او په بدل کې زموږ د هېواد خلکو او پوهانو د اسلام د پرمختګ په لاره کې څه قرباني ورکړې او اسلامي نړۍ ته یې څه پوهنیز او فرهنګي خدمتونه وکړل؟

د اسلام د سپیڅلي دین په راتګ او خپریدو سره، زموږ د هېواد تاریخ یو نوي پړاو ته ورننوت. څکه اسلام مونږ ته نوی اسلامي هویت وباښه او دغه اسلامي هویت زموږ د خلکو د یووالي سبب شو او ټول قومونه او قبیلې د یوه دین او عقیدې خاوندان شول. همدارنګه د اسلام دین د پوهې د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه او د پوهې انحصار له منځه یووړ نو په دې دلیل پوهې او زده کړې پراختیا وموندله.

همدا چې زموږ خلکو په لومړۍ هجري پېړۍ کې اسلام ومانه د عربی ژبې په زده کړه او دیني علومو لکه قران شریف، حدیث، او فقې په تحصیل کې یې لوې لوې بریالېتوبونه تر لاسه کړل او تردریېمې پېړۍ پورې یې ډېر مشهور پوهان لکه نعمان بن ثابت، امام اعظم ابو حنیفه(رح)، امام حنبل مروزي، ابو داود سجستاني (سیستاني) او داسې نور راښکاره شول چې د اسلام د دین لپاره یې د قدر وړ خدمتونه وکړل.

همدارنګه په دې دوره کې سیستاني عالمانو او پوهانو له دې سیمې نه سر پورته کړ او د پوهې په بېلابېلو څانګو کې یې تآلیفات رامنځ ته کړل. په دې ځای کې د ځینو هغو لیکوالانو یادونه اړین بولو چې د دویمې هجري پېړۍ له نیمایي څخه یې د کتابونو په لیکلو پیل وکړ:

ابو زید بلخي ادیب او جغرافیه پوه، ابو مشعر بلخي رياضی پوه، محمد بن موسی د هندسې عالم بشار بن برد، تخارستانی شاعر او ابو نصرفارابی (چې د لرغوني نړۍ د طب، جغرافیې، فلسفې، نجوم او ادبیاتو تر ټولو لویو عالمانو له ډلې څخه شمېرل کیږي) څخه عبارت دي. د دوی له اثارو څخه په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې د نړۍ په ژوندیو ژبو په اروپا کې وژباړل او بیا خپاره شول.

زموږ خلکو د خپلو پیاوړو کورنیو او خلکو په واسطه د افغانستان تهذیب د خپلو ژباړونکو په وسیله عربي ټولنې او د اسلام د تمدن نړۍ ته د ننه کړل. د برمکیانو کورنی په دویمه هجري پېړۍ کې د طب په برخه کې د (منکه) کتاب، د نجوم او فلکیاتو په برخه کې د (سند هند) کتاب او د سند باد کیسه په عربي وژباړله.

همدارنګه زموږ خلکو د اسلام د پراختیا او خپرېدو په لاره کې ډېرې قربانۍ ورکړې او اسلام یې د هېواد تر ختیځو پولو یعنې هند پورې خپور کړ.

په دې ترتیب د عربي مسلمانانو او زموږ د هېوادوالو ترمنځ اغېزې دوه اړخیزه وې. اسلام زموږ خلکو ته نوی اسلامي هویت ورکړ، یووالی یې وروباښه د پوهې دروازې یې زموږ پرمخ پرانیستې. په بدل کې د افغانستان خلکو هم د علمي او فرهنګي خدمتونو او همدارنګه د وینې په بیه په اسلامي تمدن کې د اسلام د خپرېدو په لاره کې فعاله ونډه واخیسته او په ځانګړې توګه پوهانو او عالمانو په دې برخه کې ارزښتناکه ونډه درلوده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د عربي مسلمانانو اغېزې زموږ په هېواد والو او دویمه ډله دې زموږ د هېوادوالو اغېزې په عربي ټولنه او اسلامي نړۍ تر خبرو اترو لاندې ونیسي او د خبرو اترو پایلې دې یوه له دوی څخه بیا د ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د عربي مسلمانانو او د افغانستان د خلکو تر منځ ګډې اغېزې څه ډول وې؟ په دې هکله څرګندونې وکړې.

۲- زموږ د هېواد پوهانو او عالمانو اسلامي نړۍ ته کوم خدمتونه کړي دي؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۳- ستاسو په آند د بلخ برمکي ډلې د اسلام په تمدن کې کوم مقام درلود؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

افغانستان ته د اسلام تر ټولو مهم خدمت په هکله یوه مقاله ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

په افغانستان کې وروسته له اسلام څخه خپلواک حکومتونه

په دې څپرکي کې به د هغو حکومتونو سره پیژندګلوي تر لاسه کړئ چې افغانستان ته د اسلام له راتګ څخه وروسته جوړ شول.

حضرت علی(کرم الله وجهه) روضه په مزار شریف کې

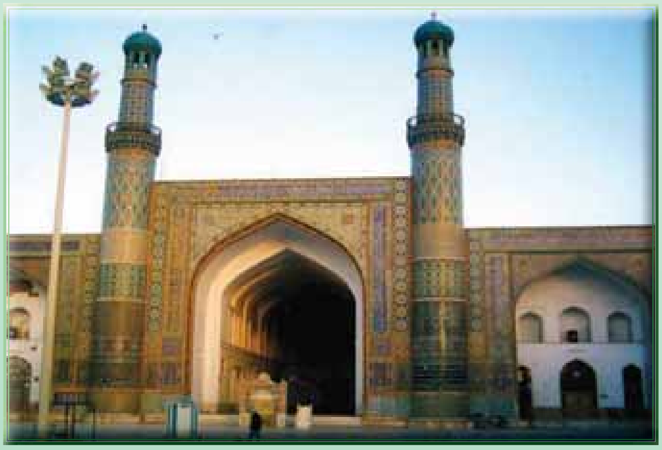

د هرات جامع جومات

د څپرکي موخې

۱. له سیمه ییزو واکمنو کورنیو او د هغوی د حکومتونو د رامنځته کېدلو له لاملونو سره د زده کوونکو بلدول؛
۲. له درېیمې نه تر اوومې هجري پېړۍ پورې د هېواد د خپلواکې غوښتونکو څېرو سره د زده کوونکو بلدول؛
۳. د سیمه ییزو حکومتونو یو له بل سره د اړیکو او د بغداد د خلافت سره د هغو مناسباتو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛
٤. زموږ په هېواد باندې د تیموریانو او مغولو د یرغلونو د علتونو او انګیزو او همدارنګه د هغو په پایلو باندې د زده کوونکو پوهیدل؛
٥. له درییمې نه تر لسمې هجري پیړۍ پورې زموږ د هیواد له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛
٦. په یاده شوې دوره کې د هیواد له تاریخي او فرهنګي څېرو، عالمانو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدتیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم لوست

طاهریان او صفاریان

ایا پوهېږئ چې له اسلام څخه وروسته د خپلواکۍ هڅه لومړی طاهر فوشنجي تر سره کړه او وروسته د طاهر د نیمه خپلواک دولت د منځته راتلو څخه صفاریانو د عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ اخیستلو په لاره کې د پام وړ کارونه کړي؟

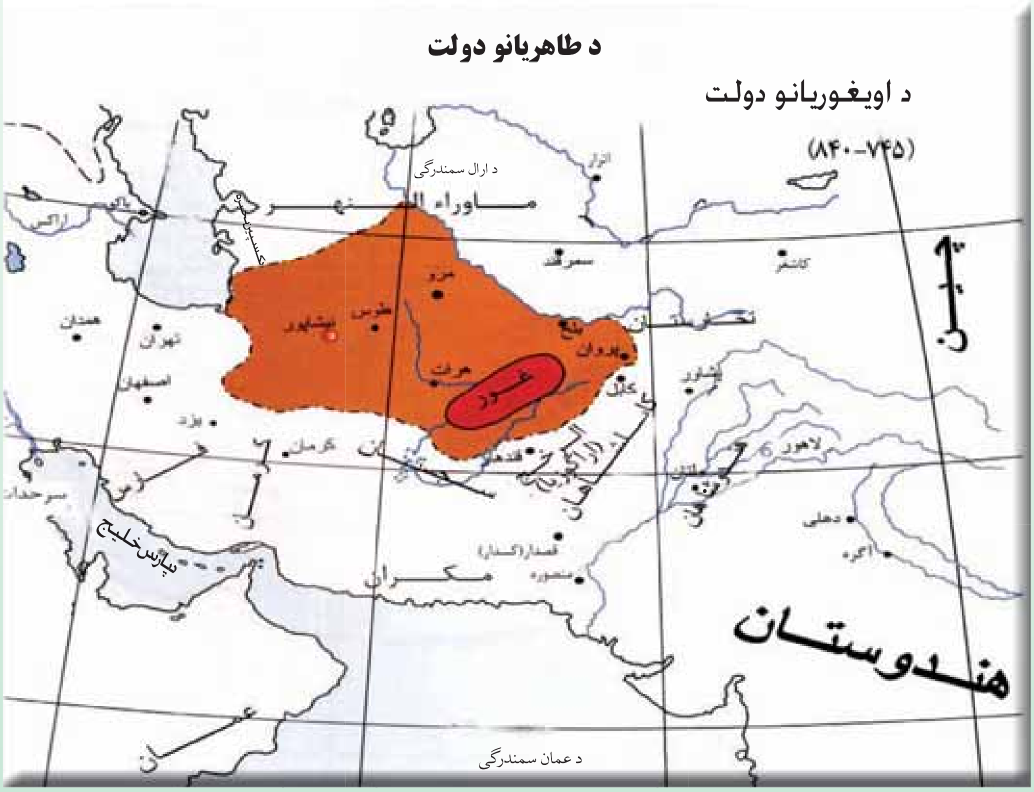

زموږ د هېواد په تاریخ کې طاهریانو او صفاریانو هغه دوه دولتونه و چې له عباسیانو سره یې مخالفت کاوه. که هر څومره طاهریان د حکومت تر پایه په نیمه خپلواکه توګه پاتې شول خو صفاریانو د دوی په پرتله خپلواکه سیاست غوره کړ او په همدې علت د عباسي خلفاوو سره په شخړو کې ښکېل شول. د ملي فرهنګي هڅو له پلوه هم صفاریان د ملي فرهنګي ملاتړ لرونکو څخه شمېرل کېږي. په دې لوست کې به له پورته مطالبو سربېره د دې دوو کورنیو د هغه وخت له ډېرو نورو سیاسي، اقتصادي او فرهنګي موضوعاتو څخه خبر شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاهريان

د دغې کورنۍ نوم د حسين د زوی طاهر له نوم څخه اخيستل شوی چې اصلاً د پوشنګ يا فوشنج (د هرات زنده جان) اوسېدونکي دي او د هرات له لرغونو کورنيو څخه شمېرل کېږي. د طاهر نيکه (مصعب) په عباسي نهضت کې ګډون وکړ نو څه وخت چې عباسيانو بری وموند، د پوشنګ د ښار مشري يې ده ته وسپارله.

له دې وروسته دا مقام د دوی په کورنۍ کې پاتې شو او طاهر هم د ځوانۍ په پيل کې دا دنده لرله.

طاهر د دوو ورونو هر يو امين او مامون د اختلاف په مسئله کې د عباسي مامون پلوي وکړه او د امين له وژلو څخه يې وروسته د مامون خلافت ته زمينه برابره کړه. که طاهر وروسته له دې هرڅومره د عباسي خلافت په لوړو مقامونو کې دنده ترسره کړه، خو تل به دا سوچ ورسره و چې د مامون د ورور (امين) د وژلو په مسئله کې خليفه راته په غوسه نه شي نو په همدې دليل يې نه غوښتل چې په بغداد کې زيات پاتې شي. او له بله پلوه په (۲۰٤ ق) کال کې له خراسان څخه بغداد ته د مامون په راتلو سره، نوموړي بايد دغه سيمه يوه تکړه کس ته سپارلې وای، ترڅو د عباسي خلافت پر وړاندې احتمالي پاڅونونه وځپي او د مامون الرشيد په نظر طاهر وړکس و. نو له دې امله خراسان ته د طاهر د راتلو دلايل په لاندې توګه وړاندې کولی شو:

۱- د خراسان سيمه د طاهر په خپر د يوه پياوړي او تکړه سړي په شتون کې د عباسي خلافت ضد پاڅونونو څخه خوندي پاتې کېدله.

۲- طاهر چې د مامون د ورور (امين) او په عباسي خلافت کې د امين د نورو پلويانو په وژلو يې په بغداد کې ځانته د اوسېدو ځای نه ليده، نو دايې ښه وګڼله چې له بغداد څخه ليرې وي.

۳- طاهر د خراسان د مشرۍ په منلو سره، د مامون د ملاتړې عوض ترلاسه کاوه.

نو په دې ترتيب طاهر په (۲۰۵ ق ذوالقعدې / ۸۲۲ اکتوبر) کال د مامون څخه د خراسان حکومت د مشرۍ فرمان ترلاسه کړ. په دې هکله ويل کېږي چې عباسي خليفه په پټه سره د طاهر د کړو وړو د څارلو لپاره يو څوک ګمارلی وو. او هغه وخت چې نوموړي له عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ نيت ښرګند کړ، د ده کاريې يو طرفه کړ او له پښو يې وغورځاوه.

برسېره پردې چې د لمانځه له خطبې يې د مامون نوم ايسته کړ په هغو سکو کې هم د عباسي خليفه نوم نه ليدل کيږي چې د (۲۰٦ ق) کاله را پاتې دي. او دا د حسين د زوی (طاهر) مينه دخپلې سيمې د خپلواکۍ په باره کې ښيي.

د طاهر زامن

د بغداد له دربار سره د طاهر د زامنو اړيکې د طاهر په پرتله ښې وې، د طاهر له مړينې سره جوخت د ده زامنو هر يوه عبدالله او طلحه په عراق او خراسان کې ښه منصبونه ترلاسه کړل. له دې وروسته داسې ريوټ نه دی اورېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی چې له خپلواکۍ سره د طاهر د اولادونو مینه وښیي.

له طاهر وروسته د طاهریانو د حکومت تر ټولو لویه سیاسي ځانګړتیا د بغداد د عباسي خلافت څخه ملاتړ او مرسته شمېرل کېږي. او دوی د عباسي خلفاوو د خدمت لپاره ملاوې تړلې وې او په دې توګه د عباسیانو او طاهریانو ترمنځ اړیکو دوام وموند.

هغه پاڅونونه به چې قصداً د عباسي خلافت پر وړاندې د خوارجو یا علویانو له خوا ترسره کېدل د طاهریانو له خوا به ځپل کېدل.

په افغانستان باندې د طاهر زامنو (۵۵) کاله واکمني وکړه خو دغه واک بیا صفاریانو په سیستان کې له طاهریانو څخه تر لاسه کړ چې وروسته بیا په افغانستان کې د دوی د واک او حکومت پراختیا د طاهریانو دولت د له منځه وړلو لامل وګرځېده او د دې کورنۍ وروستی سړی محمد بن طاهر په نوموړي (۲۵۹ ق) کال کې د یعقوب لیث صفاري له خوا ونیول شو او د نوموړي په زندان کې یې ساه وختله.

طاهري مشران

طاهر بن حسین (۲۰۶ – ۲۰۷ق)

طلحه بن طاهر (۲۰۷ – ۲۱۳ ق)

عبدالله بن طاهر (۲۱۳ – ۲۳۰ق)

طاهر بن عبدالله (۲۳۰ – ۲۴۸ ق)

محمد بن طاهر (۲۴۸ – ۲۵۹ق)

صفاریان

یعقوب د صفاري حکومت بنسټګراو د ده درې ورونه هر یو عمرو، علي او طاهر د لیث زامن وو. پلار یې په سیستان کې د صفارۍ یا ټټارۍ په کسب بوخت و. او په همدې دلیل دوی د صفاریانو (ټټارانو) په نوم مشهور شول.

سیستان د دریمې هجري پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې د بېلابېلو ټولنیزو ډلو د رامنځته کېدو شاهد و. پرته له خوارجو چې افراطي ډله شمېرل کېده بله ټولنیزه ډله، عیاران نومېدله چې د ټولنې د ټیټې او بیوزلو خلکو په منځ کې د ډېر نفوذ لرونکې شوه او یعقوب چې پخپله هم د ټولنې د ټیټې طبقې څخه و په ځوانۍ کې له دې ډلې سره یو ځای شو او د خپلې وړتیا او لیاقت په مټ ډېر ژر د دې ډلې د افسرۍ او مشرۍ درجې ته ورسېد، د سیستان خلکو د (۲۴۷ ق محرم په ۲۵ / ۸۶۱ ز) بیعت ورسره وکړ، له هغه وروسته یعقوب لیث صفاري زموږ د هېواد د ډېرو سېمو په نیولو پیل وکړ.

یوله هغو علتونو څخه چې په سیستان کې یې د یعقوب بریالیتوب ته مرستندوی واقع شو هغه د ده له لښکرو

سره دګڼ شمېر خوارجو یوځای کېدل وو چې ده د هغوی په ملګرېتوب ټول سیستان چې مهم ښارونه یې بست او کندهار وو ونیول، دغه راز کرمان، هرات او کابل یې هم ونیول او په دې خاطر چې مخالفان له ده سره یوځای شول نو له دې امله د ده تر ولکې لاندې سیمو کې ښه امن رامنځته شو. نوموړي په (۲۰۹ ق ۸۷۲ ز) کې

د صفاریانو دولت

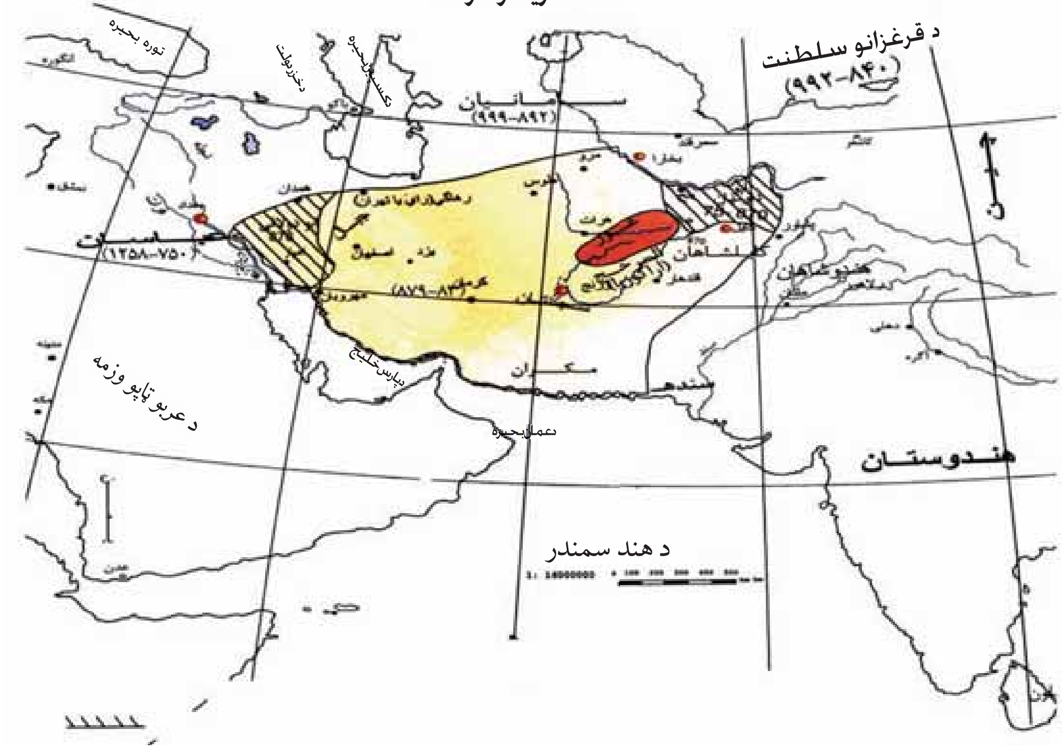

د طاهري حکومت مرکز نیشاپور ونیو خو ونه توانېده چې د ایران په شمال کې طبرستان هم تر ولکې لاندې راولي.

د یعقوب او عباسي خلیفه اړیکې

د خلافت د انقلاب او بیلابیلو پاڅونونو له امله د خلافت د واکمنۍ په سیمو کې او همدارنګه د ترکانو اغیزه د عباسي دربار په د ننه کې، د عباسي خلفاوو ځواک کمزوره کړی و نو ځکه د یعقوب لیث صفاري په وخت کې د اسلامي قلمرو ځینې سیمې تر خپلې ولکې لاندې راوستې خلیفه د امارت منلو پرته بله لاره ونه لیده.

یعقوب لیث صفاري هم چې د عباسي خلیفه له دې دریځ څخه خبر و، د خپل حکومت د نفوذ د سیمې د پراختیا په خاطر له خلیفه سره له درنښته ډک چلند کاوه. او ځینې وخت به یې ډالۍ هم ورلېږلې. لکه چې یو ځل یې ډېرې قیمتي ډالۍ د پنځوسو په شمېر د سرو او سپینو زرو بتان چې له کابل څخه لاسته ورغلي وو، خلیفه معتمد عباسي ته ولېږل او معتمد هم د خپل ورور (موفق) پواسطه د بلخ، تخارستان، سند او سیستان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت فرمان ورولېږه. خو وروسته له دې، یعقوب په (۲۶۲ هـ / ۸۶۷ ز) کال څه وخت چې یې وغوښتل خپله واکمني د عباسي خلافت تر لمنې ورسوي او د بغداد د اداري غوښتونکی شو نو له عباسي خلیفه سره په جګړه کې ښکیل شو. او په پایله کې د خلیفه د ورور (موفق) د چل پواسطه چې د دجلې اوبه یې په صفاري لښکرو ورخوشې کړې او هغوی یې له ډېرې سختې ماتې سره مخ کړل له دې وروسته عباسي خلیفه د صفاریانو دمخالفینو یعنې سامانیانو د ملاتړ سیاست ځانته غوره کړ.

د صفاریانو د حکومت پای

یعقوب لیث صفاري ته د عباسي خلیفه له خوا د ماتې نه څه موده وروسته، نوموړی په (۲۶۵ ق / ۸۷۹ ز) کې مړ شو، له هغه وروسته د ده ورور عمرو د واکمنۍ ډګر ته راووت. که هرڅو د عمرو او د بغداد د حکومت اړیکې په لومړي سر کې څه نا څه ښې وې او هغه قیمتي ډالۍ د خلیفه لپاره ورولېږلې خو دغه اړیکې تر ډېرې مودې پاتې نه شوې دا ځکه چې عباسي خلافت په اصل کې له صفاریانو سره د زړه نه مینه نه لرله او د نوموړي د اطاعت په هکله یې شک درلود. ځکه په (۲۷۱ق ۸۸٤ ز) کا ل کې د بغداد خلیفه د خراسان حاجیان ځانته وروغوښتل او د هغوی ترمخ یې دغه اعلان وکړ چې عمرو لیث مې له ټولو مقامونو او منصبونو څخه لیرې کړی دی. دغه مسئله له یوه پلوه د صفاریانو په سیمه کې پاڅونونه رامنځته کړل او له بل پلوه د صفاریانو کمزورۍ ته یې لاره اواره کړه. په دې ترڅ کې، په ماوراُلنهر کې د سامانیانو واک چې د بغداد د عباسي خلافت له ملاتړ څخه هم برخمن وو، د عمرو لیث صفاري وېره یې لازیاته کړه. نو له دې امله یې د هغوی د مقابلې لپاره ترتیبات ونیول او په (۲۸۷ ق/ ۹۰۰ ز) کې د دوی په وړاندې جګړې ته ووت. خو بلخ ته نږدې د اسماعیل ساماني د لښکرو له خوا یې ماته وخوړه. امیر اسماعیل ساماني نوموړی یې بغداد کې د خلیفه معتمد حضور ته ولېږه هلته زنداني شو او په (۲۸۹ق) کې ووژل شو.

له دې وروسته د صفاریانو پاتې خلکو یوه پېړۍ په سیستان کې واکمني وکړه او د دوی وروستی مشر د خلف ابن احمد په نامه په (۳٤٤ - ۳۹۹ ق/ ۹۵۵- ۱۰۰۸ ز) کې د سلطان محمود غزنوي له خوا ووژل شو.

د طاهریانو او صفاریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

په هغه وخت کې زموږ د خلکو د اقتصاد اصلي بنسټ کرنې تشکیلاوه. او د کرنې کار ته پاملرنه د طاهري مشرانو، په تېره بیا د طاهر زوی عبدالله د مهمو او مثبتو اقداماتو څخه و.

ځکه ده برسېره پردې چې د کښتونو د له منځه وړلو په برخه کې به یې د خپلو عسکرو مخه نیوله، د کرکیلې د ښه والي لپاره یې ځینې ارزښتناک کارونه هم ترسره کړل. عبدالله بن طاهر د اوبو لګولو سیستم د جوړولو په برخه کې د ټولو په سرکې یادولی شو. زموږ د هېواد مشهور تاریخ لیکونکی عبدالحی بن ضحاک ګردېزي د رپوټ له مخې، نوموړي د خراسان ټول فقها راغونډکړل او له هغوی څخه یې وغوښتل چې د اوبو لګولو په برخه کې شرعي موازین وضع کړي او دوی د (کاریزکتاب) یا (کتاب القنی) په نامه یو کتاب ولیکه. دغه موضوع زموږ په هېواد کې د ډېرو کاریزونو او همدارنګه د پر مختللي اقتصاد ښودونکې ده. دغه ذکر شوي کاریزونه زیاتره د پردیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يرغلونو په پايله کې رنګ شول.

همدارنګه د عبدالله بن طاهر په توصيو او سپارښتنو د ښارونو کارګرانو (کاريوهانو)ته د کرنې په هکله سپارښتنه شوې ده. طلحه بن طاهر هم د کرنې په وده کې د خپل ورور د سياست پلوی و. په پايله کې په اقتصادي برخه کې د پام وړ ښه والی راغی. بېلابېلې مېوې او غلې کېدلې، همدا رنګه د هرات انګورو، با دامو او پستی، د سيستان خرما، د بست زعفران او د بلخ او مروې انارو ډېر شهرت درلود او زموږ هېواد ته يې ښه شتمني برابره کړه. خو صفاريانو د پاچاهی ډېر وخت په جګړو او همدارنګه د سيمو او ايالتونو د لاسته راوړلو په برخه کې تېرکړ د هېواد د اقتصاد لپاره يې روښانه پروګرام نه درلود خو په فرهنګي برخه کې د ملي ادبياتو مينه وال و او دا يې غوره ګڼله چې پارسي ژبه بايد د عربي ژبې او ادبياتو ځای ونيسي.

ويل کېږي چې يعقوب ليث صفاري د پيغامونو مدير مسؤول محمد بن وصيف سګزي څخه وغوښتل چې د عربي ژبې په ځای په پارسي ژبه شعر وليکي. نوموړي د يعقوب په ستاينه کې يوه پارسي قصيده وليکله. خو طاهريانو عربي ژبه ومنله، د طاهر يو زوی طلحه پخپله د عربي ژبې د نحوې عالم و. د طاهري امرينو له ډلې څخه يو خو نور هم د پوهانو او اديبانو د ملاترپه برخه کې مشهور وو.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو کې د طاهريانو فرهنګي او اقتصادي خدمتونه وشمېري.

پوښتنې

١- خپل اصلي سيمې ته د طاهر د راګرځېدو مهم دليل څه دی؟
٢- ايا د عباسي خليفه په وړاندې د طاهر سياست د ده د اولادونو له خوا ويالل شو؟
٣- د يعقوب ليث صفاري د کار په پيل کې، د ده د شهرت علت څه و؟
٤- د طاهريانو په دوره کې کرنې او زراعت ولې وده وکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د خپل هېواد تاريخ او فرهنګ ته د طاهر او يعقوب د خدمتونو په هکله يو لنډ مطلب چمتو او په راتلونکي لوست کې دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سامانیان

په دې لوست کې به د سامانیانو د واکمنۍ کورنۍ سره آشنا شئ هغه چې د بغداد د عباسي خلفا وو د سیاست په ملاتړ یې په افغانستان او د هغه د اوسنیو گاوندیو هېوادونو کې یو پیاوړی او پراخه حکومت رامنځته کړ او په دې به هم وپوهېږئ چې د دوی د واکمنۍ په مهال ولې زموږ هېواد له علمي او فرهنګي غوړېدا سره مخ شو؟

د سامانیانو دولت

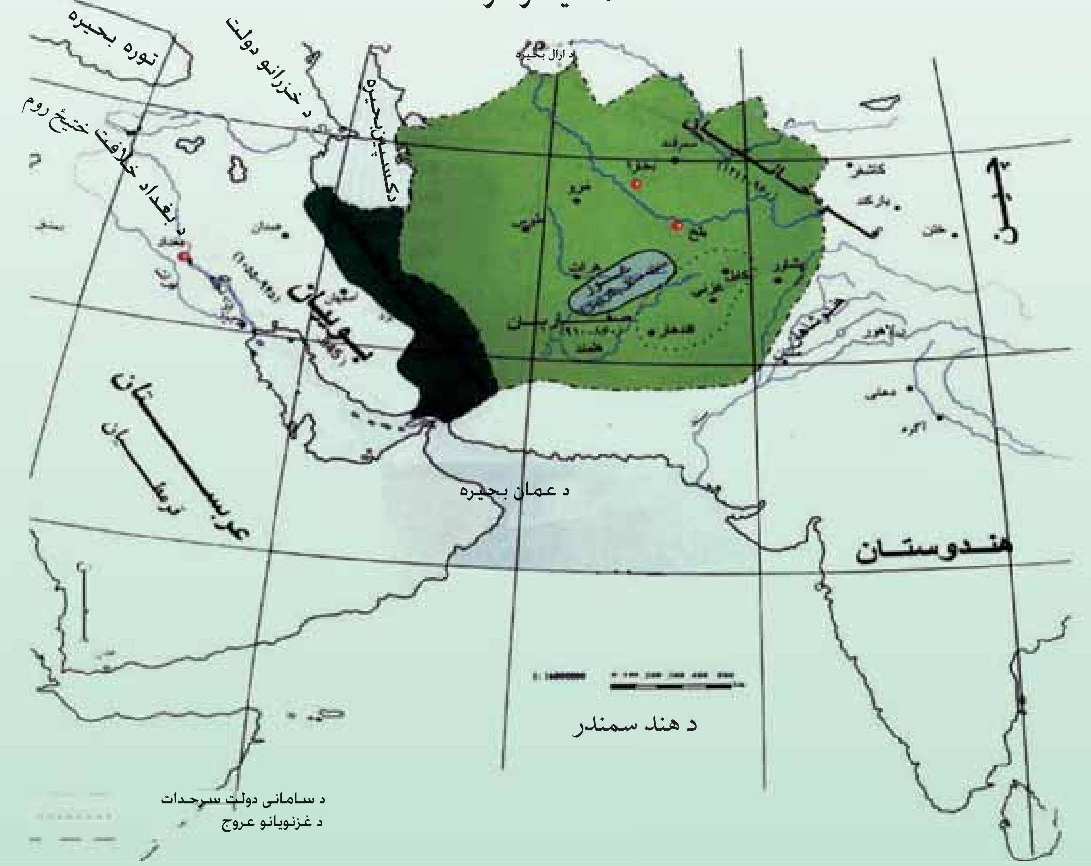

سامانیان د ختیځو اصلي کورنیو له ډلې څخه دي چې ريښه يې له اسلام څخه مخکې وختونو ته رسيږي. دوی د عباسي خلفاوو په پلوۍ خپل سیاسي موقعیت د افغانستان، ایران او مرکزي آسیا په اسلامي ختیځ کې ټینګ کړ. سره له دې چې سامانیانو له خلفاوو سره ښې اړیکې لرلې خوبیایي هم مالیات او خراجونه بغداد ته نه لیږل. د دوی د حکومت شکل ((امارت استکفاْ استیلا)) (معنا دا چې خلیفه د عزل او نصب، دمالیاتو اخیستل، د ځایناستي ټاکلو او ... کې به لاسوهنه نه کوي) پیژندل شوی دی. د سامانیانو دوره د اسلامي فرهنګ او تمدن د غوړېدني دوره بللی شو. په ځانګړې توګه عقلي علومو د دوی په دوره کې ډېره وده وکړه.

سامانیان

سامانیان د سامان خدات په نامه د یوه سړي له نوم څخه اخیستل شوي دي. زموږ د هېواد د مشهور تاریخ لیکوونکي عبدالحی ګرديزي په وینا سامان خدات له مغان یا زردشتي روحانیونو څخه شمېرل کېږي او د ماوراءالنهر په ښځوکې یې استوګنه کړې ده.

د سامان خدات پلرونه له اسلام څخه د مخه د ماوراءالنهر له مشرانو څخه وو. او له اسلام څخه وروسته هم په ماوراءالنهر کې د رسوخ او نفوذ خاوندان وو. سامان خدات د اموي هشام بن عبدالملك په زمانه کې مسلمان شو او د اسد بن عبدالله په نامه د خراسان د اموي حاکم تر ملاتړ لاندې واقع شو. نوموړي وروسته د ابو مسلم خراساني په نهضت کې برخه واخیسته او د ابومسلم له ملګرو څخه شو. چې په عباسي دولت کې یې هم د ښه نوم ازانګې پورته شوې.

د دویمې هجري (اتمې میلادي) پېړۍ په پای کې هغه اختلاف چې د هارون الرشید د زامنو تر منځ د ځایناستۍ په مسئله رامنځته شو، مامون الرشید سره په مروه کې خلکو بیعت وکړ مامون الرشید له ځینو بانفوذه کورنیو لکه طاهریانو او سامانیانو څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د دوی د مرستې په بدل کې یې بیا وروسته ډېر مهم حکومتي مقامونه دوی ته وسپارل. له همدې وخته وروسته د عباسیانو او سامانیانو تر منځ اړیکې سره نږدې شوې او څه وخت چې مامون الرشید له مروې څخه بغداد ته لاړ نو د عباسي خلافت په ختیځ کې یې د څلورو مهمو ښارونو مشري د سامان څلورو زامنو ته وسپارله: نوح بن اسدته یې سمرقند، احمدبن اسد ته یې فرغانه، یحیی بن اسدته تاشکند او الیاس ته یې هرات وسپاره.

د صفاریانو په را څرګندېدو سره چې د بغداد له خلافت سره یې چندان ښې اړیکې نه لرلې. د بغداد د خلفاوو او سامانیانو اړیکې یوې نوې مرحلې ته د اخلې شوې او د بغداد خلافت چې د مخالفینو د شتون له امله یې د سامانیانو ملاتړ ته اړتیا لرله، هڅه یې کوله چې د دوی حکومت ته په غاړې ایښودو سره، سامانیانو ته سیاسي مشروعیت وبښي. سامانیانو هم چې دې ډول تائید ته اړتیا لرله نو د خلافت په تائید سره یې د عامه خلکو په ذهنونو کې ډېر ښه ځای ونیو.

د ساماني لړۍ لومړی بنسټګر، اسماعیل

د ساماني لړۍ بنسټګر اسماعیل بن احمد بن سامان خدات دی. نوموړی په (۲۳٤ق، ۸٤۸ ز) کال په فرغانه کې وزیږید. امیر اسماعیل په پوره ډول، په ماوراءالنهر کې هغه وخت واکمني ترلاسه کړه چې د ده ورور (نصر) (۲۷۹ق، ۸۹۲ ز) کال کې مړشو خو د ده شهرت او اعتبار هغه وخت زیات شو چې صفاریانو ته یې په جګړه کې ماتې ورکړه او عمرو بن لیث صفاري یې ونیوه. دغه پېښه د (۲۸۷کا ل د ربیع الاول په ۱۵ ق/ ۹۰۰ میلادي کال د اپریل ۱۹ ز) کې رامنځته شوه. وروسته له دې پېښې یې عباسي خلیفه معتضد ته د حکومت فرمان ولیږه، ځکه چې د صفاریانو (د خلافت له اوامرو څخه د سرغړوونکو) په ماتې سره سامانیانو په عباسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بخارا په ښار کې د امیر اسماعیل ساماني قبر

خلافت کې ډېر محبوبیت ترلاسه کړ.

امیر اسماعیل ساماني د عباسي خلافت د ملاتړ په لاره کې د نورو مخالفانوسره هم جګړې وکړې لکه د طبرستان له علوي ساداتو سره یې جګړه وکړه او د هغوی مشر محمد بن زید علوي یې وواژه، طبرستان او ری (اوسنی تهران) او لرې وروسته یې زنجان او قزوین هم ونیول اوپه دې ترتیب یې د خپلو فتوحاتو لمنه له افغانستان څخه وارووله او د اوسني ایران ترلویدیځو څنډو ورسېد.

د امیر اسماعیل ساماني په وخت کې، د ساماني دولت پلازمېنې یعني د بخارا ښار ښه پرمختګ وکړ او په ختیځ کې د اسلامي ښارونو په یو مهم مرکز بدل شو. امیر اسماعیل کابو وروسته له اتو کلونو امارت، په (۲۹۵ق، ۹۰۷ ز) کال مړ شو.

د امیر اسماعیل ځایناستي

د امیر محمد اسماعیل زوی دویم احمد د ده ځایناستی شو. د ده د واکمنی په دوره کې چې پنځه نیم کاله اوږده شوه، د ساماني دولت عسکرو په سیستان کې د صفاریانو د پاتې شوو او همدارنګه په ماوراءالنهر کې یې له ترکانو سره نښتې وشوې. په دې نښتو کې ساماني دولت بری وګاټه خو احمد ساماني ډېر ژر په (۳۰۰ق- جمادي الاخر

/ ۹۱٤ ز جنوري) کې د خپلو مريبو له خوا ووژل شو. وروسته له ده څخه د نومړي زوی (نصر) واکمنی ته ورسېد. که هر څو د نومړي د پاچاهی پيل په هغو ولايتونو کې چې د ساماني دولت تر ولکې لاندې وو، له شخړو سره لاس اوګريوان و خو نومړي د خپل عالم او تکړه وزير (ابوعبدالله جيهاني) او د لښکرو د وفادار مشر (حمويه بن علي) په مرسته بېرته خپل هېواد ته امنيت او ټيکاو (ثبات) راوست. په اصل کې د نصر د پاچاهی دوره (۳۰۱ نه تر ۳۳۱ ق / ۹۱٤ نه تر ۹٤۲ ز) کلونو د ساماني لړۍ د حکومت د دبدبې د اوج دوره وه.

د نصر له مړينې وروسته ساماني حکومت تر (۳۹۵ ق / ۱۰۰۵ ز) کال پورې پاتې شو اوپه دې موده کې اوه تنه ساماني مشران واکمنی ته ورسېدل. خو د ساماني دولت ځوړتيا هغه مهال پيل شوه چې زيات واک سيمه ييزو مشرانو ته په لاس ورغی. له دې مشرانو څخه يو هم الپ تګين نومېده چې په لومړيو کې د ترک غلامانو څخه و. نومړي په غزنه کې په ۳۵۱ / ۹٦۲ ز کا ل کې د ترک مريبو په ملاتړ د غزنويانو د نوي حکومت بنسټ کېښود. ساماني حکومت او دولت يو سلو دوه کاله او شپږ مياشتې اوږد شو.

د سامانيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سامانيانودوره چې د ختيځې نړۍ په تاريخ کې د اسلامي رنسانس په توګه تعبير شوی د اقتصاد له پلوه په ځانګړې توګه زموږ د هېواد د روښانه دورو څخه شمېرل کېږي. د اقتصاد او صنعت په برخه کې د پر مختګ دوه عمده لاملونه په لاندې توګه بيانولی شو:

لومړی د درنو ماليات او باجونو نشتوالی او دويم لازم کورنی ثبات او همدارنګه بهرنی سوله. د پورته دوه عواملو په ترڅ کې ښه اقتصادي وده رامنځته شوه. د خلکو اقتصادي وړتيا لوړه، قصرونه، باغونه او ظريفه صنايع را منځته شول. د خلکو توليداتو وده وکړه ترهغه ځايه چې په يوه کا ل کې د سامانيانو لخوا د ټول هېواد نه څلوېښت مېليونه درهم راټولېدل.

په هغو کشفياتو کې چې بيا وروسته د پولنډ او سکانډيناوي هيوادونو په ځنډوکې ترسره شوي، د سامانيانو د وخت نقره يي سکې لاسته راغلې او دا خبره څرګندوي چې د ساماني دولت او ختيځې اروپا تر منځ د سوداګريزو توکو راکړه ورکړه کېدله.

له بزګرانو څخه د ساماني دولت د ملاتړ په سيوري کې کرنې او زراعت هم ښه وده وکړه. او په ځانګړې توګه په ګڼ مېشتو سيمو لکه بادغيس، هرات، پوشنګ د سيستان ځينو برخو او بُست کې د مېوو، غلو اونباتاتو بيلابيل ډولونه پيداکېدل. د ځارويو په ځانګړې توګه د اسانو او اوښانو د ساتنې مرکزونه په تخارستان او بلخ کې موجود وو او په هرات او بست کې وريښم هم توليدېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د سامانیانو سیمې ته د ترکانو راتگ او بیا لوړو حکومتي او سیاسي مقامونو ته د دوي لاس رسی، دغه پروسه څه نا څه زیانمنه کړه خو داسې ریوټ نه دی لاسته راغلی چې اقتصادي وضعه یې له خطر سره مخ کړې وي.

د فرهنگ او تمدن په برخه کې مهم یون رامنځته شو ځکه د سامانیانو په لاس د یوه پیاوړي نظام د بنسټ ایښودو سره، فرهنگ او تمدن وده وکړه او د استعدادونو د راڅرګندېدو لپاره مناسب چاپېریال رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نظم او نثر په برخه کې ډېر لوی بدلون رامنځته شو.

دسامانیانو په دوره کې د پوهنو د پراختیا مهم علت، د عقیدې آزادي او همدارنگه د ساماني مشرانو حوصله او نرمي وه. په دې دوره کې له تعصبه ډکه فضا نه وه موجوده. د بېلا بېلو فکري او دیني کړنلارو او همدارنگه د نظر او فکر دخاوندانو لپاره یو ډاډمن چاپیریال موجود و. ساماني مشرانو هڅه کوله چې له ځان پالنې او عقیدتي استبداد څخه ځان وژغوري. او همدا کار د بېلا بېلو فکرونو د راڅرګندېدو لامل شو. محمدخوارزمي او ابو ریحان البیروني په ترتیب سره په خپلو کتابونو (مفاتیح العلوم) او (آثارالباقیه) کې دهغه وخت د بېلا بېلو فکري او عقیدتي ځانگو او ډلو څخه خبر راکوي او په زین الاخبار کې د عبدالحی گردېزي په وینا، د سامانیانو پوه وزیر ابو عبدالله جیحاني په امر د ساماني دربار د کړنلارو ټاکلو او همدارنگه د هېواد د ادارې لپاره، د هغه وخت د نړۍ د ټولو دربارونو کړنلارې بې له تعصبه راټولې کړې چې د دوی له منځ څخه د هغو هېوادونو قوانین غوره کړي چې پرمختللې انساني بڼه ولري. نوموړي وروسته امر وکړ چې د دربار او دیوان ټول غړی نوموړو کړنلارو عملي کولو ته غاړه کېږدي. نوله دې کبله ډېر پوهان او د فکر خاوندان وهڅېدل تر ځو خپلې پوهې او فکرونه ټولنې ته وړاندې کړي.

په دې ترتیب د اسلام د تمدن طلایي دوره وځلېده او لوی اسلامي فیلسوف ابونصر محمد بن محمد فارابي، د ختیځو سیمو د حکیمانو خاتم شیخ الرئیس ابوعلي حسین بن عبدالله بن سینا، لوي متفکر ریاضي پوه او تکړه ستوری پېژندونکی ابوریحان محمدبن احمد خوارزمي، د دري پارسي شاعرانو لوی استاد جعفربن محمد رودکي، شاعر، استاد او تکړه حکیم ابوالحسن شهید بلخي، د امیر منصور ساماني وزیر او د بلعمي تاریخ لیکونکی محمد بن عبدالله بلعمي، د لومړي منصور ساماني تکړه وزیر، جغرافیه پوه او اشکال العالم د کتاب لیکونکي ابو عبدالله احمد بن محمد جیهاني، وروسته له اسلامه د دري پارسي لومړنۍ شاعره رابعه بلخي چې پلارېې د زینت العرب لقب ورکړی و او لسگونو نورو پوهانو او هوښیارانو په دې دوره کې استوگنه درلوده او کتابونه یې وړاندې کړل.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ډله ییزه توګه د نقشې پر مخ ساماني قلمرو په ګوته کړي او د دې دورې د پوهانو او عالمانو نومونه دې ولیکي.

پوښتنې

١- زموږ په هېواد کې سامانیانو څه ډول سابقه لرله؟
٢- د سامان خدات اولادونو ولې لوړې حکومتي څوکۍ ترلاسه کړې؟
٣- د سامانیانو تر ټولو مشهور پاچا څه نومېده او په څه ډول یې ساماني دولت د بدبې اوج ته ورساوه؟
٤- د بغداد د عباسي خلفاوو او سامانیانو ترمنځ څه اړیکه موجوده وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د سامانیانو د فرهنګي سیاست په هکله یوه مقاله ولیکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ترلوستلو وروسته ترټولو غوره مقاله وي د ښوونځي په تابلو کې وځړول شي، چې نور زده کوونکي ورنه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنویان او سلجوقیان

ترکان د هغو قومونو له ډلې څخه وو چې په مرکزي آسیاکې اوسېدل، له یادو شوو قومونو سره د سامانیانو د حکومت په دوره کې ډېرې اړیکې ټینګې شوې نو له دې کبله د ترکانو ځینې ډلې د اسلام په سپیڅلي دین مشرفې شوې او د ترکانو ځینې سرداران او مشران د ساماني دولت د چوېر په لاره کې لوړو حکومتي مقاماتو او په ځانګړې توګه نظامي منصبونو ته ورسېدل.

یو هم له دې مشرانو څخه الپ تګین نومېده چې د سامانیانو له خوا د خراسان یا افغانستان د سپه سالارۍ دندې ورته سپارل شوې وه.

نوموړی د غزنویانو د لړۍ بنسټګر بلل کېږي.

زموږ دهېواد په تاریخ کې د ترکانو په نامه درې لړۍ (غزنویان، سلجوقیان او خوارزم شاهیان) مشهور دي: په دې لوست کې به د ترکانو دوې مهمې کورنۍ (غزنویان او سلجوقیان) وپېژنئ.

د غزنویانو دولت

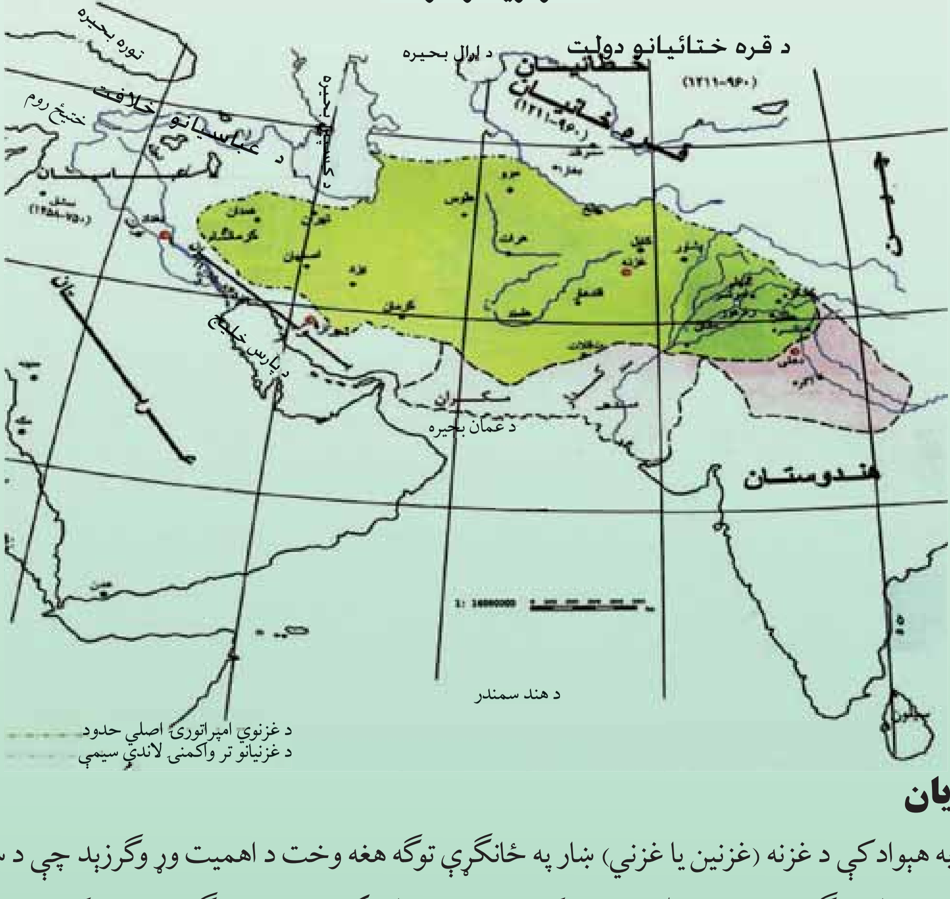

غزنویان

زموږ په هېواد کې د غزنه (غزنین یا غزني) ښار په ځانګړې توګه هغه وخت د اهمیت وړ وګرزېد چې د سامانیانو ترکي سردار الپ تګین په (۳۵۰ ق/ ۹۶۱ ز) کال د امیر عبدالملك بن نوح د مرګ په وخت کې په هغه توطیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګډون وکړ چې غوښتل یې د خپلې خوښې شهزاده د واک ګدۍ ته ورسوي خو ونه توانید نو ځکه له خپلو لښکرو سره غزني ته لاړ او دغه ښار یې د خپل مرکز په توګه غوره کړ خو د غزنویانو واک د سبکتګین په نامه د یوه بل ترکي غلام پواسطه تثبیت شو. دغه سړی چې په اصل کې د مرکزي آسیا له ترکانو څخه و، له زنداني کېدو وروسته د الپ تګین له خوا و اخیستل شو او د نوموړي د هوښیارۍ له کبله د الپ تګین د پام وړ وګرځېد، تر هغه ځایه چې د نوموړي د ساتونکو مشري ور په غاړه شوه او د الپ تګین له لور سره یې واده هم وکړ.

سبکتګین

په (۳۵۲ق/۹۶۳ ز) کال کې د الپ تګین له مړینې وروسته د ده زوی ابو اسحاق ابراهیم درې کاله او بیا د ده وروسته بلکاتګین د لسو کلونو لپاره د غزني اداره په غاړه لرله او دوی د الپ تګین خلاف د سامانیانو سره خپلې اړیکې ټینګې کړې.

خو د غزني کمزورې ادارې او په غزني باندې د لویکیانو اونورو مخالفینو احتمالي لاس برې، ترکي افسران او سرتېري دې ته وهڅول تر څو سبکتګین د الپ تګین زوم د خپل امیر په توګه وټاکي.

د نوموړي د واکمنۍ موده په (۳۶۶ق، ۹۷۶ ز) کې پیل او په (۳۸۷ق،۹۹۷ ز) کا ل کې د ده له مړینې سره یو ځای پای ته ورسېده او نوموړي په دې دوره کې د غزنویانو حکومت ځواکمن کړ.

سبکتګین بُست او قصدار په خپل قلمرو کې دننه او همدارنګه د دې حملو په ترڅ کې یې د افغانستان مشهور یوه او ادیب ابوالفتح بستي هم خپل چوپړ ته حاضر کړ.

دهندوستان په لور یې هم لښکر کشۍ وکړې. چې برسېره پر دیني اعتبارُ غزنویانو ته ډېر غنیمتونه هم په لاس ورغلل. او د حکومت ساحه یې د هندتر جیپال پورې ورسېده.

سبکتګین د هېواد د ادارې لپاره، ایالتونه د خپلې کورنۍ د غړو ترمنځ ووېشل چې ډېر مهم ښار (نیشاپور) یې خپل زوی ابوالقاسم محمود، بُست یې بل زوی نصر او همدارنګه غزني او بلخ یې بل زوی اسماعیل ته وسپارل.

سلطان محمود غزنوي

سلطان محمود غزنوی

د سبکتګین له خوا اسماعیل (د سبکتګین د لور له خوا لمسي) ته د بلخ او غزني حکومت سپارل، د ده او محمود غزنوي (چې یو تکړه او په کار پوه سړی و)، د اختلاف لپاره یې زمینه مساعده کړه. نو په دې توګه څه وخت چې په (۳۸۷ق/۹۹۷ ز) کا ل سبکتګین مړشو، نوموړي خپل ورور له واکه لېرې کړ او د غزنوي دولت اداره یې پخپله غاړه واخیسته. د محمود غزنوي منظم سیاست په افغانستان او د هغه په شاوخواکې د سیمه ییزو حکومتونو په له منځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورڅلو ولاړ و او دې کار د ده واکمني ځواکمنه کړه. په دې توګه چې سیستان، غرجستان (هزاره جات)، ګوزګانان (جوزجان)، چقانیان او خوارزم د غزني دربار اطاعت ته غاړه کېښوده.

فتوحات

زموږ د هېواد په تاریخ کې محمود غزنوي څکه د ستر فاتح په توګه پېژندل شوي چې ده زيات فتوحات په ځانګړې توګه د هندوستان په لوري تر سره کړي دي.

نوموړي د بېلابېلو دلایلو له مخې په هندوستان باندې یرغلونه تر سره کړل، د اسلام خپرېدل او هغه قیمتي غنیمتونو چې د هندوستان په معبدونو او بت خانو کې ساتل کېدل لاسته راوړل.

نوموړي په (۳۹۲ق،۱۰۰۱ ز) په جیپال، په (۳۹۵ق،۱۰۰٤ ز) بهاطیه، په (۳۹۸ق،۱۰۰۹ ز) په بهیم، په (٤۰۰ق، ۱۰۰۹ ز) په نارین، په (٤۰٤ق، ۱۰۱۳ ز) په ناردین او په (٤۰۵ق،۱۰۱٤ ز) کا ل په تانېشر یرغل وکړ.

د دې یرغلونو په پایله کې یې په هندوستان کې د اسلام د سپېڅلي دین رڼښې وغځولې او همدارنګه ډېر زيات غنیمتونه د غزنوي ترکانو سرتېروته لاسته ورغلل. په ځانګړې توګه د هندوستان په ګوجرات کې په (٤١٦ق/١٠٢٥ ز) کې د سومنات بت فتحه کړ چې د هند د ډېرو لویو او مشهورو بتانو له ډلې څخه و. د غه کار د سلطان محمود غزنوي او د ده د سرتیرو د ډېر شهرت لامل وګرځېد.

د هند په لور د لشکر کشیو په اړه د پام وړ خبره دا ده چې داکار د غزنوي دولت د سرتېرو لپاره بوختیا وه چې په دې توګه غزنوي دولت له هغو خطرونو څخه په امن پاتې شو کوم چې د سرتېرو او افسرانو له پلوه ورته متوجه و.

په هرحال، د سلطان محمود غزنوي فتوحات چې په هره انګیزه تر سره شوي، د هندوستان په سیمه کې په تېره بیا د اسلام د خپرېدو په برخه کې ډېر اغېزمن وو او د اسلام دین چې مخکې تر ملتانه رسېدلی و، د غزنویانو په دوره کې د هند تر ډېرو سیمو پورې ورسېد.

د سلطان محمود غزنوي ځایناستي

سربېره پر دې چې سلطان محمود غزنوي د خپل حکومت په منځنیو کلونو کې د مسعود په هکله مناسب نظر درلود او نوموړی یې خپل ولیعهد وټاکه خو د ژوند په وروستیو کلونو کې په مسعود باندې بدګمانه شو او د ده په ځای یې خپل بل زوی (محمد) ولیعهد وټاکه، د دې لپاره چې د ده زړور او مېړنی زوی (مسعود) له مرکز څخه لیرې لاړ شي نو د ری او (تهران) او جبال (د ایران لویدیځ) ایالتونو مشر یې وټاکه.

سلطان محمود غزنوي په (٤٢١ ق/١٠٣٠ ز) کال مړشو او محمد د خپل پلار په غوښتنه په غزني کې پر تخت کښېناست.

محمد له خپل ورور (مسعود) سره د واک د وېش غوښتنه رد کړه خو مسعود په بریالیتوب سره له تهران څخه د نیشاپور په لور پرمختګ وکړ او د (روژې٢١ ٤ق / سپتمبر ١٠٣٠ ز) کال کې څه وخت چې د غزني لښکرو خبر ترلاسه کړ چې د خراسان لښکرو مسعود د پاچا په توګه اعلان کړی نو د دې خبرې په اوریدو سره یې بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنډېده محمد له واکه لېرې کړ.

مسعود غزنوي د خپلې پاچاهی په وخت کې له مخالفینو او سرغړوونکو سره زیاتې جګړې وکړې.

نوموړي د خپل پلار ډېر شمېر هغه ملګري ووژل او یا یې زنداني کړل چې د ده په اند د نوموړي د ځایناستي په نه قبلولو کې یې د ده له پلا رسره سلا وه. په حکومت کولو کې یې هم استبدادي لاره غوره کړه او په خلکو یې زیاتې مالیې و ټاکلې. دغه خبره له یوه پلوه او له بلې خوا د سلجوقي کورنۍ په مشرۍ د اغز د ترکمنانو نوي واک نوموړی لاکمزوری کړ او په پای کې په هغه جګړه کې چې په (روژې ٤٣١ق/١٠٤٠ ز) کال کې د یادوشوو ترکمنانو او غزنویانو ترمنځ سرخس ته نژدې د دندانقان په سیمه کې وشوه. غزنویانو سخته ماته وخوړه مسعود غزنوي له دې ځایه د غزنې په لور تېښته وکړه او څرنګه چې نوموړي فکر کاوه چې د ترکمنانو تر ځارنې لاندې نه شي، نو ځکه له خپلې کورنۍ او خزانو سره د هند په لور وتښتېد. مسعود په (٤٣٢ق/١٠٤١ ز) کال په هغه توطیه کې ووژل شو چې د نوموړي د ورور محمود له خوا ورته برابره شوې وه. له دې وروسته غزنویان د (١٣٠) کلونو لپاره په واک کې پاتې شول خو د دوی واکمنې د افغانستان په ځینو سیمو او همدارنګه د بلوچستان او پنجاب په یوې برخې پورې محدوده شوه.

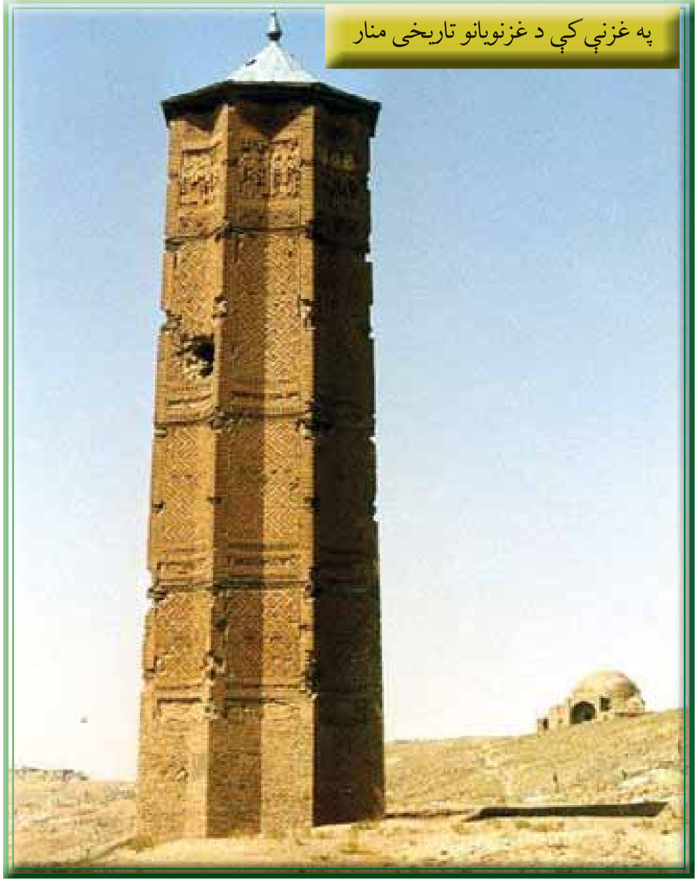
په غزنې کې د غزنویانو تاریخی منار

غزنوي پاچاهان

نوم	د حکومت موده
الپ تګین	٣٥١ ق
سبکتګین	٣٦٧ - ٣٨٧ق
اسماعیل بن سبکتګین	٣٨٧- ٣٨٩ق
سلطان محمود غزنوي	٣٨٩-٤٢١ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد بن محمود	۴۲۱-۴۲۱ق
سلطان مسعود	۴۲۱ - ۴۳۳ق
مودود بن مسعود	۴۳۳ - ۴۴۰ق
مسعود بن مودود	۴۴۰-۴۴۰ق
بهاالدوله علي بن مسعود	۴۴۱-۴۴۴ق

سلجوقيان

سلجوقيان په اصل کې د اغز له ترکمنانو څخه شمېرل کېږي چې د اتمې هجري پيړۍ په ترڅ کې يې د خوارزم (ارال) بحيرې لور ته او همدارنګه د سير سند په سيمې کې کډې واړولې. د مسلمانانو تاريخ ليکونکو له ډلې.

د (تاريخ الرسل والملوك) کتاب خاوند طبري په (۲۰۵ق/۸۲۱ ز) کال کې د غزان يرغل د اشروسنه په نوم يادوي.

د سلجوقي دولت د واکمني سيمې

د سلجو قي کورنۍلوی نيکه د قا ق (تقا ن) نومېده. نوموړی د ترکي پاچاهانو په خدمت کې حاضر و او سلجوق هم د همدې د قاق زوی د ترک پاچاهانو په خدمت کې شپې ورځې تېرولې. ويل کېږي چې دی او کورنۍ يې په (۳۸۲ق/۹۹۲ ز) کال کې مسلمان شول. د سلجوق درې زامن د اسرائيل، ميکائيل او موسی په نومونو د ماوراءالنهر لورته کډوال شول او هلته يې د سامانيانو خدمت ته غاړه کېښوده. خو د سلطان محمود غزنوي له خوا د اسرائيل نيول او د هندوستان کالنجر په زندان کې ورروسته له اوو کلونو بند څخه د ده مړينه، د ترکمني سلجوقيانو او ترک غزنويانو تر منځ اړيکې خرابې کړلې او د سلطان مسعود څانګړو سياستونو دوی ته دا زمينه برابره کړه چې سياسي او نظامي واکمني ترلاسه کړي. دوی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴۲۹ق/ ۱۰۳۸ ز) کال کې د خراسان مشهور ښار نیشاپور ونیو. او وروسته یې د دندانقان په سیمه کې د جګړې په بهیر کې د سلطان مسعود غزنوي ځواکونو ته سخته ماتې ورکړه، په دې جګړه کې د سلجوقیانو د جګړې مشري د میکائیل زوی طغرل بیګ په غاړه لرله چې نوموړي برسېره په نیشاپور د ماوراءالنهر، افغانستان او ایران نور مهم ولایتونه هم لاسته راوړل.

طغرل بیګ د سلجوقي حکومت د لړۍ بنسټګر ګڼل کېږي او تر (۴۵۵ق/ ۱۰۶۳ ز) کال پورې یې واکمني وکړه. له (۲۶) کلونو واکمنۍ وروسته د ده له مړینې سره سم د نوموړي وراره الپ ارسلان واکمنۍ ته ورسېده نوموړي خواجه نظام الملک خپل وزیر وټاکه د دې پوه وزیر په هڅو سره یې دولت او سلجوقي نظام له ښه کورني ثبات څخه برخمن شو او په بهرنۍ برخه کې یې په (۴۶۲ق/ ۱۰۷۰ ز) کال کې د وان او ارزروم د بحیرې په منځ کې د ملازجرد په مشهوره جګړه کې رومیانو ته ماتې ورکړه. د روم قیصر دیوژن رومانوس یې اسیر او کوچنی آسیایي تر لاسه کړه.

الپ ارسلان په (۴۵۶ق/ ۱۰۷۳ ز) کال کې د خوارزم په لاره کې ووژل شو او له ده څخه وروسته د نوموړي زوی ملک شاه سلجوقي د خواجه نظام المُلک په هڅو واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي نه یوازې په کورنیو ګډوډیو برلاسی شو، بلکې د سلجوقي دولت ټرواک لاندې سیمه یې د ختیځ لورته ترچینه او لویدیځ لورته د مدیترانې ترسینده پورې ورسوله.

د ملک شاه حکومت د خواجه نظام الملک په ایسته کولو او د تاج الملک قمي په راوستلو سره د کمزورۍ خواته روان شو او په (۴۸۵ق/ ۱۰۹۲ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم د ده د کورنۍ د غړو ترمنځ د واکمنۍ د لاسته راوړلو په موخه جګړې پیل شوې او دغه جګړې د دې لامل شوې چې د سلجوقیانو سیمې د شهزاده ګانو ترمنځ وویشل شي او هر شهزاده د خپل وزیر او سرپرست چې (اتابک) به ورته ویل کېده، په مرسته ولایت اداره کاوه.

اتابکانو هم له څه مودې وروسته د خپلواکۍ خوبونه ولیدل او همدارنګه د ایران په آذربایجان او لرستان کې یې خپلواکه لړۍ رامنځته کړه. د سلجوقیانو د واکمنې ختیځ سیمې، افغانستان چې د سلطان سنجر تر واک لاندې راغلی او نوموړي وروسته له ډېر اخ او ډب مروه خپله پلازمېنه وټاکله. خو وروسته له (۴۲) کلونو واکمنی په (۵۵۲ق/ ۱۱۵۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم، د ختیځو سلجوقیانو کورنۍ هم کړه لاره ځانته غوره کړه او څرنګه چې سلطان سنجر ځایناستي نه درلود، نو د نوموړي خوریي رکن الدین محمود په (۵۵۷ق/ ۱۱۶۲ ز) کال کې د افغانستان او ماوراءالنهر په ځینو برخو واک وچلاوه. خو په دې کال د یوه سلجوقي سردار له خوا ونیول شو او بیا ړوند شو.

له دې وروسته افغانستان او ماوراءالنهر د غوري او خوارزم شاهي پاچاهانو ترمنځ د کړکېچونو ډګر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د سلجوقیانو د دورې یو آثار

د محمود غزنوي فتوحاتو په ځانګړې توګه په غزني کې د اسلام دین په خپرېدو برسېره، ډېره شتمني هم غزنویانو ته ورکړه. ځکه د دې یرغلونو په ترځ کې ډېر غنیمتونه د دوی په برخه شول. چې د دې شتمنیو په وسیله د غزني ښار ودان او آباد شو، د غزني په ښار کې ډېر جوماتونه، کتابتونونه او ماڼۍ ورغېدې. د غزني جومات د دبدبې په هکله ویل کېږي چې د بغداد له جومات سره برابر و.

د غزنویانو په وخت کې د ماڼیو جوړول هم دود وو او ویل کېږي چې سلطان مسعود غزنوي یوازې د اوو میلیونو درهمو په بیه یوه ماڼۍ جوړه کړه چې د ختګرۍ کارونو موده یې د څلورو کلونو پورې دوام وکړ. د پلونو جوړولو په برخه کې هم د پام وړ کارونه تر سره شول او د سلطان محمود غزنوي له خوا د جیحون رود پر سر د زنځیرونو د پیوسته کولو پواسطه په (۱۶-۴۱۵ق/۲۵-۱۰۲۴ ز) کال کې د زورقي پل جوړول د غزنویانو د دورې له غوره نوښتونو څخه ګڼل کېږي.

زموږ په هېواد کې د کرنې په برخه کې د غزنویانو څخه د مخکنیو دورو په پرتله زیات توپیر ترسترګونه شو خو د غزنویانو له خوا د حاصل خیزو ولایتونو لاندې کولو او د پریمانه غنیمتونو لاسته راوړلو د غزنوي دولت د عوایدو کچه لوړه کړه دغه عواید څه د پاسه په کا ل کې سلو مېلیونو درهمو ته ورسېد. له فرهنګي پلوه د غزني د ښار پرمختګ، د علومو د غوړېدو او دودېدو عامل وګرزېد، په داسې کچه چې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د غزني ښار د دارالعلم حکم ترلاسه کړ او ویل کېږي چې برسېره د پوهانو تر څنګ د ده په دربار کې څلور سوه شاعران هم اوسېدل.

د غزنویانو دورې د نامتو پوهانو اوشاعرانو له ډلې څخه د لاندې کسانو نومونه د یادونې وړ دي. د نجوم، ځمکپوهنې او عقایدو په برخه کې نامتو پوه ابوریحان البېروني، ریاضي پوه ابوالحسن علي بن احمد نسوي، ابوالقاسم حسن عنصري، ابوالنجم احمد منوچهري، عبدالعزیز عسجدي مروزي.

سلجوقیان هم سره له دې چې د فرهنګ او تمدن له پلوه بېرته پاتې وو او تراوسه یې خپل قبیلوي خویونه نه وو هېر کړي دوی هم د سیمه ییزو وزیرانو او پوهو شخصیتونو څخه غوښتنه وکړه ترڅو د حکومتدارۍ په برخه کې ورسره مرسته وکړي، په دې توګه یې غوښتل چې د قبیلوي نظام د زیانونو کچه راټیټه کړي.

په دې دوره کې املاک او کرنیزې ځمکې د واکمنو له خوا هغو خلکوته ورکړل شوې چې په سلجوقي کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې يې اړه لرله، له دې کبله د کرنې برخه زيانمنه شوه. خو په دې دوره کې د جوماتونو او قبرونو بيا رغونه د ځانګړي مذهبي ارزښت لرونکې وه، د ښوونې او روزنې لپاره د (نظاميه) په نامه مدرسې هم د هېواد په بېلابېلو برخو کې جوړې شوې. د دوی د آباديو له ډلې څخه د جوزجان په سرپل کې د امام خرد زيارت، د بلخ په دولت آباد کې يو منار او په بلخ کې د بابا حاتم زيارت يادولی شو. د نورو فرهنګي بدلونونو له ډلې څخه د ترکي اداري اصطلاحاتو دودېدل لکه کوتوال (د کلاګانو سرمشر)، باسقاق (د ماليې اخيستلو مامور) او همدا راز د رنګارنګ او ارزښتمنو جامو دودېدل.

همدارنګه سلجوقيان د دري او فارسي ژبې د جدي خدمت کوونکو څخه شمېرلی شو ځکه نوموړې ژبه د دوی له خوا عراق، اذربايجان او کوچنی آسيا (اوسنی ترکيې) ته ورسېدله.

د سلجوقي دورې د مشهورو فرهنګي او علمي څېرو نومونه په لاندې توګه يادولی شو.

حکيم مجدود چې په سنايي غزنوي مشهورو، خواجه عبدالله انصاري، شيخ محمد غزالي او همدارنګه شاعره او هنرمنده مېرمن منيژه مهستي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي، د الف ډله دې د غزنويانو په دوره کې د غزني د پرمختګ او آبادۍ د علتونو او (ب) ډله دې د سلجوقيانو په دوره کې زموږ د هېواد د فرهنګي پراختيا د علتونو په برخه کې يو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱- ولې سلطان محمود غزنوي په هندوستان کې له فتوحاتو سره مينه لرله؟

۲- د سلطان محمود غزنوي ځايناستی څه نومېده او سلطان مسعود څه ډول ماته وکړه؟

۳- سلجوقيان په اصل کې له کومو خلکو څخه دي او په څه ډول يې دولتي واکمني ترلاسه کړ؟

٤- د سلجوقي دولت تر ټولو مهم وزير څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د ابوريحان البيروني او خواجه عبدالله انصاري د آثارو په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکي غونډه کې دې يې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوریان او خوارزم شاهیان

غوریان او خوارزم شاهیان زموږ د هېواد او سیمې د تاریخ هغه واکمنی لړۍ ګڼل کېږي چې د ځانګړي ارزښت او نقش څخه برخمن وو.

غوریانو څه وخت چې په غور کې د سلطنت بنسټ کېښود، نو هندوستان یې هم تر خپلې ولکې لاندې راوست. خوارزم شاهیان سره له دې چې د ترکي سلسلو او د ماوراُلنهر په شمال کې خوارزم ته منسوب وو خو زموږ هېواد یې هم تر واک لاندې و.

زموږ په هېواد کې د یادو شوو لړیو ترولکې لاندې، د وضعې څېړنه د دې لوست موضوع ده چې ورسره آشنا به شئ.

د غوریانو دولت

د سلطان غیاث الدین او سلطان شهاب الدین غوری په زمانه کې د افغانستان د غوریانو د امپراتوری سرحدات

غوریان چې زمونږ د هېواد افغانستان په مرکز کې له غور څخه پاڅېدل، په اصل کې یې ریښه ملك شنسب ته رسېږي. نوموړي په غور کې امارت درلود، منهاج السراج جوزجاني د طبقات ناصري په کتاب کې د ملك شنسب په اړه ویلي دي. نوموړی د اسلام په لومړیو کې ژوند کاوه او په داوطلبانه توګه یې د حضرت علي (رض) په دوره کې د نوموړي په واسطه د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو او همدارنګه د امارت دوه سمبولونه (عهد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لوا) ده ته ورکړل شول.

غوري شاهان د ځانګړي جغرافيوي موقعيت او د سيمې د ډېرو لوړو ژورو په لرلو سره، له هماغه لومړيو څخه د نسبي خپلواکۍ لرونکي وو، ډېر پاچاهان او هېواد نيوونکي و نه توانېدل چې دا سيمه لاندې کړي. غوريانو له عباسي نهضت سره فعاله ونډه واخيسته او امير فولاد غوري له ابومسلم خراساني سره مرسته وکړه.

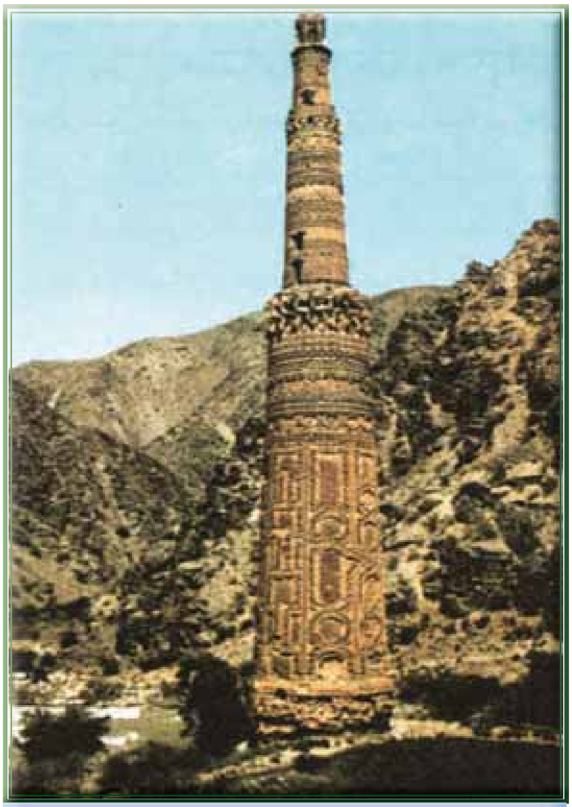
د غور منار جام

خو لومړی کس چې له هارون الرشيد څخه يې عهد او لوا ترلاسه کړل، امير بنجي نهاران نومېده. نوموړي وروسته له امير فولاد څخه د غور دويم ځواکمن امير بلل کېده.

د غور له اميرانو څخه محمد سوري د سبکتګين او د ده د زوی سلطان محمود غزنوي هم عصره و چې په کلکه به د دې زوی او پلار د يرغلونو په وړاندې درېده. په پای کې سلطان محمود غزنوي په (۴۰۱ق/۱۰۱۱ ز) کال کې په محمد سوري يرغل وکړ او هغه يې ونيوه. او د سلطان محمود غزنوي په بند کې له منځه لاړ خو د غور ولايت واکمني د سلطان محمود غزنوي له خوا د هغه زوی شيث ته ورکړل شوه. وروسته له دې غوريان د غزنويانو تر ولکې لاندې راغلل. سره له دې چې په خپله سيمه کې خپلواکه وو، خو غزنويانو ته به يې خراج ورکاوه. دغې وضعې د سلطان بهرام شاه غزنوي او سلطان سنجر سلجوقي تر پاچاهۍ پورې دوام وکړ. په دې دوره کې غوريانو د علاوالدين حسين تر مشرۍ لاندې په (۵٤٧ق/ ۱۱۵۲ ز) کال کې له سلطان سنجر سلجوقي سره جګړه وکړه. خو علاوالدين حسين له سلطان سنجر سلجوقي له خوا ماتې وخوړه، بيا د غور مشرۍ ته ورسېد.

علاوالدين حسين له څه مودې وروسته پر غزني يرغل وکړ او غزني يې ونيو، خپل ورور سيف الدين يې د بهرام شاه غزنوي پر ځای په غزني کې حاکم وټاکه. له څه مودې وروسته د غزني خلکو د هغه پر ضد پا څون وکړ او د سيف الدين په وژلو سره يې يوځل بيا بهرام شاه غزنوي د پاچاهي پر تخت کېناوه.

علاوالدين حسين د غزنويانو د دې عمل څخه د غچ اخيستلو په نيت په (٥٥٦ق، ١١٦٠ ز)کال کې هغه وخت چې د بهرام شاه زوی خسرو شاه واکمن و، په غزني يرغل وکړ. غزني يې ونيو او ويې سو ځاوه. له دې وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومورۍ په علاوالدین جهانسوز مشهور شو.

له علاوالدین څخه څه موده وروسته د هغه وراره غیاث الدین بن سام د غور واکمن شو او نوموړي د خپل زړور ورور شهاب الدین محمد بن سام په مرسته غزان ته چې د غزني حاکم و، ماتې ورکړه او د غوریانو تر لاس لاندې سیمه یې له سند څخه تر کرمان پورې ورسوله سلطان شهاب الدین په (۵۷۹ق/ ۱۱۸٤ ز) کال کې لاهور هم ونیو او د غزنویانو سلطنت یې په بشپړه توګه له منځه یوړ. د شهاب الدین د اقداماتو په ترڅ کې د غوریانو هېواد ډېر پراخه شو. په دې ډول د کسپین(خزر) سمندر له څنډو څخه نیولې بیا په هند کې د جمنا تر ساحله او له جیحون څخه تر بلوچستان پورې خطبه د سلطان غیاث الدین په نامه ویل کېده.

سلطان غیاث الدین غوری

په (۵۹۹ق/۱۲۰۳ ز)کال کې د سلطان غیاث الدین له مړینې وروسته د نوموړي ورور شهاب الدین محمد چې د معزالدین په لقب مشهور و، پر تخت کېناست. خو دی په مرکزي آسیا کې د یوه بل ځواک سره مخامخ شو چې خوارزم شاهیان نومېدل. چې په پایله کې یې غوریانو ته ماتې ورکړه او سلطان شهاب الدین هم په (۶۰۲ هـ/ ۱۲۰۶ ز)کال د یوه مخالف له خوا ووژل شو.

د غوري حکومت کمزوري د غیاث الدین محمد د زوی غیاث الدین محمود له زماني راپیل شو او امپراطوري یې د دوه ټوټې کېدو په لور روانه شوه.

څرنګه چې قطب الدین ایبک په ډهلي او ناصر الدین په سند کې د خپلواکۍ بیرغونه اوچت کړل نو ورو ورو غوري دولت یوازې په غور پورې محدود شو.

خوارزم شاهیان

خوارزم چې په لرغونو متونو کې هوا زرمیا راغلي د هغې سیمې نوم دی چې د جیحون سیند د لوړې برخې او د کسپین (خزر) د بحیرې شمالي څنډې ترمنځ پرته ده. او خوارزم شاهیان د دې سیمې او سېدونکو ته ویل کېږي. دوی هم د سیمه ییزو اسلامي حکومتونو د پاچونونو په موده کې د خپلواکۍ بیرغ اوچت کړ او د ځانګړې حکمرانۍ لړۍ یې رامنځته کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوارزم شاهيانو لومړنۍ څېره انوشتګين غرجه نومېده چې په اصل کې د افغانستان په مرکز کې له غرجستان (اوسني هزاره جات) څخه و، نوموړي د هغو خدمتونو په بدل کې چې سلجوقي دولت ته يې ترسره کړل. لوړو مقامونو ته ورسېده چې په پای کې حتی د خوارزم امارت ور په برخه شو. د انوشتګين غرجه له مړيني وروسته د ده زوی محمد په (۴۹۱ق/ ۱۰۹۸ ز) کال کې د سلطان سلجوقي له خوا د خوارزم حکمران وټاکل شو.

همدغه کس (محمد) د لومړي ځل لپاره په ځان (خوارزم شاه) نوم کېښود او د ټول عمر لپاره يې خپل حکومت د (سلطان سنجر سلجوقي) په ملاتړې پر مخ بوتلو خو د ده زوی (اتسز) چې پوه او د فضيلت خاوند و، څه

د خوارزم شاهيانو د دولت پرچم

وخت چې په (۵۲۲ق/ ۱۱۲۸ ز)کال کې د خوارزم مشر شو، نو د سلجوقي حکومت څخه د خپلواکۍ په لاره کې يې هڅې وکړې.

نوموړي په (۵۳۵ق/۱۱۸۱ ز) کال کې د سلجوقيانو نوم له خطبې او سکې ايسته کړ او په بشپړه توګه يې خپله خپلواکې اعلان کړه او هڅه يې وکړه چې د نويو سيمو په لاندې کولو سره خپله تر لاس لاندې جغرافيوي سيمې پراخه کړي.

د خوارزم شاهيانو پياوړي اميران عبارت وو له علاوالدين تکش او علاوالدين محمد څخه، په ځانګړې توګه د

علاوالدین د حکومت په دوره کې د خوارزم شاهي دولت تر ولکې لاندې سیمې خپل اعظمي حدته ورسیدې.
د غوریانو حکومت هم په (۶۰۲ق/۱۲۰۶ ز)کال کې د علاوالدین له خوا رنگ شو. او په دې توگه د سند سیند تر څنډو پورې د خوارزم شاهیانو واکمني وغزېده. سره له دومره پراختیا، بیا هم خوارزم شاهي دولت ډېره موده پاتې نشو. ځکه له یوه پلوه یې له عباسي خلیفه سره خرابې اړیکې لرلې چې په پایله کې (الناصر الدین الله(۵۷۵ - ۶۲۲ق، ۱۱۷۹- ۱۲۲۵ ز) کلونو د خوارزم شاهیانو له مخالفینو څخه ملا تړ وکړ او له بله پلوه مغولانو د چنگېزخان تر مشرۍ لاندې د دوی سیمه په (۶۱۷ق/۱۲۲۱ ز)کال کې تر یرغل لاندې ونیوه. مغولو د خوارزم ښار ونیوه چې په دې ترتیب د خوارزم شاهي د دولت او واکمنۍ د له منځه وړلو موده راورسېده.
علاوالدین محمد خوارزم شاه له مغولو څخه وتښتېده او د مازندران سیند یوې جزیرې ته یې پناه یوړه. او هماغلته مړ شو، خو مخکې تر مړینې یې خپل زوی جلال الدین خپل ځایناستی وټاکه. نوموړي د مغولو پر وړاندې ډېر مقاومت وکړ خو د پروان په جگړه کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او سند ته وتښتېد. یو ځل بیا یې سند ته نژدې د چنگېزخان له خوا ماتې وخوړه او ډهلي ته یې پناه یوړله، یو ځل بیا یې د کرمان او شیراز له لارې ځان اصفهان او آذربایجان ته ورساوه خو په پای کې په (۶۲۷ق/۱۳۳۰ ز)کال کې د کردانو له خوا ووژل شو او خوارزم شاهي حکومت هم د ده له مرگ سره دتاریخ یوه برخه وگرزېده.

اقتصادي او فرهنگي وضعه

د پرله پسې یرغلونو، لښکر کشیو او دوامداره جگړو په دلیل که څه هم دا سیمه دومره د اقتصادي ودې او غوړېدنې لپاره مناسبه نه ده خو بیا هم زموږ خلکو به په دې دوره کې د کرنې، زراعت او تولید له لارې خپلې لومړنۍ اړتیاوې پوره کولې. وربشې، غنم، وریجې، پنبه، انگور، ممیز، بادام، پنیر یې تولیدیدل. همدارنگه د هېواد له ځینو کانونو څخه سره زر، سپین زر، اوسپنه، مس، سرب او نوشادر استخراجېدل. او کوچنی صنایع لکه نساجي، چرم جوړونه، قالین او بدنه او وسله جوړول دود (رواج) وو، خو د پوهې او فرهنگ په برخه کې، دا دوره د ساماني او غزنوي دورو ادامه بللې شوې ده. سره له دې تېرلو، په ځانگړې توگه غوریانو ودانیو او آبادیو ته پاملرنه وکړه او ځینې جوماتونه، کلاگانې او ودانۍ یې جوړې کړې.
د دوی د ودانیو له ډلې څخه د پام وړ عمرانات یو هم د هرات جومات دی چې د غیاث الدین محمد غوري په دوره کې یې کار پیل شو. بل په غور کې د جام منار چې ۶۴ متره لوړوالی لري د محمد غوري په نامه د یوه ډبرلیك په لرلو سره د غور په جام سیمه کې واقع دی چې د نړۍ له لویو منارونو څخه گڼل کېږي.
له بلې خوا غوریان د مذهبي تسامح (آسانۍ) په برخه کې مشهور وو او د دوی دربار د بېلابېلو دیني او مذهبي ډلو او فرقو د پوهانو او عالمانو د تولېدو ځای گڼل کېده. د پوهانو او عالمانو د جدي ملاتړو له ډلې څخه بلل کېدل. دوی پوهانو او عالمانو ته په درنه او دقدر په سترگه کتل. غوري امیرانو د علم او ادب سره دومره مینه لرله، څه

وخت چې علاوالدين جهانسوز د محمود غزنوي او د ده د ځيناستو ښايسته ودانۍ ړنګولې په همغه حال نوموړي هغه شعرونه چې د دې مانيو په هکله ويل شوي وو، ټول يې په سرو زرو واخيستل او په خپل کتابتون کې يې کېښودل.

خوارزم شاهيانو هم د اديبانو او شاعرانو د ملاتړ سياست وپاله او دا خبره مشهوره ده چې استز خوارزم شاه، د خپل انشا د ديوان مشرۍ لپاره رشيد الدين محمد وطواط بلخي غوره کړ.

او دغه هنرمند شاعر چې په عربي او فارسي، نظم او نثر کې يې لوی لاس درلود، (حدائق السحر في دقايق الشعر) کتاب يې د ده په لارښوونې وليکه. دغه کتاب د معاني، بيان او د وينا د لفظي او معنوي صنايعو په برخه کې وليکل شو. همدارنګه سيده بېګم (علويه) د کمال او فضل خاونده او د ديوان لرونکې شاعره په همدې وخت کې اوسېدله. نوموړې د وطواط بلخي د شعرونو په ځواب کې شعرونه ويلي دي.

علاوالدين محمد سره له دې چې يو بې رحمه او د تدبير او سياست نه لرونکی څېره وه خو د يو علم پال او ادب پالې څېرې په توګه پېژندل شوی او ويل کېږي چې نوموړی ديندار او علم دوست پاچا و.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې، له جغرافيوي نقشې څخه په ګټه اخيستنې سره د غور په تاريخي ارزښت خبرې وکړي.

پوښتنې

١- غوريانو ولې په عباسي نهضت کې ګډون وکړ؟

٢- د غور د مهمو اميرانو نومونه واخلئ.

٣- د سلطان سنجر سلجوقي په ځنګ کې د انوشتګين غرچه او علاوالدين حسين د سياستونو توپير څه و؟

٤- رشيدالدين وطواط بلخي په کومه زمانه کې اوسېده او ترټولو مهم کتاب يې څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د افغانستان په تاريخ کې د غوريانو د اهميت په هکله مقاله وليکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې ټولګي ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول او آل کرت

زموږ په هېواد باندې د مغولو یرغلونه زموږ د سیمې د تاریخ له مهمو پېښو څخه ګڼل کېږي. دغه یرغلونه چې د مغولو په برلاسی او بریالیتوب پای ته ورسېدل زموږ د ټولنیز، سیاسي، اقتصادي او فرهنګي ژوند په بېلابېلو برخو کې یې بېلا بېلې پایلې رامنځته کړې. د مغولو د برلاسی څرنګوالی او د دوی د واکمنۍ په دوره کې د کرتي دولت رامنځته کېدل، هغه موضوعګانې دي چې په دې لوست کې به یې ولولئ.

د مغولو د لومړنۍ واکمنۍ جوړښت

مغولو په اصل کې د زېړ پوستو قومونو څخه وو چې د مرکزي، ختیځې آسیا په ځینو برخو کې اوسېدل، دغه قوم له بېلابېلو ډلو څخه جوړ شوی دی او ترټولو مهمې ډلې یې عبارت دي له: تاتار، قیات، جلایر، قنقرات او کرائیت. دوی قبیلوي او د کډوالی ژوند کاوه. او تر هغه پورې چې یسوکابها در (د چنګیزخان پلار) په شپږمه هجري/ دولسمه میلادي پیړۍ کې دوی سره متحد کړي نه وو، په جګړو او شخړو کې ښکېل وو.

وروسته د ده له مړینې، د نوموړي زوی (تموچین) د مغولي مشري ترلاسه کړه. تموچین د شپږمې پېړۍ په پای کې د مغولي قومونو په لویه غونډه کې د چنګیز خان لقب ترلاسه کړ. نوموړی وتوانېد چې د (اوومې هجري/ دیارلسمې میلادي) پېړۍ تر لومړیو پورې په منځنۍ آسیا کې زیاتره مغولي قومونه د ځان تابع کړي.

په چین کې د مغولو د پرمختګ او لاس اچونې خبر د سلطان محمد خوارزم شاه ترغوږه هم ورسېده او همدارنګه د چنګېزخان له پلوه یو پلاوی هم د خوارزم شاه دولت ته ولېږل شو چې په پایله کې په (٦١٥ق/ ۱۲۱۹ ز) کا ل د چنګېزخان د استازي او سلطان محمد خوارزم شاه ترمنځ ترون لاسلیك شو. خو د اترار ښار حکمران له خوا چې د سلطان محمد خوارزم شاه له خپلوانو څخه و، د مغولي سوداګریز کاروان چورکول او د سوداګرو وژل، چنګېزخان ته ښه بهانه په لاس ورکړه چې په خوارزم شاهي دولت یرغلونه وکړي. نو په دې توګه په (٦١٦ق/۱۲۲۰ ز) کال یې د یرغل فرمان ورکړ شو او په لسګونو زره مغولي سرتېري اسلامي سیمې ته ننوتل.

وروسته د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروې ښارونو د لوټولو او وژنو څخه زموږ د هېواد ځینې مهم ښارونه لکه هرات، غزنې، کابل او بامیان د مغولو په واسطه په سخته توګه ویجاړ او خلك یې ووژل شول. چې په دې توګه مغولي قومونه په افغانستان برلاسي شول او زموږ د هېواد په تاریخ کې یوه توره دوره رامنځته شوه.

د چنګیز خان له خوا دخوارزم شاهي دولت تر لاس لاندې سیمو د نیولو وروسته په (٦٢١ق/۱۲۲٤ ز) کا ل کې بېرته مغولستان ته وګرزېد. نوموړی په (٦٢٤ق/۱۲۲۷ ز) کا ل کې د تبت د شمال له نیولو وروسته د (۷۲) کلنۍ په عمر مړشو. د چنګېزخان د ځایناستو له ډلې څخه یو ځل بیا په (٦٤٨-٦٥٧ق/۱۲۵۰- ۱۲۵۹ ز)

کا ل کې د منګوقاآن د واکمنۍ په وخت کې هلاکوخان ته دنده وسپارل شوه چې په اسلامي نړۍ یرغل وکړي. نوموړي خپل ماموریت په (٦٥١ق/١٢٥٣ ز) کا ل پیل کړ. هولاکوخان په (٦٥٦ق/١٢٥٨ ز) کا ل د عباسي خلیفه (المستعصم باالله) په وژلو او د بغداد په نیولو سره د عباسیانو د خلافت ٥٢٥ کلنه واکمني ختمه کړه. وروسته له عراقه یې همدارنګه ګرجستان، ارمنستان او د کوچنۍ آسیا (اوسنۍ ترکیې) ښارونه هم ونیو. هلاکوخان په (٦٦٣ق/١٢٥٣ ز) کا ل کې وروسته له دې چې له جیحون نه د مصر ترپولو یې خلک د مغولو تابع وګرزول، مړشو.

له دې وروسته د اوسني ایران او د افغانستان د لویدیځ یوه برخه د هلاکوخان د اولادونو یعنې مغولي ایلخانانو په لاس ورغله خو ماوراءالنهر او افغانستان (تخارستان، بلخ او زابل) د یوې بلې مغولي ډلې (جغتائیانو) په لاس کې ورغلې. د افغانستان په نورو برخو کې سیمه ییزو مشرانو واکمني چلوله.

آل کرت

د آل کرت دولت

د مغولو په دوره کې یوله هغو سیمه ییزو حکومتو څخه چې د افغانستان په لویه برخه یې واکمني کوله آل کرت یا کرتیان وو. د کرتیانو اصل او نسب په هکله اختلاف موجود دی. ځینې دوی په غوریانو پورې تړي او ځینې نور مورخین بیا د ربیع فوشنجي د هغه شعر له مخې چې د ملک فخرالدین کرت په ستاینه کې یې ویلې، نوموړي په سلجوقي او ترکمني پاچاهانو پورې تړي. د فوشنجیانو هغه شعر په لاندې ډول دی.

قاعـــده دوده سنـــجر تـــویي	واسطه ملک ســکنــدر تویي
دوده سنجر زتو خواهد نوید	ملک سکندر به تو دارد امید

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال، ملک رکن الدین د دې کورنۍ له مشهورو شخصیتونو څخه و. نوموړی د تاج الدین مرغني چې د غوریانو له خوا په قلعه خیسارکې گمارل شوی و د هغه زوی و.

د مغولو د یرغلونو په وخت کې، هغه د غور او غزني د ځینو برخو سر لښکر و او څرنگه چې د چنگیزخان د فتوحاتو اوازه یې واورېده نو د اطاعت لاره یې غوره کړه چې په دې توگه نوموړي ته د غور ولایت او شاوخوا سیمو حکومت وسپارل شو.

ملک رکن الدین په خپله (۲۶) کلنه واکمنی په موده (۶۴۳-۶۱۷ق/ ۱۲۲۰- ۱۲۴۵ ز) کې د لور له پلوه لمسي (شمس الدین کرت) ته ډېره پاملرنه وکړه اونوموړی یې خپل ځایناستي وټاکه. او همدغه شمس الدین کرت چې وروسته له خپل نیکه واکمنی ته ورسېد، د کرتي امیرانو او مشرانو د لړۍ پیل بلل کېږي.

ملک شمس الدین هم دخپل نیکه په څېر د مغولو ملاتړی وو او مغولو د نوموړي د دې کار په بدل کې ده ته د مهمو ختیځو ایالتونو مشري وسپارله چې د افغانستان یوه مهمه برخه د سند تر سینده هم په کې شامله وه.

د ملک شـمس الدین زیاتره اولادونو او ځایناسـتو د مغولو سره د مرسـتې سیاست ته دوام ورکړ. ملک معزالدین حسین کرت که هر څو له مغولو څخه د خپلواکی په لاره کې گامونه پورته کړل خو د مخالفینو

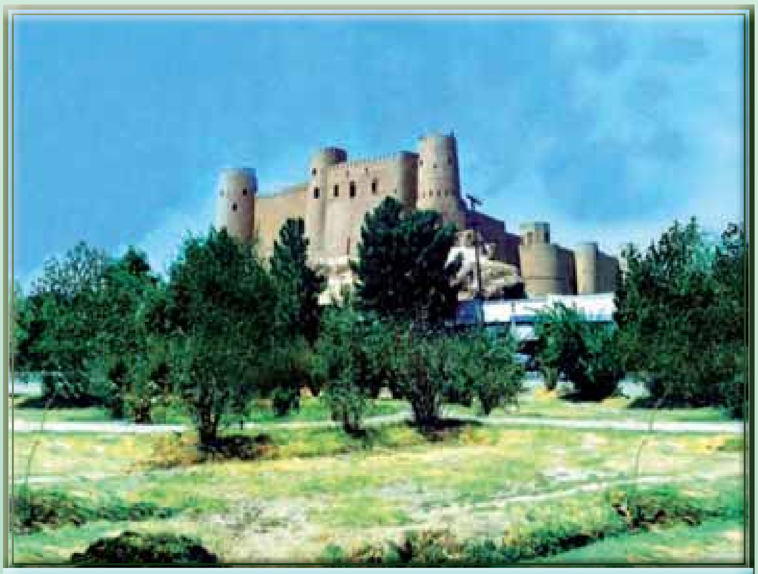
په هرات کې د اختیارالدین کلا

په ورانـدې د نـاوره چلنـد په لړلو سـره او د بلخ،بادغیس او شبرغان د خلکـو وژلـو او لـه وتولـو په سـبب د ډېرو پاخونونو سـره مخ شـو او پـه پای کـې د غوري حکومت له خوا له واکه وغورځـول شـو. د دې کورنۍ وروسـتی مشـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملك غياث الدين د ملك حسـين زوی و چې امير تيمور گورکاني له راښـکاره کېدو سـره سم يې ژوند کاوه. پـه (٧٨٤ق/١٣٨٣ ز)کال کې د تيمور په امر ووژل شـو او پـه دې ترتيب د آل کرت دولت هم د تاريخ يوه برخه وگرزيده.

د آل کرت اميرانو شمېر اته کسان وو او (١٣٠) کاله يې واکمني وکړه.

پوښتنې

١- د مغولو د مهمو قبيلو نومونه واخلئ.

٢- مغول د لومړي ځل لپاره د کوم تاريخي شخصيت په مشرۍ سره راغونډ شول؟

٣- د مغولو او کرتيانو ترمنځ څه اړيکې موجودې وې؟

٤- د مغولو په وړاندې د کرتيانو د سياست په هکله خومره پوهېږئ څرگندونې وکړئ.

٥- عباسي خلافت څه وخت او د کوم مغولي کس له خوا له منځه لاړ؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې، د قبايلي ژوند د ځانگړتياوو په اړه مقاله وليکي او د ټولگي په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور گورکاني او د ده ځایناستی

تیمور گورکاني هم د منځنۍ آسیا د غوسه ناکو نرۍ نیوونکو شخه و چې د چنګېزخان په څېر یې په سلګونو زره کسان مړه او د سمرقند په مرکزیت یې یوه پراخه امپراطوري رامنځته کړه، خو اولادونه یې په ځانګړې توګه هغه چې زموږ په هېواد یې واکمني وکړله، د پلار پر خلاف علمي او فرهنګي شخصیتونه وو او همدارنګه زموږ په هېواد کې د بېلابېلو پوهنو او هنرونو د رواجونکو شخه وو. په سیاسي او نظامي برخه کې د تیمور ګورکاني ټولې کار نامې او د هرات د تیموري دولت رامنځته کېدل به د دې لوست موضوع وي چې ورسره بلد به شئ.

مورخینو د تیمور نسب تومنای خان ته رسولی چې نوموړی د چنګېزخان له کورنۍ څخه و. تیمور په (۷۳۶ق/۱۳۳۶ ز) د ازبکستان، سمرقند ته نژدې د کش په ښار کې وزیږېد. تر (۷۶۲ق/۱۳۶۱ ز) کال پورې د تیمور د ژوند په هکله سمه اطلاع نه لرو، پرته له دې چې ویل شوي نوموړي په هلکتوب کې علم او ادب زده کړل او په غیشو ویشتلو بوخت شو خو په ځوانۍ کې یې د امیر حاجي بر لاس په اداري دستګاه کې خدمت کاوه. څرنګه چې امیر حاجي په مرکزي آسیا کې د داخلي رقابتونو په لړکې، په (۷۶۲ق/۱۳۶۰ ز) کال کې افغانستان ته وتښتېده، دی هم ورسره و. تیمور ډېر ژر ماوراءالنهر ته راوګرزېد او دا ځل د کاشغر له خان سره یو ځای شو. نوموړي ته د کاشغرخان د کش ښار اداره وسپارله. له دې نیتې وروسته د ده شهرت زیات شو او د نوموړي واکمني د ماوراءالنهر په ډېرو برخو کې پراخه شوه. ګورکاني (زوم) لقب یې هغه وخت غوره کړ چې د ماوراءالنهر د یوه امیر (امیر حسین قزغني) خور یې په نکاح کړه.

تیمور په (۷۶۶ق/۱۳۶۵ ز) کال کې د امیر حسین قزغني په مرسته له ماوراءالنهر څخه د جغتایي ترکانو لاسونه لنډ کړل او څرنګه چې په (۷۷۱ق/۱۳۷۰ ز) کال کې یې د بلخ په شاوخوا کې امیر حسین او د ده زوی ووژل نو د ماوراءالنهر په ځواکمن مشر بدل شو او سمرقند یې خپله پلازمېنه وټاکله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تېمور يرغلونه

تيمور د (۱۳۳۳/۷۳۳ او ۷۸۱ق/۱۳۸۰ ز) کلونو په منځ کې څلور ځله د خوارزم په هېواد پسې لښکرې وايستې او هغه يې ړنګ کړ. مغولستان او قبچاق دښته يې فتح کړل او په (۷۸۲ق) کال يې خپل ځوارلس کلن زوی (ميران شاه) د خراسان (افغانستان) لاندې کولو پسې ولېږه او په خپله هم پسې ورغلو، نوموړې په ځانګړې توګه، په هرات کې په پراخه ورانکاريو لاس پورې کړ. د ښار ټولې ودانۍ يې ړنګې کړلې پرته د اختيارالدين له ارګ څخه او د يادولو ده چې ډلې ډلې د نامه او اعتبار خاوندان لکه عالمان، فقيهان او پوهان يې په جبري توګه د سبز ښار ته ولېږل.

ملک غياث الدين کرتي که هر څو په لومړيو کې د تيمور له غوسې په امان پاتې شو خو په (۷۸۵ق/۱۳۸۳ ز) کال کې د تيمور په امر ووژل شو او د آل کرت د لړۍ پايه هم واوښته.

تيمور له (۷۷۸ق/۱۳۷۷ز) کال نه بياتر مرګه (۸۰۷ق/۱۴۰۴ ز) پورې په خپله (۲۹) کلنه واکمنۍ کې د خپلو ډېرو سختو يرغلونو او حملو په پايله کې په سلګونو زره انسانان ووژل او له چين څخه تر مديترانې او همدارنګه د روسيې او مسکو د استپونو څخه تر ډهلي پورې سيمې يې ونيولې او د لويې امپراتورۍ بنسټ يې کېښود. د تيمور د لښکرو اصلي هسته جغتايي ترکانو تشکيلوله. د ده په لښکرو کې ځينې ښځې هم وې تيمور په (۸۰۷ق/۱۴۰۴) کا ل د (۷۱) کلونو په عمر مړ شو.

د تېمور ځايناستي

د مړينې په وخت کې يې ۳۶ زامن او لمسيان لرل. د دې لپاره چې د ده نه وروسته يې د اولادونو ترمنځ په واکمنۍ جګړې پېښې نه شي. په ژوند يې فتح کړي هېوادونه د دوی ترمنځ ووېشل. سره له دې هم، د تيمور له مړينې څخه وروسته د ده د دوو زامنو او لمسي ترمنځ اختلاف رامنځته شو. او دواړو زامنو يې ورو ورو د خپلو وربرونو له خوا نيول شوې سيمې ترلاسه کړې. دوی دوه نسبتاً پراخه دولتونه رامنځته کړل. يو يې د ميران شاه او د ده د زامنو دولت په عربي عراق، د ايران په لويديځ ګرجستان، ارمنستان او الجزاير کې او دويم دولت د شاهرخ په خراسان، افغانستان او ماوراءالنهر کې رامنځته کړ چې مرکز يې د هرات ښارو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له یوه پلوه د میران شاه دولت، د نوموړي د لېونتوب، د ده د زامنو ترمنځ د اختلاف او د قراقویونلو ترکمنانو او همدارنگه د ایران د آل جلایر د واک نیولو په دلیل له منځه لاړ خو له بله پلوه د شاهرخ دولت د ده او د نوموړي د درباریانو کفایت او پوهې له برکته دوام وکړ.

د ده دوره د افغانستان په تاریخ کې چې مرکز یې هرات و، روښانه دوره بلل کېږي.

نوموړي (۴۳) کاله واکمني وکړه. د ده په دوره کې هرات نه یوازې دا چې د لوی کتابتون چې د شاهرخ په امر جوړ شوی و، لرونکی شو. بلکې د پوهانو او عالمانو د غونډېدو مرکز وگرزېد. د ده له مېرمنو څخه یوه گوهرشاد آغا(په ترکي ژبه کې آغا د ملکې نوم دی) نومېده. چې د ښوکارونو په کولو او د خیر د آثارو په رامنځته کولو مشهوره وه.

وروسته له شاهرخ څخه د ده زوی الغ بیگ واکمنی ته ورسېد. دی هم د پلار په څېر علم دوست او پوه سړی و. خو په (۸۵۲ق/ ۱۴۴۸ز)کال کې د خپل زوی له خوا ووژل شو. له دې وروسته د شهزاده گانو ترمنځ اختلاف زیات شو. له څه مودې وروسته د سلطان حسین بایقرا په نامه یو بل تیموري امیر په هرات کې واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي، امیر علي شېر نوایي چې د خپل وخت له پوهانو او ادیبانو څخه گڼل کېده، وزیر وټاکه. د ده د واکمنۍ دوره (۳۳) کاله اوږده شوه. او د ده په وخت کې هرات د آبادۍ او د بډبې اوج ته ورسېد.

د سلطان حسین بایقـرا له مړینې سره سـم د تیمور د ځـایناستو زوال هم پیل شو او د دوی د واکمنۍ سیمه د شیباني ازبکانو او د ایران د صفویانو له خوا تر یرغل لاندې راغله او په همدې توگه دوی د تاریخ یوه برخه شول. تیموریانو (۱۱۳) کاله واکمني وکړه او د دوی له ډلې څخه شپږو امیرانو په افغانستان واکمني تر سره کړه.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې، له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د تېموریانو د راولاړېدو ځای او د امپراتورۍ حدود څرګند کړي.

پوښتنې

۱- د تیمور د ګورکان لقب لامل څه و؟

۲- افغانستان ته د تیمور د راتلو په وخت کې په هرات باندې چا حکومت کاوه او همدارنګه د ده او هرات برخلیک څنګه شو؟

۳- د هرات د دوو مشهورو تیموري پاچاهانو نومونه واخلئ.

٤- د هرات آبادي او دبدبه د کوم تېموري واکمن په دوره کې رامنځته شوه او ولې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له تاریخي کتابونو او سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره، د تېموریانو په دوره کې د هرات د فرهنګي او تمدن په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکي غونډه کې دې یې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي. همدارنګه ترټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په تابلو کې ځوړنده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو او تېموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

زموږ په هېواد باندې د ماوراالنهر د ډاروونکو یرغلونو او حملو یولړ نتیجې او اغېزې په اقتصادي او فرهنګي برخه کې راڅرګندې شوې. برسېره پر دې چې مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه او علمي مرکزونه یې رنګ کړل ورسره زموږ د سیمې زیات شمېر پوهان او عالمان یې یا ووژل او یا هم لېرې او نژدې هېوادونو ته وتښتېدل. په واقعیت کې یو دربدلی حالت یا یو ډول په شاتګ رامنځته شو. په دې لوست کې دغه وضعیت ترڅېړنې لاندې نیول کېږي.

د مغولو د یرغلونو تر ټولو مهمې پایلې، سربېره پر دې چې په سلګونو زره انسانان ووژل شول، ښارونه ویجاړ او همدارنګه کاریزونه او کرنیزې ځمکې له منځه لاړې مغولانو د نیول شوو سیمو هنرمندان او صنعتګران بندي کول او مغولستان ته به یې لېږل او دوی به یې استثمارول. یوه ډله به چې په کلیو او ښارونو کې د مغولو له تېغه خلاص شوه، نو د خان یا دخان اړوند کسانو له خوا به ترې اقتصادي ګټه پورته کېده. بېلابېل مالیات په خلکو لګول کېدل.

رنګونو او اقتصادي ویجاړتیا په فرهنګي وضعې هم اغېزه وکړه او فرهنګي زیانونه په هغه کچه زیات وو چې د مغولو له یرغلونو څخه د مخه زموږ په هېواد کې زیاتره کتابونه او آثار چې پیدا کېدل له منځه لاړل. مدرسې، ښوونځی، کتابتونونه، جوماتونه او دیني ودانۍ چې په عین وخت کې به د پوهانو کتابونه او آثار هم پکې ساتل کېدل، له منځه لاړل.

پوهان او عالمان ووژل شول یا د مغولو له خوا اړ شول چې مغولستان ته کډه وکړي. او یا پخپله هغو ځایونو ته لاړل چې ګومان یې کاوه د مغولو لاسونه هلته نه رسېږي لکه مصر، شامات او هندوستان ته.

په همدې دلیل په ځانګړې توګه د عقلي او فکري پوهنو په برخه کې یو وحشتناک سقوط رامنځته شو. او نور د ابن سینا په شان روښانه څېرې رامنځته نشوې.

له بله پلوه فقر، بېوزلی، تېریو او غمونو د خلکو انګېزه د ګټورو پوهنو په وړاندې راټیټه کړه او د علومو زیاتره اړخونو او دیني لیوالتیا ته پاملرنه وشوه چې دې کاربه له دنیا څخه تېښتې، صبر، قناعت او د ژوند سختی قبلولو ته توصیه کوله لکه تصوف او نرې پرېښودنه چې په دې وخت کې یې زیات مینه وال پیدا شول او هغو کسانو ته به چې نړۍ ښه ونه برېښېده، نو به یې پناه وروړله. که څه هم د یوشمېر صوفیانو کړنه

او د فعالیتونو پایلې د هغه وخت د مغولي حاکمانو په ګټه وې خو په عین وخت کې د طریقت پیروان او صوفیان هم اوسېدل چې خلك به یې د پردیو په وړاندې پاڅون ته را بلل.

په هر حال، له ټولو زیانونو سره سره چې د فرهنګ په برخه کې رامنځته شول. زموږ د هېواد ځینې پوهان او ادیبان د مغولو له منګولو څخه خلاص شول او په لیرې سیمو کې یې خپل آثار وینځول، د دې دورې یو له مهمو شخصیتونو څخه مولانا جلال الدین محمد بلخي و چې پلار یې بهاولد نومېده. بهاولد په ماوراءالنهر او خراسان کې ډېر مریدان لرل. او د مغولو د یرغل په سبب یې سیمه پرېښوده. د کډوالۍ په وخت کې درې سوه او ښان د بهاولد او د ده د کورنۍ په قیمتي کتابونو او د کور په سامان بار وو.

زموږ د هېواد تکړه مورخ قاضي منهاج الدین چې مشهور په منهاج السراج جوزجاني و په دې وخت کې اوسېده. نوموړي هند ته د ناصرالدین دربار ته پناه یوړه او خپل کتاب (طبقات ناصري) یې هلته ولیکه. د جهانګشا کتاب لیکونکی عطا ملك جویني، امیر حسین غوري، سیفي هېروي، ربیعي فوشنجي، بابا هوتك، د ده زوی ملکیار هوتك او اکبر زمینداوري په همدې دوره کې اوسېدل.

د تېموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د تېمور اقدامات لکه د نورو سیمو لاندې کولو، د ښارونو او ودانیو ورانول، د اوسېدونکو وژل او لوټ کول او همدارنګه ماوراءالنهر ته د پوهانو، کسبګرو، صنعتګرو او هنرمندانو لېږل د چنګېزخان کړنلارې ته ورته وو. له دې امله ویلی شو چې د نوموړي دوره د مرکزي آسیا د پوونده (صحراګشتان) تسلط د تورې دورې دوام وګڼو. خو د تېمور په خلاف د ده اولادونو فرهنګي، هنري او معماري چاروته ډېره پاملرنه کوله. د تېمور د زوی شاهرخ میرزا او د نوموړي د ښځې ګوهرشاد بیګم آغا په ملاتړ ډېر روښانه او ارزښتناك آثار رامنځته شول. او د شاهرخ زوی الغ بېګ په ملاتړ په سمرقند کې د الغ بیګي رصدخانې په نامه یوه لویه نجومي رصدخانه جوړه شوه چې ډېر پوهان پکې وو.

د شاهرخ بل زوی بایسنقر هم د کتاب له ملګرو څخه ګڼل کېده. نوموړي د لویې کتابخانې بنسټ کېښود. بایسنقر هم نژدې څلوېښت تنه انځورګران او خطاطان د هرات په شاهي کتابتون کې راغونډ کړل. دوی زیات آثار مصور کړل لکه د فردوسي شاهنامه، لیلی او مجنون، د سعدي بوستان او ګلستان، ده د ټولو هنري آثارو یونوی سبك رامنځته کړ چې د (هرات مکتب) نوم یې ځانته غوره کړ. د هرات په ښوونځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د انسانانو کوچني انځورونه انځور شوي او همدارنگه په ساده کرښو او بې ابزارو((لومړنی ابزار)) میناتوري یې رامنځته کړې.

په هرات کې په ځانګړې توګه د سلطان حسین بایقرا (۹۱۱- ۸۲۶ق/ ۱۵۰۶-۱۴۷۰ ز) کلونو په زمانه کې د تمدن او فرهنګ د غوړېدنې او پراختیا د اوج دوره وه. په دې دوره کې پاچا او د ده عالم وزیر (علي شېرنوايي) له پوهانو، هنرمندانو، شاعرانو او ادیبانو څخه ملاتړ کاوه چې په پایله کې مهم علمي او فرهنګي یون رامنځته شو. په ځانګړې توګه د نقاشۍ ستر استاد کمال الدین بهزاد چې څه وخت آثار وړاندې کړل. نو د هرات د هنري مکتب نوم ډېر لوړ شو. دغه هنرمند د هرات ښوونځي ځانګړې لاره د کمال کچې ته ورسوله.

په دې دوره کې د هرات د ارګ له بیارغونې پرته نور هم ډېر مهم آثار رامنځته شول لکه په مزار شریف کې د حضرت علي (رض) د زیارت جوړونه، په مشهد کې د ګوهر شاد بیګم آغا د جامع جومات رغونه، په هرات کې د ګوهرشاد او سلطان حسین د قبرونو رغونه سره له شپږو ښکلاییزو منارونو، په ګازرګاه کې د خواجه عبدالله انصاري د قبر ښکلي کول، په هرات کې نور ډېر جوماتونه او زیارتونه همدارنګه د ایران پولې ته نژدې د خارګرد جومات یادولی شو.

د دې دورې مهم علمي او فرهنګي شخصیتونه عبارت وو له: امیر علي شېر نوايي، ملا حسین واعظ کاشفي، سلطان حسین بایقرا، شیخ عبدالرحمن جامي، میر سید علي خطاط، مولانا حسین علي هروي، ملا محمد ابراهیم غبار او د فاضلو او شاعرو ښځو له ډلې څخه د لاندې ښځو نومونه اخیستې شو.

سلطان رضیه د التمش لور چې شعر به یې هم وایه، مهر النسا چې تخلص یې مهري و او په هرات کې اوسېده. د امیر علي جلایر لور، آفاق جلایر چې د حسین بایقرا په زمانه کې اوسېد له او (ماه) چې هم شاعره وه او هم ستوري پېژندونکې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د مغولو د دورې په فرهنګي وضعې او دویمه ډله دې د تیموریانو د دورې په فرهنګي حالت په لنډه توګه خبرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د پوهانو، هنرمندانو او صنعتگرانو په وړاندې د مغولو او تیموریانو په چلند خبرې وکړئ؟

۲- مولانا جلال الدین محمد بلخي چېرته اوسېده او ولې يې کډه وکړه؟

۳- د گوهرشاد بیگم آغا په امر د دوو مشهورو جوړو شوو ودانیو نومونه واخلئ.

٤- امیر علي شېر نوايي څوک و او په څه حال کې يې ژوند کاوه؟

۵- په بلخ کې د حضرت علي (رض) زیارت د کوم تیموري پاچا پواسطه جوړ شو؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د (هرات هنري ښونځي) په هکله یوه مقاله ولیکي او په راتلونکي غونډه کې دې يې ټولگي ته وړاندې کړي، همدارنگه تر ټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په لوحه باندې ځوړنده شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

افغانستان د کندهار له پاڅون څخه مخکې

په دې څپرکي کې به د کندهار د پاڅون په و ړاندې حالات په تېره بيا دريو ګاونډيو دولتونو(شيبانيانو، صفويانو او بابريانو) سره زموږ د هېواد د اړيکو څرنګوالی، تر مطالعې لاندې ونيول شي.

دغه راز زده کوونکي به د هوتکيانو په مشرۍ په کندهار کې د لومړني افغان دولت له تشکيل سره آشنا شي.

په کندهار کې د حاجی ميرويس نيکه آرامګاه

د څپرکي موخې

۱. د کندهار د خپلواکۍ د خپلې خوښې پاڅون څخه مخکې د افغانستان له عمومي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

۲. له ګاونډیو واکمنو لړیو لکه شیبانیانو، بابریانو او صفویانو سره د افغانستان او د دوی د اړیکو په څرنګوالي د زده کوونکو بلدول؛

۳. په افغانستان او ایران کې د هوتکي دولت له مهمو سیاستونو او اقداماتو سره د زده کوونکو بلدول؛

٤. په یاده شوې دوره کې د افغانستان له عمومي اقتصادي او فرهنګي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛

٥. د انحطاط او تجزیې دورې په ترڅ کې د مهمو تاریخي او فرهنګي شخصیتونو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه

د هرات د تیموري لړۍ له منځه تللو سره سم، زموږ په هېواد کې یوه مرحله (تقریباً دوه نیمې پېړۍ) رامنځته شوه چې د افغانستان سیاسي مرکزیت او د قلمرو وحدت له منځه لاړ چې زموږ ګاونډیو هېوادونو او قومونو زموږ د هېواد ځینې برخې لاندې کړلې.

د دې ډلې مهم ځواکونه عبارت وو له: ازبکي شیبانیان، د ایران صفویان او د هند مغولان چې له بخارا، سمرقند، اصفهان او ډهلي څخه یې زموږ د هېواد سیمې او ولایتونه اداره کول. د وضعې ځېړنه او دهوتکیانو پواسطه د افغانستان د بیارغونې ځرنګوالی د دې او د ځونورو راتلونکو لوستونو موضوع ده چې و به یې لولو.

په افغانستان کې شیبانیان

ازبکان د مغولو او تاتاریانو له اولادې څخه شمېرل کېږي. ازبکان خپل نوم له (ازبک خان) (٦٨١-٧٤٣ق/١٢٨٢-١٣٤٢ ز)کلونو څخه اخلي. نوموړي د مغولو زرین پوځ چې د (والګا) رود ترڅنګ مېشت و، مسلمان کړ. نوموړی پوځ د ترکي قومونو څخه جوړ شوی و، خو رهبران یې مغولي نژاده وو.

په مرکزي آسیا کې د ازبکانو ځواک د چنګېزخان د زوی جوجي د یوه لمسي ابوالخیر له خوا رامنځته شو او نوموړي تر (٨٣٤ق/١٤٣١ ز) پورې د قبچاق د دښتو یوه زیاته برخه ونیوله خو د ازبکو ترټولو مشهور پاچا محمد خان شیباني (شیبک خان) نومېده، نوموړی د (ابو الخیرخان) زوی و.

شیبک خان د شپاړسمې مېلادې پېړۍ په لومړیو کې د تیموري لړۍ وروستی واکمن په سمرقند کې له پښو وغورځاوه او په دې توګه یې په ماوراءالنهر کې د ازبکانو د واکمنۍ بنسټ کېښود. که هر څو د شیبانیانو واکمني موقتاً د بابر له غندنې سره مخ شوه خو په (٩١١ق/١٥٠٥ ز) کا ل شیبانیان وتوانېدل چې بابر او ملاتړي یې له مرکزي آسیا څخه وشړي.

شیبانیانو په ځانګړې توګه د سلطان حسین میرزا له مړینې وروسته او د نوموړي د اولادونو ترمنځ د اختلاف په سبب د افغانستان لورته پاملرنه وکړه او په (٩١٣ق/١٥٠٧ ز)کا ل د تیموریانو د واکمنۍ مرکز هرات د شیبک خان ازبک لاسته ورغی.

پرته له هرات څخه، کندهار هم د شیبانیانو تر یرغل لاندې راغی او دا ښار چې تر اوسه د بابر پاچا له ورور یادګار ناصر میرزا سره و، په (٩١٣ق/١٥٠٧ ز) کال کې تر استراباده پورې مخکې لاړل.

د شیبانیانو ځواک تر (٩١٦ق/١٥١٠ ز)کال پورې، هغه وخت چې د شاه اسماعیل صفوي یرغلونه په ازبکانو جاري وو، چلېده، خو په همدې کال کې، په هغه خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې را پېښه شوه. محمد خان شیباني د خپل لسوزرو جنګیالیو سره د ایران صفوي قزلباشو له خوا ووژل شو چې په

دې ترتیب دا ځل زموږ د هېواد لویدیځې، شمالي او مرکزي برخې د صفویانو لخوا لاندې شوې.

که هر څو په موقته توګه شیبانیانو د آمو سیند غاړې ته په شاتګ وکړ خو یرغلونه او بریدونه یې په ځانګړې توګه د افغانستان په شمال باندې ونه درېدل او دوی د افغانستان په شمال کې بدخشان تر میمنې او بادغیس پورې او همدارنګه دهېواد په لویدیځ کې یې هرات څو څو ځلې تر یرغل لاندې ونیو. په ځانګړې توګه عبیدالله خان چې د محمد سلطان خان زوی او د ابو الخیر لمسی و، د ازبکانو ځواکمن پاچا د (۳۳) کلونو واکمنۍ په ترڅ کې اووه ځله زموږ په هېواد او په ایران یرغلونه کړي چې ډېر زیات زیانونه یې را اړولي دي.

شیبانیانو تر (۱۰۰۷ق/ ۱۵۹۹ ز) کلونو پورې واکمني چلولې ده. د دوی پلازمېنه زیاتره وخت سمر قند او ځینې وخت بخارا هم وه او څه د پاسه یوه پېړۍ یې زموږ د هېواد شمالي او لویدیځ ولایتونه او سیمې یې تر بریدونو او یرغلونو لاندې نیولې وې.

د ازبکو استراخانیان هم چې په (۱۰۰۷ق) کال په مرکزي آسیا کې د شیبانیانو پر ځای پر تخت کېناست. د افغانستان په وړاندې یې هماغه د شیبانیانو سیاست پر مخ بېوه او ځینې وخت به یې زموږ د هېواد شمالي ولایتونو لکه تخار او بلخ او ځینې وخت به یې هرات ته لاس غزولو. د استراخانیانو حکومت تر (۱۱۶۷-۱۷۵۴ ز)کلونو پورې دوام وکړ.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د والګا رود په شاوخوا کې د مغولي زرین پوځ د میشت کېدو موقعیت او د افغانستان شمال ته د شیبانیانو د لاس رسي لارې په ګوته کړي.

پوښتنې

۱- شیبانیان د نژادي پلوه په کومې ډلې پورې تړل کېږي؟

۲- د شیبانیانو د ځواک اصلي مرکز چېرې واقع و او ولې یې افغانستان ته پاملرنه وکړه؟

۳- شیبک خان (محمد خان شیباني) د چا پواسطه او چېرته ووژل شو؟

٤- د هغو ولایتونو نومونه واخلئ چې زیاتره وخت به د شیبانیانو او استراخانیانو د برید او یرغلونو لاندې راتلل.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره د شیبک خان د کړنلارې په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابریان او افغانستان

یوه بله سلسله چې د تجزیې او ګډ وډۍ په وخت کې یې زموږ د هېواد په ځینو برخو واکمني چلوله، بابریان وو. دوی هم د افغانستان د ډېرو ګاونډیو ځواکونو سره په سیالۍ کې زموږ د هېواد د پریشانۍ، په شاتګ او د ټولنیزو، سیاسي او اقتصادي خنډونو لامل وګرځېدل.
په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ په دې برخه کې د بابریانو مهم اقدامات او خوځښتونه ولولئ.

ظهیر الدین محمد بابر (د ببر په معنا) د تیمور له کړوسیانو څخه ګڼل کېده. پلار یې په ازبکستان کې د اندیجان حاکم و. نوموړی د ازبک شیباني ځواک د خپرېدو په لار کې په (۹۰۶ق/۱۵۰۱ ز) کال کې له مرکزي آسیا څخه افغانستان ته وتښتېد. او د بېرته راستنېدو په لومړیو ورځو کې د تخارستان سیمه ییز حکمران خسرو شاه ورته ښه راغلاست ووایه.
خسرو شاه په دې وخت کې زموږ د هېواد په شمال کې تر بدخشان پورې سیمې په واک کې درلودې.
بابر وروسته له دې درې زره هغه لښکرې ورسره ملګرې کړې چې د خسرو شاه له ځواک څخه بېلې شوې وې. نو د کابل په لور وخوځېد. کابل په دې وخت کې د هرات د تیموریانو له خوا د یوه حاکم پواسطه اداره کېده. بابر په (۹۱۰ق/۱۵۰۴ ز)کال کې کابل پرته له جګړې او مقاومته ونیوه. دغه وخت چې د تیموریانو د واکمنۍ لړۍ د کمزورۍ او سقوط سره مخامخ وه. بابر بېلابېلو برخو ته پوځونه ولېږل او په ټولیزه توګه، پرته د افغانستان د لویدیځو او شمال لویدیځو ولایتونو څخه چې د ایران د صفویانو تر واک لاندې وو، نور وتوانېد چې د افغانستان زیاتره سیمې لاندې کړي.
بابر وروسته له دې چې زموږ د هېواد په مهمو برخو یې واک ټینګ کړ. د هند په لور یې پوځونه وخوځول چې په پایله کې یې د کابل، بدخشان او کندهار د ځواکونو پواسطه ډهلی ونیوه چې په دې ترتیب په هند کې د یوې نوې لړۍ بنسټ کېښودل شو چې ترڅو پیړیو یې دوام وکړ.
بابر په (۹۵۳ق/ ۱۵۲۹ ز)کال کې مړ شو او د خپل وصیت له مخې په کابل کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له ده څخه د نوموړي تر ټولو مشر زوی ناصر الدین محمد همایون چې په کابل کې زیږېدلی و، ډګرته رامنځته شو. نوموړی د خپلو ورونو او په هند کې د افغانانو له مخالفت سره مخامخ شو.
همایون په (۹٤۷ق/۱٥٤۰ ز)کال د افغان شېر شاه سوري د پوځونو له خوا د قنوج په سیمه کې ماتې وخوړه او څرنګه چې ورونو یې هم له ده سره مرسته ونه کړه، نو په ایران کې یې د صفوي طهماسب دربار ته پناه یوړه. په دې وخت کې د افغانستان زیاته برخه له بدخشان نه تر کندهار پورې د بابر د بل زوی کامران میرزا په لاس کې وه. خو همایون داخل په (۹۵۱ق/۱٥٤٤ ز) کال کې افغانستان ته راوګرزید او د (۱۳) زرو صفوي قوتونو په مرسته یې د افغانستان زیاتې سیمې او ولایتونه لاسته راوړل. داخل یې وروسته له لسو کلونو څخه خپل هغه وروڼه له مخې لیرې کړل چې له نوموړي سره مخالف وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همایون په دې موده کې خپل ورونه هر یو ناصر میرزا، میرزا هندال او میرزا عسکري ووژل او کامران میرزا یې ړوند کړ. د همایون له مړینې وروسته د هغه زوی جلال الدین اکبر د ډهلي پر تخت کېناست. او نوموړي د کابل او غزني اداره خپل ورور محمد حکیم ته وسپارله خو دې په خپله د افغانانو سره په دوامداره شخړو کې ښکېل و په ځانګړې توګه د خیبر، سند او ژوب په سیمو کې چې د دوی پاڅونونه یې شنډ کړل.

د جلال الدین اکبر له مړینې وروسته، د ده زوی سلیم شاه د جهانګیر په نامه د هندوستان واکمن شو. د همدې واکمن په وخت کې چې صفوي شاه عباس په کندهار یرغل وکړ او د (۱۰۳۲ق / ۱۶۲۳ ز) کال کې یې ونیوه. د صفویانو او ګورګانیانو د واکمنۍ په موده کې دکندهار برخلیک د یادو شوو دوو لړیو ترمنځ د اختلاف او شخړو مهم ټکی و او ډېر ځله ګورګاني هند او صفوي ایران د دې په سر سره نښتي دي.

د جهانګیر ځایناستو، شاه جهان او اورنګزیب هم دخپلو واکمنیو د پراختیا په سبب د افغانستان په هکله ډېرې هلې ځلې کړې دي او په ځانګړې توګه د کابل، بلخ او بدخشان برخلیک د دوی او د سیمه ییزو خواکونو ترمنځ د اختلاف بل لامل بلل کېږي. لکه د بلخ او د هېواد د شمالي سیمو د لاندې کولو پر سر د بابر او ازبکو استراخانیانو ترمنځ جګړې او همدارنګه د ختکو او یوسفزیو سره ټکرونه او نښتې چې په ځانګړې توګه د اورنګزیب په (۵۰) کلنه دوره کې رامنځته شول او د پراخه زیانونو سبب وګرځېدل.

دغو پېښو څرګندوله چې د افغانستان د تجزیې موده را رسېدلې، د پردیو لاسوهنو او د ځینو سیمه ییزو مخورو له خوا د بهرنیو ځواکونو ملاتړ د دې لامل وګرزېد چې ګډوډي او انحطاط رامنځته شي چې د ډېرې مودې لپاره دا وضعه ناسمه پاتې شوه.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې هغه دلایل و شمېرې چې له افغانستان څخه یې د بابر پاملرنه هندوستان ته واړوله.

پوښتنې

۱- بابر شاه د کومو پوځونو په مرسته کابل او وروسته هندوستان ونیوه؟

۲- همایون ولې صفوي دربار ته پناه یوړه؟

۳- د هغو اختلافي سیمونومونه واخلئ چې د بابریانو او صفویانو او همدارنګه د بابریانو او استراخانیانو تر منځ شخړې په کې رامنځته کېدې؟

۴- ولې بابر پاچا د افغانستان لویدیځ ولایاتو ته لښکر کښي ونه کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د بابر پاچا د (بابر نامې) په نامه د خاطراتو ټولګې په هکله یو لنډ مطلب ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او صفویان

د ایران صفویانو زمونږ د سیمې نیولو ته هم هغه وخت سترګې پټې کړې وې چې زمونږ د تاریخ هغه دوره د انحطاط او تجزیې په نوم یاد ده. زمونږ په هېواد باندې د یرغل د هڅو په درشل کې او یا د دوو هم عصره کورنیو (ازبکانو او ګورګانیانو) سره د سیالی په پایله کې زمونږ هېواد ته درانه زیانونه واوښتل. که هر څو له صفویانو سره د دوی ترلاس لاندې نورو سیمو کې هم مخالفتونه موجود وو، خو په ځانګړې توګه افغانان له هغو لومړیو ډلو څخه شمېرل کېږي چې له صفویانو څخه یې خپله خپلواکي ترلاسه کړه، دغه موضوعګانې به په دې لوست کې ولولو.

صفویان په اصل کې د شیخ صفي الدین اردبیلي له نسله دي. شیخ صفي الدین اردبیلي په اتمه هجري پېړۍ کې اوسېده. چې په ایران او کوچنی آسیا یا عثماني خلافت کې یې ډېر مریدان او پیروان وو خو په ایران کې د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ اېښودونکي شاه اسماعیل ګڼل کېږي. نوموړي د شیخ صفي الدین اردبیل له لمسیانو او په عین وخت کې د خپل عمر د صفویه طریقت پیرو او مرشد و. شاه اسماعیل په خپلو مخالفانو باندې له برلاسی وروسته په (۹۰۷ق/۱۵۰۱ ز) کال کې د ایران د تبریز په ښار کې د تاج اېښودلو مراسم تر سره کړل. نوموړي د خپلو تکړه

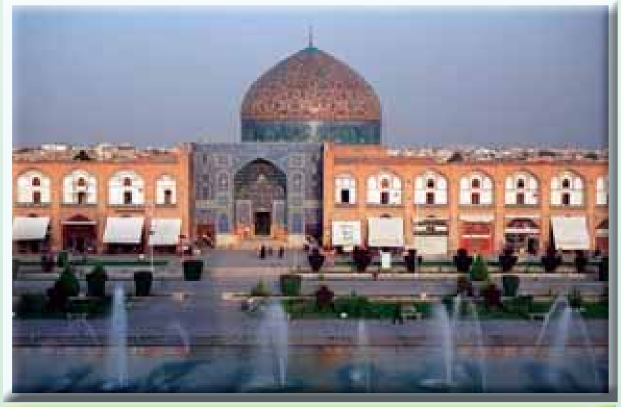

په اصفهان کې د شیخ لطف الله جومات

مریدانو او ترک ټبره ملا ترکوونکو (قزلباشو) پواسطه د ایران په دولت کې د حکوت د بنسټ ټینګولو نه وروسته د افغانستان لوري ته پاملرنه وکړه.

افغانستان په دې وخت کې د ازبکي شیباني څواکونو او بابریانو له خوا اداره کېده، سره له دې چې د شاه اسماعیل او بابر پاچا اړیکې ډېرې ښې وې او هر وخت به یې د لیکونو پواسطه اړیکه ټینګوله خو د شاه اسماعیل او شیبک خان اړیکې ډېرې خرابې وې. چې په پایله کې به (۹۱٦ق/۱۵۱۰ ز) کال کې د صفویانو او ازبکانو ترمنځ په خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې پېښه شوه، ازبکانو سخته ماتې وخوړه، د ازبکانو پاچا شیبک خان ووژل شو اود (۳۰) زرو په شاوخوا کې څواکونه یې یا مړه او یا بندیان شول. له دې وروسته له هرات څخه تر بلخ او هزاره جاته پورې سیمې د صفویانو په لاس ورغلې او د امو سیند د ازبکانو او صفویانو ترمنځ د پولې په توګه وټاکل شو.

که هر څو دا وضعیت په خپل حال پاتې نشو او زمونږ د هېواد او لویدیځې او شمالي سیمې ډېر ځله د دواړو لوریو د شخړو او یرغلونو په ډګربدل شوې خو د یادو شوو سیمو خلک له دواړو لوریو څخه ناراضه وو.

شاه اسماعیل صفوي په (۹۳۰ق/۱۵۲٤ ز) کا ل کې مړ شو او له ده وروسته د نوموړي زوی طهماسب د ایران پاچاهۍ ته ورسېد. د دې پاچا په وخت کې همایون ګورګاني چې د خپلو ورونو او افغانانو د مخالفت سره مخ شوی و، ایران ته پناه یوړه. نوموړی له څه مودې وروسته د صفوي دولت (۱۳) زرو جنګي څواکونو (قزلباشو)

سره افغانستان ته راوګرځېد، کندهار او کابل يې ونيول او د کندهار سلطنتي خزانې يې د اېران دربار ته ولېږلې، اېراني سرتېري له دې وروسته په کندهار کې مېشت شول. د طهماسب د مړينې له کبله صفويان له داخلي بحران سره مخ شول او له دې وروسته زموږ هېواد هم د صفويانو د رقيبانو (ازبکانو او ګورګانيانو) د يرغلونو سره مخ شول.
خو د عباس ميرزا د بيا را څرګندېدو سره سم. چې په لومړي سرکې يې هرات خپله پلازمېنه وټاکله او وروسته يې ټول اېران لاندې کړ، کندهار يې هم دخپلې ولکې لاندې راوست. د کندهار برخليک هر وخت د صفويانو او ګورګانيانو دوو لړيو د اختلاف سبب و.
د دې ځواکمن پاچا له مړينې سره سم په (۱۰۳۸ق/ ۱۶۲۹ ز) کال د دې کورنۍ له منځه تلل هم پيل شو، ځکه د نوموړي نه وروسته بې له خنډه، شاه صفي ډګرته راغی او تقريباً د صفوي کورنۍ ټول غرړي يې ووژل. د ده په وخت کې په (۱۰۴۷ق/۱۶۳۰ز) کال کې عثمانيانو په لوېديځ کې بغداد او ګورګانيانو په ختيځ کې کندهار ونيوه په دې توګه دويم شاه عباس په کال (۱۰۵۸ق/ ۱۶۴۸ ز) يو ځل بيا د کندهار د نيولو لپاره هڅه وکړه تر څو چې د خپلې ولکې لاندې يې راوړي. که هر څو د هندوستان د پاچا شاه جهان له خوا د کندهار د بيانيولو هڅه وشوه او خپل زوی اورنګزيب يې د کندهار د نيولو لپاره ولېږه خو هڅو يې نتيجه ورنه کړه او ګورګانيان د دې ښار د او يا ورځو محاصرې وروسته، په شاتګ ته اړشول. له دې وروسته، سره له دې چې په ښکاره توګه، کندهار د صفويانو له واک لاندې و خو د صفوي مامورينو د بد چلند له امله ورځ په ورځ ترې خلک ناراضه کېدل او ځينې وخت به د خلکو د پاڅونونو لامل ګرځېدل. په پايله کې د دې پاڅونونو له ډلې څخه د يوه پاڅون په ترځ کې چې حاجي ميرويس خان هوتک له خوا تر سره شو. افغانان وتوانېدل. چې د صفوي حکومت له ظلمه ځان خلاص او خپله خپلواکي ترلاسه کړي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ټولګي کې له نقشې څخه په ګټې اخيستنې سره، هغه سيمې په نښه کړي چې د ازبکانو يا صفويانو د بريد او يرغلونو ډګرو.

پوښتنې

۱- د صفوي لړۍ بنسټ ايښودونکی څوک و او نوموړي ولې د افغانستان په لور لښکر وخوځاوه؟
۲- د صفويانو سره په شخړو کې هغه دوې ښکيلې لړۍ څه نومېدې، چې د افغانستان په ګاونډ کې يې ځواکونه مېشت وو؟
۳- همايون ګورګاني د کوم اېراني پاچا په مرسته د افغانستان په لور لښکر کښي وکړه او کوم ولايتونه يې لاسته راوړل؟
۴- د کندهار برخليک ولې د صفويانو او ګورګانيانو د اختلاف سبب وګرځېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له علمي سرچينو څخه په ګټې اخيستنې سره، د ګورګانيانو او صفويانو په بهرني سياست کې د کندهار د اهميت په هکله يوه مقاله وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاجي میرویس نیکه ترمشرۍ لاندې د کندهار پاڅون

په هېواد کې د یوې اوږدې دورې ګډوډیو نه وروسته د هوتکیانو تر مشرۍ لاندې په کندهار کې د کندهار د خلکو پاڅون د خلاصون یو مهم ګام ګڼلی شو.
د غه ګام د پردیو د غلامۍ کړۍ ماتې کړې او د سیمه ییزه خپلواکه حکومت بنسټ یې کېښود.
د نوموړي پاڅون د بریالیتوب څرنګوالي او په کندهار کې د هوتکي دولت تشکیل د دې لوست موضوع ده چې تاسې به یې ولولئ.

څرنګه چې په دوو تېرو لوستونو کې وولوستل، د هرات د تیموریانو دولت له رنګېدو وروسته د دوو نیمو پېړیو په منځ کې د افغانستان سیاسي او ټولنیز یووالی له منځه لاړ. او پرته له هغو خانانو او د سیمو مخورو څخه چې د خپلې واکمنۍ لمنه یې غوړولې وه، په مشخصه توګه بابریانو او صفویانو د خپلو تېریو او ظلمونو پواسطه زموږ خلک تر پزې رسولي وو. او په ځانګړې توګه هغه ظلمونه او ستمونه چې د ګرګین خان په نامه د یوه ګرجي الاصله ایراني له خوا په کندهار او ددې په شاو خوا سیمو کې کېدل زیاتره خلک یې د پردیو پر ضد پاڅون ته هڅولي وو. په پایله کې دغه پاڅون د(۱۱۲۱ ق/ ۱۷۰۹ ز)په پسرلي کې رامنځته شو او میرویس خان چې په ((حاجي میرنیکه)) مشهور و د دې پاڅون مشري کوله.

د کندهار پاڅون د رامنځته کېدو لاملونه

د ایران د صفوي لړۍ وروستی پاچا شاه سلطان حسین نومېده. نوموړي په اصفهان کې دواکمنۍ په لومړیو کلونو کې د همدې هېواد په ختیځ کې د مېشتو قومونو لکه براهوي، بلوڅانو، نارویي، ریګي، رخشاني او افغانانو د پاڅونونو د ټکولو په لټه کې شو. د دې ډول حرکتونو لمنه د کرمان، یزد او د نائین تر څنډو رسېدلې وه. نژدې په همدې ورځو کې ازبکانو په خراسان کې او کردانو د ایران په لویدیځ کې د صفوي حکومت په ضد فعالیتونه پیل کړي وو. که څه هم د شاه سلطان حسین د پاچاهۍ په پیل کې ګرګین خان په ګرجستان کې بغاوت کړی و او په همدې ورځو کې په اصفهان کې اوسېده خو سره له دې ټولو ګرګین خان د ایران د دربار له خوا د یادو شوو پاڅونونو د ټکولو لپاره مامور شو. په دې کار کې د ګرګین خان بریالیتوب د دې لامل شو چې په (۱۱۱٦ ق/۱۷۰٤ ز) کا ل کې د صفویانو له خوا د کندهار عمومي حکمران وټاکل شي. ځکه د (۱۱۱۵ ق/۱۷۰۳ ز) کا ل په وروستیو کې بلوڅان د میرسمندر په مشرۍ کندهار ښارته ننوتي وو او صفوي مامورینو ته یې ستونزې زیږولې. ګرګین د کندهار ښار ته له ننوتو وروسته د هغه ځای اداره په لاس کې ونیوله. او څرنګه چې نوموړی غوسه ناک، سخت ګیر او خونړی سړی و، نو ځکه یې د کندهار په اوسېدونکو هر ډول زور زیاتي پیل کړ. نوموړي د قومونو او قبیلو مشران تر فشار لاندې راوستل او ځینې خویې لامړه کړل. له دې قومي مشرانو څخه یو حاجي میرویس خان نومېده چې د ګرګین خان سترګې پرې ولګېدې.

د کندهار د پاڅون مشر حاجي میرویس نیکه

حاجي میرویس نیکه

میرویس خان چې په حاجي میرنیکه مشهور و د یوو لسمې پېړۍ په وروستیو کې د نازو په نامه له یوې مور څخه چې یوه دینداره ښځه وه وزیږېده. پلار یې شاه عالم خان د هوتکو قوم له مشرانو او مور یې سلطان ملخي توخي لوروه چې دواړه د قومي مشرانو څخه ګڼل کېږي. په را وروسته وختونو کې څه وخت چې میرویس خان د جعفرخان سدوزي له لور سره واده وکړ، نو د نوموړي ټولنیز حیثیت یې نور هم لوړ کړ او څرنګه چې نوموړی یو نیک خویه، فصیح، مدبر او زړور سړی و او په څنګ کې یې د سوداګرۍ دنده هم پر مخ بېوله ، نو ځکه په ډېره اسانۍ سره یې وکولی شول چې د هغه وخت کندهار په خلکو کې ښه ځای ولري. د همدې خصوصیاتو او صفاتو په لرلو سره د کندهار ښار د کلانتر په توګه هم وټاکل شو. او په دې مقام کې د خلکو او د هغه وخت کندهار د حکومت تر منځ د واسطې په توګه یې د نده تر سره کوله خو په همدې حا ل کې یې هم د خلکو له ملاتړ څخه لاس وانه خیست او په هغه لیک کې چې د ده لاسلیک و د ګرګین له زور زیاتي څخه په کې شکایت شوی و او د اصفهان دربار ته ولیږل شو داکار ددې لامل وګرزید چې میرویس خان دا ځل د ګرګین له خوا ونیول شو او لاس نیولی اصفهان ته ولیږل شو.

میرویس خان مخکې له دې هم اصفهان ته سفرونه کړي وو او د صفوي حکومت او دربار له وضعې سره بلد و له همدې کبله نوموړی وتوانید چې نه یوازې ځان ته برائت ورکړي بلکې د صفوي پاچا، سلطان حسین حضور ته هم ورسېد او مکې ته د تللو اجازه یې هم ترې واخیسته.

نوموړي په مکه معظمه کې له مذهبي عالمانو څخه د

زیادتر وپوهیږئ:

د(۱۹)هجری قمری کال د ذالقعده میاشتی په نولسم نیټه ، کله چې زموږ ملی قاید میرویس نیکه د ملت په مرسته، ګرګین د یرغلګرو و قوماندان یې په کندهار کې په قتل ورساوه او په هغه ځای کې یې د یو ملی حکومت بنسټ کېښود، په دغه موقع کې د افغانان مشرانو او کشرانو په وړاندی یو ملي افغاني جرګه کې داسې وویل((که تاسو له ما سره یو موټې شی او زما ملا وترئ، نو په دې صورت کې ډېر ژر دا امکان او بریا به تر لاسه شي تر څو د اسارت او ذلت منحوسه ځنځیر له خپل غاړې څخه لرې کړو. او په مقابل کې د خپلواکۍ افتخار او د عزت بیرق د هېواد په ګوټ ګوټ او د نړۍ د آزاده ملتونو په منځ کې پورته کړو او هر کله د پردیو د سلطې هغه یوغ له خپل ځان څخه لرې کړو او په لوی خدای تبارک او تعالی باندې توکل وکړو او مطمئین اوسي، څرنګه چې زموږ نیت پاک دې نو دلوی خدای په استعانت وروستني بریالیتوبونه زموږ دي))

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرجي گرگين په وړاندې د پاخون فتوا تر لاسه کړه.

له اصفهان څخه کندهار ته د حاجي ميرويس خان له راگرزېدو سره سم د اصفهان د دربار وضعه د گرگين په وړاندې بدله شوې وه ځکه داسې گنگوسې اورېدل کېدې چې د روسيې امپراطور پترکبير غواړي ارمنستان او گرجستان له خپل هېواد سره ونښلوي او داهم ويل کېدل چې گرگين سره له خپلو عسکرو غواړي د پترکبير سره يوځای شي. دغه گنگوسه د دې لامل وگرزېده چې ميرويس خان له ډېر واک سره کندهار ته بيرته وگرزي.

په کندهار کې د حاجي ميرويس خان مزاز

نوموړي داخل په کندهار کې په ډېرې حوصلې سره د پرديو په وړاندې د پاخون لارې برابرې کړې. په ځانگړې توگه د(۱۱۲۱ ق / ۱۷۰۹ ز) کال په پسرلي کې هغه وخت چې گرجي لښکرې د گرگين د وراره الکساندر تر مشرۍ لاندې د کندهار ښار د ارغستان اوکاکړو د ځپلو په نيت وتلې وې نو ډېره ښه زمينه مساعده شوه او په دې حال کې ميرويس خان او نور قومي مشران د مانجې په نامه په يوه سيمه ييزه جرگه کې سره راټول شول او له ميرويس خان سره يې ژبه وکړه او همدارنگه د کندهار د اوسېدونکو په مرسته يې گرگين او د صفوي دولت ډېرې گرجي لښکرې د کندهار ښار نه د ځلوېښتو ميلو په واټن پروت کلي(ده شيخ) کې غافلگيره او بيا ووژلې.

الکساندر او پوځونه يې هم چې د کاکړو له جگړې څخه راگرزېدلي وو، په ډېرې سختۍ وتوانيدل چې له جگړې وتښتي او گرشک ته ځان ورسوي.

په دې ترتيب د بايزيد انصاري تر مشرۍ لاندې د روښاني پاخون، د خوشحال خان ختک تر مشرۍ لاندې د ختکو تر پاخون وروسته د کندهار پاخون د خپلواکۍ گټلو په لاره کې دريم گام گڼلی شو. چې د کندهار د خلکو په گډون تر سره شو چې زموږ په هېواد کې يې د خپلواکه دولت بنسټ کېښود.

د صفويانو له خوا د کندهار د بيانيولو پرله پسې هڅو، څه گټه ونه کړه او ميرويس خان، ملي قايد ترنامه لاندې اته کاله د کندهار واگې په لاس کې درلودې. حاجي ميرويس نيکه په(۱۱۲۷ ق/ ۱۷۱۵ ز) کال کې مړشو.

ميرعبدالعزيز

له ميرويس نيکه وروسته د ده وورور مير عبدالعزيز خان د کندهار حکومت مشري تر لاسه کړه خو نوموړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته له دوه کلونو حکومت، د حاجي میرویس خان د کړنلارې خلاف له صفوي حکومت سره د پخلاینې لاره خپله کړه. د قومونو او قبیلو مشرانو د نومړي داکار خوښ نشو او د حاجي میرویس خان زوی میرمحمود یې د خپل کاکا وژلو ته تشویق کړ او نومړی وروسته له دې کاره په(۱۱۲۹ ق/ ۱۷۲۷ز) کـال کې د کندهار د حکومت پر تخت کیناست.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو بېلابېلو ډلوکې د تاریخ په هماغه شېبو کې د کندهار ولایت د داخلي او بهرني اهمیت په هکله خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

۱) ګرګین څوک و او ولې د اصفهان د دربار له خوا د کندهار حکمران شو؟
۲) ولې حاجي میرویس د رهبراوکلانتر په توګه د کندهار د خلکو د منلو وړ وګرزید؟
۳) د صفوي دربار په وړاندې د حاجي میرویس نیکه او میرعبدالعزیز د سیاستونو تر منځ توپیر څه و؟
۴) ولې د ایران دربار حاجي میرویس نیکه ته اجازه ورکړه چې له اصفهان نه کندهار ته بېرته وګرزي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د کندهار د پاخون په وخت کې د هېواد د سیاسي او ټولنیزې وضعې په هکله یو مطلب ولیکي او د لوست په راتلو نکي غونډه کې دې یې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل

په ایران کې د هوتکي دولت رامنځته کېدل د افغانستان او ایران د تاریخ له مهمو برخو څخه شمېرل کیږي. که هر څو ددې دولت عمر ډېر لنډ و خو په همدې کم وخت کې بیاهم ډېرې مهمې پېښې رامنځته شوې. لکه له ایران څخه د ځینو سیمو د بېلولو په هکله عثماني او د روسیې نقشه، په ختیځ کې د سیمه ییزو حکومتونو جوړښت او ځینې نورې داسې پدیدې چې په دې لوست کې به ورسره بلد شو.

شاه محمود هوتکي

په کندهار کې د حاجي میر ویس خان مشرزوی شاه محمود په تخت کیناست، چې په هرات کې د ابدالیانو د واک ته رسیدو سره همزمان وو ځکه چې په هرات کې افغانانو له کندهار پاڅون څخه په الهام اخستلو، همدغه ښار (هرات) د (۱۱۲۹ هـ ق/۱۷۱۶ ز) کا ل د روژې په میاشت کې ونیولو. د افغانانو مشري په دې وخت کې عبدالله خان سدوزي کوله. څرنګه چې شاه محمود په (۱۱۳۲ هـ ق/ ۱۷۱۹ ز) کال کې هڅه وکړه چې د سیستان د نیولو طرحه عملي کړي، په لومړي سرکې له ابدالیانو سره مخ شو چې هرات یې په ولکه کې و. په دې جګړه کې هوتکیانو بریالیتوب تر لاسه کړ او په جګړه کې د هرات د ابدالیانو د مشرعبدالله خان زوی اسد الله خان ووژل شو.

شاه محمود هوتکی

شاه محمود هوتک چې د ایران داخلي وضعه یې څارله، یو کال وروسته یې بیا خپل لښکر هغې خواته وخوځاوه او دا ځل یې لښکرې له ریګستان څخه په تېرېدو سره تر کرمان پورې ورسېدې، خو د هغوی حکمران سره له پخلاینې وروسته کندهار ته راوګرزید. نوموړي په کندهار کې د خپلو لښکرو د پیاوړیتوب لپاره ځینې ګامونه اوچت کړل او په (۱۱۳۵ ق/ ۱۷۲۲ ز) کال کې له (۲۵) زره لښکرو سره د هزاره او بلوڅو په ګډون د ډېرو قومونو سرتېرو سره یو ځل بیا د ایران په لور یون پیل کړ، نوموړي دا ځل له کرمانیانو سره سوله وکړه، په یزد د صفویانو پلازمېنې اصفهان ته ځان ورساوه.

د ۱۷۲۲ ز) کال د مارچ په اوومه ورځ د دواړو لوریو ترمنځ د ګلناباد په سیمه کې سخته نښته وشوه، که څه هم په لومړیو کې صفویانو څه بریالیتوب تر لاسه کړ خو افغانان وتوانېدل چې ایراني سرتېروته سخته ماتې ورکړي او د پنځوسو زرو لښکرو له ډلې یې(۲۵) زره تنه ورووژل. د فرخ آباد ټینګه شاهي کلا، د جلفا ارمني مېشته سیمه چې د اصفهان ښار جنوب لورته په یو نیم میلي واټن کې پرته ده ونیوله او زیات غنیمتونه د افغانانو لاسته ورغلل. په دې حالت کې شاه محمود د سولې غوښتنه وکړه خو صفوي پاچا، شاه حسین د ده له غوښتنو سره موافق نشو.

په پایله کې دا ښار په پوره ډول د افغانانو په محاصره کې داخل شو.

د اصفهان محاصره نهه میاشتې اوږده شوه او د دې په ترڅ کې اصفهان له سختې لوږې سره مخ شو، د ایران پاچا(سلطان حسین صفوي) په پای کې د(۱۱۳۵ ق)د محرم په یوولسمه(۱۷۲۲) د اکتوبر په (۲۱) تسلیم شو او په خپله یې د شاه محمود هوتک پر سرتاج کېښود او د ایران د خزانو کلي یې ورته وسپارلې چې په دې توګه شاه محمود هوتک د ایران واکمن شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود هوتک د اصفهان د واک پر گدۍ

اصفهان ته د شاه محمود له ننوتو وروسته په دې ښارکې د غذايي موادو د قحطۍ ځخه راپېښو شوو ستونزو د مخنيوي او نظم لپاره لازم تدابير ونيول شول. شاه محمود د خلکو د اعتماد د لاسته راوړلو په خاطر له اوسيدونکو سره بد چلند منع کړ، اداري پوستونه او مقامونه يې پخوانيو مسوولينو ته وسپارل، پرته د قضاوت له پست ځخه چې هغه يې يوه افغان پوه ملا پير محمد مياجي ته وسپاره، نوموړي په ايران کې له مېشتو بهرنيانو سره هم ښه چلند کاوه خو دې حالت تر ډېره دوام ونه کړ ځکه ځينې داسې پېښې رامنځته شوې چې شاه محمود او ځينې افغانان يې اړ ايستل چې نسبتاً تنده لاره غوره کړي. يوه پيښه داوه چې په قزوين کې (۱۰۰۰) تنه افغانان په بې پروايي سره ووژل شول. بل دا چې هغه مالي کاروان هم د سيستان په سيمه کې چورشو چې اصفهان ځخه د کندهار په لور روان و او له بلې خوا داسې گنگوسې هم ترغوږو کيدې چې د روسيې امپراطور پتر کبير د ايران د نيولو په نيت راوتلی دی او د نوموړي هېواد ځواکونه د (۱۷۲۲ ز) کال په جولای کې د والگا له رود ځخه تيرېږي او د ايران د يرغل لپاره د هشتدر خان ښار خپل نظامي مرکز ټاکي. عثماني ترکانو هم له وخت ځخه په گټې اخيستنې سره د ايران ځو سرحدي ښارونه ونيول. دغه پېښې ددې لامل وگرزيدې چې په حکومتي رويه او د شاه محمود په شخصي کړنلاره کې بدلون را شي.

که د گلپايگان، خوانسار، کاشان او شيراز په ښارونو کې د اصفهان افغاني دولت ته د نصر الله خان په مشرۍ وفادارو کردانو او د زبردست خان په مشرۍ افغاني ځواکونو په گډه سره ډېر بريالیتوبو نه ترلاسه کړل خو په خپله شاه محمود د ډېرو بوختياوو په سبب اوهم د افغانانو د خپلمنځيو سياليو او اختلافونو په وجه په دماغي ناروغۍ اخته شو.

په دې حال کې قومي مشرانو د مير عبدالعزيز زوی شاه اشرف هوتک د اصفهان د هوتکي دولت مشرۍ ته غوره کړ او شاه محمود هوتک يې له واکه گوښه کړ. په اصفهان کې د شاه محمود پاچاهي درې کاله دوام وکړ.

شاه اشرف هوتک

شاه محمود هوتک په (۱۱۳۷ ق/۱۷۲٤ ز) کال د شعبان په مياشت کې مړشو او داسې هم ويل کيږي چې د شاه اشرف په امر د خپل پلار د غچ په بدل کې ووژل شو.

شاه اشرف هوتکی

شاه اشرف د اصفهان په تخت باندې له کيناستو وروسته د يوه ليک په ترځ کې د مخلوع سلطان حسين له زوی طهماسب ميرزا ځخه چې په همدغه ورځو کې د افغاني ضد لښکر په جوړولو بوخت و، وغوښتل چې له ده سره ملگرۍ شي ترڅو د روسانو او عثمانيانو لاسونه د ايران ځخه غوڅ کړي.

شاه اشرف زياتره له لاسه تللي ولايتونه لکه يزد، کرمان، قزوين، تهران، قم او ساوه بېرته ونيول. د نوموړي سپه سالار، سيدال خان ناصر نومېده چې د اصفهان د افغاني دولت د ساتنې په لاره کې د برې هلې ځلې وکړې.

له بهرنيانو سره نښتې

شاه اشرف په اصفهان کې هغه وخت واکمنۍ ته ورسېد چې ايران د عثماني ترکيې او روس له ناوړه اقداماتو سره مخ و او نوموړو دوو گاونډيو ځواکونو د ايران د ځينو برخو لاندې کولو هڅې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړې. د روسیې دولت ځینې سرحدي سیمې لکه دربند، رشت او باکو تر مازندرانه پورې ونیولې او عثمانیانو هم د ایران لویدیځ ولایتونه د سلطانیې، ابهر او د کرمان شاهان په ګډون لاندې کړل. په داسې حالاتو کې، شاه اشرف باید لومړی خپل داخلي مخالفین په ځای کېنولي وای او له بله پلوه یې باید د ایران د ځمکنۍ بشپړتیا او خپلواکۍ ساتلو لپاره له عثمانیې او روسیې سره ډغرې وهلې وای.

له ترکانو سره جګړه

سره له دې چې شاه اشرف دیوه اسلامي امت د یوه جز په توګه له ترکانو څخه د دوستۍ غوښتنه وکړه خو ترکانو(٦٠) زره سرتېرو او (٧٠) عرادو توپونو سره د اصفهان په لور مخ په وړاندې لاړل. په همدې وخت کې د ترکانو هغه ډلې ځواکونو چې د کرد او فراهان ښار د نیولو لپاره مامور شوي وو، شاه اشرف ته پیغام راولېږه چې ایران پریږدي او سلطان حسین مخلوع موږ ته وسپاري خو شاه اشرف هوتک هغه وړاندیز رد کړ او د جګړې لپاره یې چمتو والی ونیوه. ترکان او افغانان د کرد په ښار یا په بله وینا د اصفهان او یزد ترمنځ سیمه کې سره مخامخ شول او د دې په ترڅ کې ترکانو سخته ماتې وخوړه. د (١٢) زرو په شاوخوا کې ترکي سرتیري ووژل شول او ډېر غنیمتونه ترې پاتې شول.

له روسانو سره نښته

شاه اشرف د هغو روسانو سره د مقابلې لپاره چې د ایران په خاوره کې مخ په وړاندې تللي وو، خپل سپه سالار، سیدال خان ناصري یې سره له افغاني ځواکونو ورولېږه. په پایله کې په هغه جګړه کې چې په رودسر کې پېښه شوه، روسانو سخته ماته وخوړه او د روسي ځواکونو مشروارلوف د سولې غوښتونکی شو. په دې وخت کې افغانانو هم چې ځانونو ته یې د ایران په ختیځ کې سختې ستونزې لیدلې، د سولې وړاندیز ومانه: په هغه معاهده کې چې د دواړو لوریو ترمنځ د(١١٤٢ق/ ١٧٢٩ ز) کال په فبرورۍ کې د رشت په ښار کې وشوه، روسانو د ایران په خاوره کې د نور پر مختګ څخه لاس واخیست او ژمنه یې وکړه تر څو سرحدي ایالتونه لکه استرآباد او مازندارن هم بېرته دې هېواد ته پرېږدي. شاه اشرف په دې توګه د ایران افغاني دولت دوه لوی دښمنان وځپل.

د هوتکي دولت له منځه تلل

شاه اشرف هوتک سره له دومره هڅو ونه توانېد چې د ایران د واک مدعیان او ددې هېواد سیمه ییز ځواکونه له منځه یوسي. په ځانګړې توګه د ایران په ختیځ کې د ملک محمود سیستاني حکومت چې له سیستانه تر خراسانه پورې سیمې یې په و لکه کې وې او همدارنګه د هرات خپلواکه ابدالي دولت هم هوتکیان له ستونزو سره مخ کول. کندهار هم په دې ورځو کې چې د حاجي میرویس د بل زوی (شاه حسین) له خوا اداره کېده، له اصفهان سره یې ښې اړیکې نه درلودې او حتی د شاه اشرف هوتک د دولت د له منځه تللو په هیله ناست و. په دې وخت کې د ایران په ختیځ کې د افشار له ټبر څخه د نادر په نامه یو نظامي کس سر راپورته کړ نوموړي د یادو شوو سیمه ییزو ځواکونو د له منځه وړلو وروسته د افغانانو سره مقابلې ته چمتو شو او په پایله کې یې شاه اشرف او افغاني لښکرو ته ماتې ورکړه. شاه اشرف هم کندهار ته د راګرزېدو په لاره کې په شورابک کې ووژل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نادر شاه افشار په کال (۱۱۴۹ق/۱۷۳۶ ز) کې له هلمند څخه په تیری کولو کندهار تر محاصرې لاندې ونیوه.

شاه حسین هوتک د خپل لښکر سره چې مشري يې د سيدال خان ناصري له خوا کیده څه د پاسه یو کال د مهاجمانو په وړاندې مقاومت وکړ او هغه يې پريښود. چې کندهار ونیسي نو په کال (۱۱۵۱ق- ۱۷۳۹ ز) د هوتکیانو مقاومت پای ته ورسیده. دا ځکه چې د دې نیټې څخه مخکې سيدال خان ناصري او محمد د شاه حسین هوتک زوی په قلات کې د نادر شاه افشار د سر تېرو له خوا نیول شوی وو او په ځانګړې توګه سيدال خان ناصري له دواړو سترګو څخه نا بينا شو. نو په دې توګه هوتکي دولت منحل شو.

شاه حسین هوتکی

شاه حسین هوتک د نادر شاه په امر مازندران ته تبعيد او هلته مسموم او مړ شو.

د ټولګي دننه فعالیت

د ټولګي زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د افغان حکومت په وخت کې ایران ته د روسيې د پاملرنې په لاملونو او (ب) ډله دې د ایران په خاوره کې د عثماني ترکانو د پرمختګ په اړه پايلو خبرې وکړي. دواړه ډلې دې پايلې ښوونکي او زده کوونکو ته واوروي.

پوښتنې

۱) له صفوي حکومت سره د شاه محمود هوتک تر مشرۍ لاندې د افغانانو مهمه جګړه چيرته پېښه او څه پايلې يې درلودې؟

۲) د کومو لاملونو له مخې شاه محمود د ايرانيانو پروړاندې خپل لومړنی سیاست بدل کړ؟

۳) د شاه اشرف تر مشرۍ لاندې ځواکونو سره د عثمانيانو جګړه چيرته پېښه شوه او څه پايلې يې رامنځته کړې؟

۴) ولې روسانو په اصفهان کې د افغانانو د حکومت پر مهال د ايران په لور مخه کړه او څه ډول يې د هغوی د پرمختګ مخه ونيوله؟

۵) زبردست خان او سيدال خان ناصري د اصفهان د کومو افغاني شاهانو خدمت ته ملاتړلې وه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکي دولت د نسکوريدو په هکله لنډه مقاله وليکي او په راتلونکي ساعت کې دې يې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنګ

د هوتکیانو د واکمنۍ په ۳۱ کلنه دوره کې د سیاسي او نظامي اړخونو سرسېره، ځینې فرهنګي مسایل هم شته چې که څېړې پرې وپوهېږو نو له فرهنګي چارو سره به د هوتکي شاهانو په نیک نیت پوه شو. په ځانګړې توګه د دوی د واکمنۍ په مهال په کندهار کې د علم او فرهنګ د پراختیا زمینه برابره شوه او هوتکي دربار د عالمانو د ملاتړ په لاره کې هڅې وکړې او د کم وخت لپاره فرهنګي رڼا رامنځ ته شوه. په دې لوست کې به دېورتینو مسایلو او هم د یادې شوې دورې له اقتصادي وده سره بلد شئ.

اقتصادي وضعه

لکه چې ومولوستل، زموږ د هېواد وېش، ګډوډي او په ځینو برخو د ګاونډیو واکمنۍ د هرات د تیموریانو له نسکورېدو وروسته د افغانستان د وضعې له مهمو ځانګړتیاوو څخه ګڼل کیږي. که هر څو په دې دوره کې داسې معلومات په لاس کې نه لرو چې د خلکو د اقتصادي ودې ښکارندویي وکړي. ځکه دې دورې کې، زموږ د هېواد بېلابېلې برخې د پردیو تر فشار لاندې وې او معمولاً خلکو دوو درباروںو اصفهان او ډهلي ته درانه مالیات ورکول. په دې حا ل کې زموږ د هېواد یو شمېر خلکو په ځانګړې توګه هغو وګړو چې په ښارونو کې اوسېدل، د هند او ایران سره یې د سوداګرۍ چارې پر مخ بېولې او په ټولو کې کندهار د یادو شوو دوو هېوادونو تر منځ د مهم سوداګریز مرکز په توګه رول لوباوه. او په همدې دلیل ، تل د دوو هېوادونو (هندوستان او ایران) ترمنځ د شخړو لامل ګرزېده.

په کندهار کې سر پټې بازار

فرهنګي وضعه

په ټولنیز ډول د هرات د تیموریانو دورې له نسکورېدو او د هوتکیانو تر راتلو پورې زموږ په تاریخ کې یوه توره دوره ګڼل کیږي خو په دې دوره کې په ځانګړې توګه وروسته له هغې چې اصفهان د افغانانو لاسته ورغی. په پورتنۍ وضعه کې بدلون راغی ځکه افغان هوتکي پاچاهانو برسېره پردې چې سیاسي او نظامي چارې یې پرمخ بېولې، په خپله واکمنۍ کې د دواړو ژبو (پښتو او فارسي) شاعرانو او ادیبانو ملاتړېې هم کاوه.

په دې دوره کې نه یوازې دا چې د وخت د دودیزو علومو چې د معقولو او منقولو په نومونو یادیدل مخه ونه نیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، بلکې د هوتکیانو په افغاني او ایراني متصرفاتوکې نومړو علومو ژوند ته ادامه ورکوله. معقول علوم عبارت وو له فلسفې ، منطق ، نجوم ریاضیات او همدا رنګه د تفسیر، حدیث ، فقې څانګوته یې منقول علوم ویل.

سره له دې چې د هوتکي دولت عمرکم و او د علومو د پراختیا په برخه کې یې بنسټیزو کارونو تر سره کولو ته وخت پیدا نه کړ خو بیاهم داسې بېلګې په لاس کې لرو چې د هوتکیانو په دوره کې د علم او فرهنګ د نورمالې ودې څرګندونه کوي. په ځانګړې توګه په دې برخه کې د شاه حسین هوتک په دوره کې په کندهار کې د لومړني ادبي بنډار جوړښت ډېر مهم ګڼل کېږي څکه د یاد شوي پاچا له خوا د کندهار د نارنج په قصر کې یو کتابتون جوړشو او په هغه کې د ادب او علم پېژندل شوي څېرې په اونۍ کې یو ځل راغونډېدلې. پخپله شاه حسین هوتک هم په دواړو پښتو او دري ژبو شعرونه ویل او له پوهانواو ادیبانو څخه یې ښه ملاتړ کاوه. د بېلګې په توګه نوموړي د پښتو ژبې شاعر ریدي خان ته د محمود هوتک د جګړو داستان په نظم ویلو زر سکې ورکړې.

د دې دورې له پیاوړو شاعرانو او پوهانو څخه کولی شو چې د څو تنو څخه یادونه وکړو. ملازعفران، مددخان غلجی، شاه حسین هوتک، داود هوتک، ملایار محمد هوتک، بابوجان بابې، سیدال خان ناصری او د ښځینه شاعرانو له ډلې څخه د شاه حسین هوتک د خور زینب هوتک نوم واخلو. چې ډېره فاضله او پوهه ښځه وه. او برسېره پر دې چې شعرونه به یې ویل له خپل ورور(شاه حسین هوتک) سره به یې د حکومت کولو په چارو کې هم مرسته کوله.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د هوتکیانو د اقتصادي او (ب) ډله دې د فرهنګي وضعې په هکله خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

١- د کندهار اقتصادي او سوداګریز اهمیت په لنډه توګه روښانه کړئ.

٢- د هوتکي دورې د پنځو تنو پوهانو او عالمانو نومونه واخلې.

٣- له فرهنګي څېرو څخه د شاه حسین هوتک د ملاتړ دوې بېلګې یادې کړئ.

٤- د کندهار د نارنج قصر کتابتون د چا پواسطه جوړ شو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د هوتکیانو په دوره کې د ادبي بنډار په هکله یوه لنډه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی

په هند کې افغاني پاچاهان

په دې څپرکي کې به په هند کې د افغاني کورنی د واک ته د رسېدو له تېتو او ژورو سره له ۱۲۲۳ تر ۱۷٤۷ ز. کلونو پورې په لنډه توگه پېژندگلوي تر لاسه کوي.

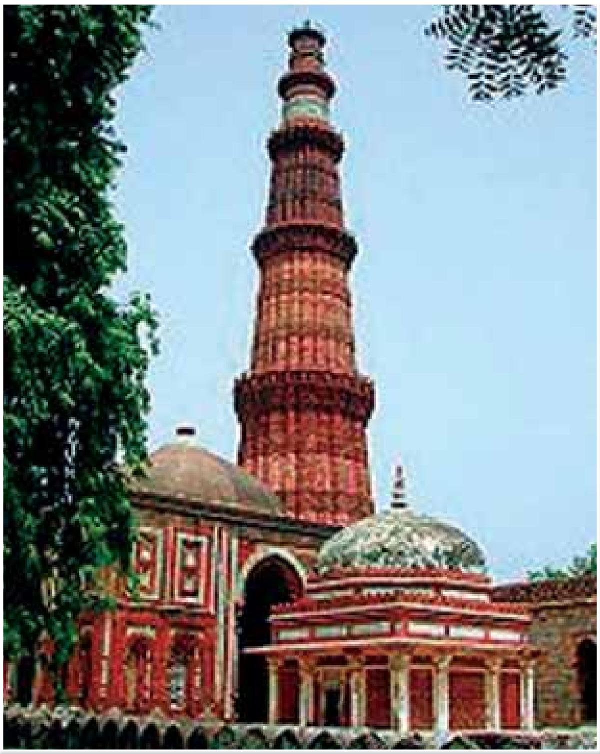

په دهلی کې قطب منار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکی موخې

هیله ده چې د دې څپرکي په پایله کې زده کوونکي لاندې موخې تر لاسه کړي.

- په هند کې به له لومړني اسلامي دولت سره پېژندګلوي پیداکړي،
- په هند کې به د افغاني شاهانو او په ځانګړې توګه د سلطان راضیه او سوري شیر شاه له دولتدارۍ سره آشنا شي.
- په هند کې به د افغاني شاهانو ښې او بدې کړنې سره تو پیر کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هندکې افغاني پاچاهان

په دې لوست کې به هند ته د اسلام ورتګ او خپرېدل او همدارنګه هلته د لومړني اسلامي دولت د رامنځته کېدو سره اشنا شئ. او ورسره به د هندوستان په دولتي چارو کې د افغاني ښځې په ورتيا او ونډه هم پوه شئ.

عربي مسلمانانو په (۹۰ ق/ ۷۱۲ ز) کال کې هندوستان ته پام شو. هند ته د ورتګ په وخت کې د سند د پاچا (دائر) په امر د دوی کښتۍ ونيول شوه او ټول سپاره يې ووژل شول.

د عراق والي او د فتحه شوي افغانستان ستر مشر حجاج بن يوسف د محمد بن قاسم تر مشرۍ لاندې يو لوی لښکر د سند د پاچا د ځپلو او د اسلام د خپرېدو لپاره سيمې ته ولېږه. نوموړي سند او ملتان ونيول او غوښتل يې چې مخ پر وړاندې لاړ شي خو د خليفه له خوا وغوښتل شو. له هغه وخته وروسته عربي مسلمانان هند ته متوجه نه شول. تر هغه پورې چې په (دريمه هجري/ لسمه مېلادي پېړۍ) کې وار غزنويانو او غوريانو ته ورسېد او دوی د هند په لور لښکرکشۍ د خپلو پروګرامونو يوه برخه وګڼله.

په هندکې قطبيه پاچاهان (۶۰۲- ۶۸۹ ق / ۱۲۲۳ - ۱۳۱۰ ز)

د سلطان شهاب الدين غوري له مړينې (۶۰۲ق / ۱۲۲۳ ز) وروسته د غوريانو لويه امپراتوري تجزيه شوه.

قطب الدين ايبک

ترک توکمه قطب الدين ايبک چې سلطان شهاب الدين محمد سام غوري په زوی ولی منلی و، ځان يې د هند خپلواکه پاچا اعلان کړ. پلازمېنه يې له لاهور څخه ډهلي ته نقل کړه. نوموړي په ډهلي کې د مشهور جامع جومات او د منارجام په څېرې هلته د قطب منار بنسټ کېښود.

قطب الدين ايبک سخي، زړور او سياستپوه سړی و. نوموړی وروسته له پنځو کلونو واکمنۍ په (۶۰۷ هـ / ۱۲۲۸ ز) کال کې د چوګان په لوبه کې له اس څخه ولوېد او مړ شو. له ده وروسته ارام شاه چې په زوي ولی يې نيولی و د ډهلي په تخت کېناست. په دې وخت کې د سند او بنګال مشرانو د خپلواکۍ بيرغونه پورته کړل. د نوموړي د پاچاهۍ يو کال نه و پوره چې د قطب الدين ايبک زوم او د هندوستان د يوې سيمې مشر شمس الدين التمش (ايلتمش) راپور ته شو او دی يې له واک څخه ګوښه کړ.

سلطان شمس الدين التمش

د قطبيه پاچاهانو ترټولو ځواکمن پاچا التمش يا ايلتمش دی چې (۲۵) کاله يې واکمني وکړه. نوموړي د سند او بنګال مشران اطاعت ته اړ ايستل او د جلال الدين (د شاه خوارزم) غوښتنه يې رد کړه جلال

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدين هغه څوک و چې د هند د واکمنۍ سوچونه يې وهل. د التمش د واکمنۍ په دوره کې د لومړي ځل لپاره مغوليان هند ته متوجه شول او چنګيز خان د جلال الدين خوارزم شاه په لټه د سند سيند تر څنډو ورسيد او د خپلو يرغلونو له کبله د هغه ځای له اوسېدونکو وډار شو. وروسته له دې چې ويوهېد مرسته نه شي تر لاسه کولی، د باميانو په لور راوګرزېد او جلال الدين هم له هند څخه ووت او د ايران په لور وخوځېد. په دې توګه التمش نه يوازې د چنګيزخان له ځواکونو څخه دفاع وکړه، بلکې په عين حال کې يې جلال الدين خوارزم شاه هم پرې نښود چې شمالي هند د خپلو يرغلونو ډګر وګرزوي. د بغداد خليفه کله چې د ده شهرت او وړتيا د هند د اسلامي دولت د ساتنې په هکله واورېده نو يو پلاوی يې ده ته ورولېږه او ډالۍ يې ورته وړاندې کړله.

سلطان شمس الدين التمش

په ٦٣٣هـ / ١٢٥٤ ز) د التمش له مړينې وروسته د ده زوی رکن الدين فېروز شاه واکمن شو. خو وروسته له شپږو مياشتو د ده درباريانو دی له واکمنۍ څخه ګوښه اوبيا يې وواژه او د ده خور رضيه يې د واک په ګدۍ کېنوله.

سلطان رضيه

التمش له ماشومتوب څخه د خپلې لور د ښوونې او روزنې په برخه کې زياته پاملرنه درلوده. رضيې د ښکلي قرائت په لرلو سره د وخت علوم له لويو پوهانو څخه زده کړل. نوموړې نارينه جامې اغوستې او جګړه ييز تکتيکونه يې هم زده کړل. دې د خپل پلار سره په اداري او سياسي چارو کې مرسته کوله. سلطان رضيې د خپل ورور رکن الدين چې فيروز شاه نومېده له هغه وروسته په (٦٣٤ هـ/ ١٢٥٥ ز) کې واکمني تر لاسه کړه.د واکمنۍ په لومړيو ورځو کې د خپل پلار د صدر اعظم نظام الملک جنيدي له مخالفت او بغاوت سره مخ شوه. خو په ډير ښه تدبير سره له دې ارو دوړ څخه ووته، نظم او

سلطان رضيه

(c) ketabton.com: The Digital Library

امنیت یې ټینګ کړ. سلطان رضیې هم د خپل هېواد ټولنیز نظام په ښه توګه پر مخ بووه. نوموړې خواجه مهدي غزنوي چې یو سیاسي او علمي شخصیت و د خپل صدراعظم او ملک سیف الدین ایبک یې د ځواکونو د مشر په توګه وټاکه.

سلطان رضیې مهم کارونه پوهو کسانو ته وسپارل او په خپله یې د هغوی د کارونو څار نه کوله. د ساتل شوي هېواد په ټولو برخو کې یې قوانین نافذ کړل، نوموړې په خپلواکه توګه خلک خپل حضور ته را بلل او د هېواد چارې یې پرمخ بوولې. خو د سیف الدین ایبک له مړینې وروسته چې څه وخت سلطان رضیې د ده په ځای تور پوستی جلال الدین یاقوت حبشي وټاکه، نو ځینو سردارانو ته کینه ورغله، مخالفت یې پیل کړ او د نوموړې په وړاندې یې بغاوت وکړ تر څو چې په (٦٣٨ ق / ١٢٥٩ ز) کال کې یې پاچاهي ونړېده.

وروسته له سلطان رضیې معزالدین بهرام شاه او علاوالدین مسعودشاه یو پربل پسې واکمنی ته ورسېدل، تر څو وار د سلطان رضیې کشر ورور ناصرالدین محمدشاه ته ورسید نوموړې په هند کې (٢١) کاله واکمني وکړه. دی سوله غوښتونکی، تقوی لرونکی او پرهېزګاره سړی و. په حرمسرای کې یې عادي ژوندکاوه. ویل کېږي چې یوه ورځ شهزادګی د وینځې غوښتنه ترې وکړه، تر څو په پخلي کې ورسره مرسته وکړي، ده ځواب ورکړ چې بیت المال د الله(جل جلاله) د ټولو بنده ګان حق دی او عذر مې ومنه.

په (٦٦٥ق / ١٢٨٦ ز) کال کې د سلطان ناصرالدین له مړینې وروسته، د ده وزیر غیاث الدین بلبن په تخت کېناست. د ده دربار د پوهې او فن مرکز و. څرنګه چې امیر خسرو ډهلوي هلته ځانګړې درجه درلوده. سلطان غیاث الدین بلبن له (٢١) کلونو پاچاهي وروسته په ډهلي کې مړشو، د ده له مرګ وروسته د قطبیه دولت لړۍ مخ په ځوړ شوه. او نورې افغاني لړیو د غلځي شاهانو، تغلق شاهانو، خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لاندینو شاهانو څخه دوه پاچاهان تر بحث لاندې ونیسي او د خبرو لنډیز دې د ډلې یو غړی نورو ته وړاندې کړي.

- د سلطان رضیې دوره
- د سلطان قطب الدین ایبک دوره
- د سلطان شمس الدین التمش دوره

خضرخانیانو، لودیانو او سوریانو په نومونو یوپربل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- د اسلام دین څه ډول په هندکې خپور او وده یې وکړه؟ په دې هکله څرګندونې وکړئ.

۲- د هغو شاهي افغاني کورنیو نومونه واخلئ چې په هندکې واکمنۍ ته ورسېدې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند د سلطان رضیې د پاچاهۍ ځانګړتیاوې څه وې؟ په دې هکله یو مطلب ولیکئ او د ښوونکي له موافقې وروسته یې د ښوونځي د دېوال په جریده کې راځوړند کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لودیان او سوریان

په دې لوست کې به په هند کې د افغاني لودیانو او سوریانو واک ته د رسېدو په څرنګوالي وپوهېږو او په لنډه توګه به په هغو علتونو هم پوه شو چې د هندوستان په سیاسي صحنه کې د کمزورۍ سبب وګرځېدل.

لودیان

د پنجاب د نائب الحکومه ملک کالا خان زوی ملک بهلول له (۸۵۸- ۸۶۸ هـ/ ۱۴۷۹- ۱۴۸۹ ز) کلونو وروسته د خضرخانیه دولت د کمزورۍ له امله د ملک چارې لاسته راوړې او په هند کې د مخ په ځوړ افغاني پاچاهۍ بنسټ یې بیا پیاوړی کړ.

د ملک بهلول له مړینې وروسته د هغه زوی نظام خان چې د سلطان سکندر پاچا په نوم یادېده واکمن شو. نوموړي د هېواد په رغاونه او د علم او پوهې په پرمختګ کې هڅې وکړې. پوهانو او فاضلانو ته یې په درنه سترګه وکتل. دري ژبه او خط او همدارنګه د اسلام دین د ده په دوره کې په هندوستان کې ډېره پراختیا ومونده.

په ۹۲۳ ق/ ۱۵۴۴ ز کال کې سلطان سکندر مړ او د ده زوی ابراهیم واکمنۍ ته ورسېد. د ابراهیم د ناسمي اداري له کبله د پاچاهۍ بنسټ کمزوری شو او په هند باندې د بابر لښکر کشۍ ته زمینه برابره شوه. د پاني پت په ډګر کې د بابر او ابراهیم ترمنځ خونړۍ جګړه ونښته، بابر بری وموند او په بریا لیتوب سره د ډهلي په تخت کېناست او په ۹۳۵ هـ/ ۱۵۵۶ ز کال کې یې د کوه نور مشهور الماس سره له نورو دولتي خزانو لاسته راوړل خو په ټول هند یې واکمني ترلاسه نه کړه.

په هر حال په هند کې د بابر په وړاندې د افغانانو د مخالفتونو لړۍ روانه وه، په ځانګړې توګه هغه وخت چې بابر مړ شو او د هغه زوی همایون واکمنۍ ته ورسېد، د افغانانو مخالفت لا زیات شو. ترهغه پورې چې په هند کې د سوریانو د راتګ لپاره زمینه چمتو شوه.

شیر شاه سوری

سوریان

د هندوستان له افغاني ځواکمنو پاچاهانو څخه یو هم فرید د حسن زوی دی. چې په لومړیو کې نوموړي د لاهور د حاکم دولت خان په واسطه د سلطان ابراهیم لودي دربار ته لاره وموندله او شهرت یې ترلاسه کړ، وروسته د بهار نائب الحکومه وټاکل شو. نوموړي د هغې زړورتیا له کبله د شېرخان لقب ترلاسه کړ چې د زمري د ښکار په وخت کې یې ښودلې وه.

په سند کې د مغولي پاچاهۍ سره د شېرخان مخالفت د دې لامل شو چې همایون پر ده برید وکړي. خو په لومړني یرغل کې همایون ته د شېرخان فکري او نظامي لوړتیا معلومه شوه. وروسته له دې شېرخان په (۹۱۶ ق/ ۱۵۳۷ ز) کال کې بنګال ونیوه او د دویم ځل لپاره په (۹۱۷هـ/ ۱۵۳۸ ز) کال کې له همایون سره مخ شو. په دې مقابله کې جلا ل خان د شېرخان زوی د بهار او بنګال په منځ کې همایون ته ماتې ورکړه او همدارنګه په (۹۱۸ق/ ۱۵۳۸ ز) کال کې د دوی ترمنځ بله جګړه ونښته او په پایله کې همایون ماتې وخوړه او نژدې د ګنګا په سیند کې ډوب شوی و خو د یوه سقاو له خوا راوایستل شو. نور اړشو چې هند پرېږدي. له دې ځایه خپل ورور عسکري خان ته چې د کندهار حاکم و ورغی خو له هغه څخه یې هم ښه ونه لیدل. نوموړی په (۹۲۱ هـ/۱۵۴۲ ز) کال ایران ته لاړ.

په دې توګه شېرشاه سوري د شمالي او مرکزي هند د ټولو برخو له نیولو وروسته په کورنیو اصلاحاتو پیل وکړ. د اوبو بندونه، کاروان سرایونه او جوماتونه یې جوړ کړل. د بنګال لاره یې د اټک ترسیند پورې ورغوله او وروسته له هرو پنځو کروو (په ټولیزه توګه ۱۰۰۰ ګزه) یې کاروان سرای، د اوبو ځاه او جومات جوړ کړل.

څه وخت چې نوموړي غوښتل د کالنجر کلکه کلا ونیسي، وروسته له څوارلسو کلونو حکمراني او شپږ کلونو واکمنۍ په (۹۲۳ ق / ۱۵۴٤ ز) کال کې د باروتو په یوه چاودنه کې مړ شو.

شېرشاه سوري پوهانو او عالمانو ته پاملرنه کوله، پخپله یې ځینې وخت شعر وایه او د قافیې په پوهه کې بنه پوهېده.

له شېرشاه سوري وروسته د ده مشر زوی عادل خان پاچا شو خو نوموړی د سردارانو د مخالفت په وجه لرې او په ۹۲۳ ق/ ۱۵٤٤ ز) کال کې د ده کشر وړور جلال خان چې د سلیم شاه سوري په نامه یادېده واکمنۍ ته ورسېد.

له یوه پلوه د ده د وړور عادل خان مخالفت او له بل پلوه د همایون لښکر کشۍ د دې لامل وګرزېده چې د نوموړي دولت کمزوری شو تر څو په ۹۶۰ ق /۱۵۸۱ ز) کې له منځه لاړ، د ده په وخت کې د نیلاب او بنګال ترمنځ دوه زره میله (هر میل دوه زره ګامه) لاره جوړه شوه او د هرو دوو میلو ترمنځ کاروان سراي جوړ شو.

له سلیم شاه سوري وروسته د هغه دولس کلن زوی فیروز پاچا شو خو له درېو ورځو وروسته د شېرشاه سوري د وراره مبارزخان له خوا ووژل شو او مبارزخان د محمد شاه عدلي په نامه پاچا شو.

د شېر شاه سوري او سلیم شاه امرین له دې وضعې څخه ناخوښ شول او هر یو د سلطان سکندر او سلطان ابراهیم لودي په نومونو په ځینو سیموکې د پاچاهۍ اعلان وکړ. د سختو اختلافاتو د رامنځته کېدو په وجه، همایون وخت غنیمت وباله او په (۹۳۳ ق/ ۱۵۵٤ ز) کال کې هند ته لاړ.

که څه هم له دې وروسته افغانان په پوره توګه له صحنې څخه ونه وتل او کله ناکله به د مغولو د سرخوږي لامل کېدل. خو د احمد شاه بابا تر وخته چې د هندوستان زیاتې برخې یې ونیولې، په بنه توګه راڅرګند نه شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې یادو شوو پاچاهانو د کارونو په هکله د ذکر شوي بېلګې په څېر کار وکړي او وروسته دې د ډلې د یوه غړي له خوا نورو ته وړاندې شي.

سلطان سکندر لودي	د پوهانو او عالمانو هڅوونکی، په هندوستان کې اسلام او دري ژبې ته پراختیا ورکوونکی.
سلطان بهلول لودي	؟
اعلیحضرت شېرشاه سوري	؟
سلیم شاه سوري	؟
محمدشاه عدلي	؟

پوښتنې

۱- کوم دلایل د دې لامل وګرځېدل چې همایون د دویم ځل لپاره په هندوستان یرغل وکړي؟

۲- سوري شېرشاه څه ډول په هند کې واکمنۍ ته ورسېد او ولې ده ته شېرشاه وايي؟

۳- په هند کې د سوریانو د له منځه تللو دلایل ولیکئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

ستاسو په اند کوم دلایل په هند کې د لودیانو د نسکورېدو لامل شول، د دغې موضوع په اړه هر یو له ځان څخه څه ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

په منځنيو پیړيو کې ګاونډي هیوادونه

په دې څپرکي کې به په منځنيو او وسنيو پیړيو کې د ګاونډيو هېوادونو له تاريخ سره په لنډه توګه بلدتيا پيدا کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپرکي موخې

په دې لوست کې به زده کوونکي په لاندې پایلو وپوهيږي:

- په ایران کې به د سیمه ییزو دولتونو د رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د صفویانو، افشاریانو او زندیه وو د راڅرګندېدو دلاملونو په اړه به معلومات تر لاسه کړي.
- په هند کې به د بابري دولت له رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د چین د یووالي په څرنګوالي به پوه شي .
- په چین کې به د مغولو په واکمنۍ پوه شي.
- په منځنیو او نویو پیړیو کې به د چین د فرهنګي او اقتصادي وضعې سره بلد شي.
- د ایران د سیمه ییزو دولتونو د منځته راتلو او ړنګېدو لاملونه به تحلیل کړای شي.
- په هند کې به د تېموري دولت د رامنځته کېدو لاملونه وپیژني.
- د چین د یووالي انګیزې لړ لیک به ډلبندي کړای شي.
- په چین باندې به د مغولو د یرغلونو پایلې تحلیل کړای شي.
- د زده کوونکو په ذهن کې به د مرستې او ښه ګاونډیتوب روحیه پیاوړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په منځنیو پېړیو کې

د افغانستان او ایران د تاریخ زیاتې برخې سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لړیو چې په افغانستان واکمنی چلوله، د ایران په خاوره یې هم حکم چلاوه. ایران ته د اسلام د دین په راتګ سره، د هغه هېواد تاریخ هم بدل شو. امویانو او عباسیانو به د ایران لپاره پاچاهان او واکمنان ټاکل. خو د ایران په بېلابېلو سیموکې چې کوم پاڅونونه رامنځته شول، په هغه هېوادکې امیران او د سیمه ییزو لړیو مشران را پیدا شول. له دې ډلې څخه د طبرستان د علویانو، زیاریانو او د آل بویانو حکومتونو نومونه اخیستی شو.

د طبرستان علویان

دغه کورنۍ په هاشمي سیدانو پورې تړلې ده چې په (۲۵۰ ق/ ۸٦٤ ز) کال کې یې د زید د زوی سید حسن په مشرۍ د ایران په اوسني طبرستان کې د خپلواکه حکومت بنسټ کېښود. سید حسن زړور سړی و او ځان به یې داعي کبیر باله. نوموړي تر (۲۵۳ق/ ۸٦۷ ز) پورې ټول طبرستان او ری (تهران) و نیول او عباسي امرین او مامورین یې له دې سیمو څخه وشړل. نوموړي تر (۲۷۰ق/ ۸۸۳ ز) کال پورې حکومت وکړ خو له حسن څخه وروسته نورو علوي پاچاهانو هم واکمني وکړه. د علوي لړۍ تر ټولو مشهور پاچا د علي زوی حسن چې په ناصر کبیر باندې مشهور و. ګڼل کیږي. نوموړی وتوانېده چې ساماني ځواکونه چې یوه موده یې د طبرستان واکمني تر لاسه کړې وه، کلکه ماته ورکړي او د (۲۹۰ ق/ ۹۳۰ ز) کال کې په ژمي کې یې د ساماني ځواکونو(۷۰۰۰) تنه ووژل. په پایله کې سامانیانو له علویانو سره سوله وکړه او ټول طبرستان د ناصر کبیر(د علي زوی حسن) په ولکه کې شو. حسن بن علي په (۳۰٤ق/۹۱۷ ز) کال کې مړشو خو مخکې له مړینې یې ټولې حکومتي چارې خپل زوم حسن بن قاسم ته وسپارلې. د نوموړي په زمانه کې د علوي حکومت چارې ګډې وډې شوې او په پایله کې په (۳۱٦ ق/۹۲۸ ز) کال کې د علویانو حکومت ړنګ شو.

زیاریان

د علوي حکومت له راپرزېدو وروسته، د دې حکومت نظامي واکمنو او سردارانو بغاوت وکړ او د طبرستان سیمه په ډېرو سیمه ییزو خپلواکه حکومتونو ووېشل شوه.

د دې سردارانو له ډلې څخه یې یو مشهور د زیار زوی مردآویج نومېده. نوموړي د خپلواکه حکومت د رامنځته کېدو لپاره، لومړی د طبرستان سیمې د واک غوښتونکو سردارانو په مخه کې ودرېد او د طبرستان ښار په نیولو یې د زیاریانو د حکومت بنسټ کېښود. وروسته یې د ګرګان او اصفهان ښارونه هم د خپلې واکمنۍ یوه برخه وګرځوله. نوموړي د خدمت لپاره د ترکي غلامانو په نیولو سره ځواکمن لښکر رامنځته کړ خو له ترکي غلامانو سره د بد چلند په سبب، دوی بغاوت وکړ او پخپله مردآویج یې هم وواژه.

له مردآویج څخه وروسته د ده ورور وشمګیر واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي د واکمنۍ ټوله موده د بویه له زامنو سره په جګړو او مبارزو تېره کړه او په پایله کې یې له دوی څخه ماتې وخوړه او په (۳۲۰ ق/۹۳۲ ز) کال کې د بویانو حکومت را منځته شو.

ال بویه

نوموړی ابو شجاع په نامه یوه سړي ته منسوب دی چې په لومړیو کې یې له مرد آویج سره مرسته کوله او درې زامن یې د اوېچ په لښکر کې لوړو نظامي مقامونو ته رسېدلي وو.

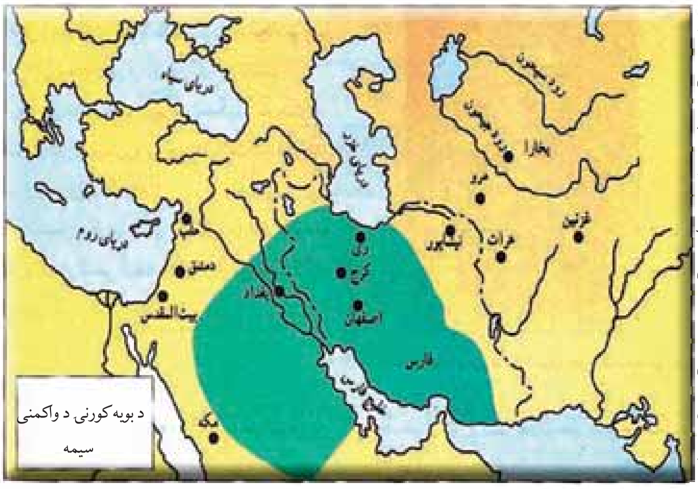

آل بویه د بغداد(عباسي) خلافت د کمزورتیا په دوره کې، وروسته له هغې چې له زیاریانو څخه یې د خپلواکۍ اعلان وکړ، پخپله یې په اصفهان کې د خپلواکه حکومت بنسټ را منځته کړ او په لنډ وخت کې یې د ایران بېلابېلې سیمې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. نوموړو په (۳۳٤ ق/ ۹٤۵ ز) کال کې د عباسي خلافت د راپرزېدو پرځای یوازې د المتکفي په ځای المطیع خلیفه په راتګ بسنه وکړه. په بغداد باندې د آل بویه واکمنۍ، د عباسي خلفا وو درېځ په پوره توګه متزلزل کړ.

د آل بویه ترټولو مهم مشران حسن رکن الدوله او احمد هزالدوله نومېدل. چې د(۳۲۰ ق نه تر ۳۵۷ ق /۹۳۲-۹٦۸) کلونو په منځ کې یې د ایران په سویل، ري(اوسني تهران) او کرمان واکمني کوله. آل بویه په پای کې د غزنویانو او سلجوقیانو لخوا د عباسي خلافت له ملاتړ کوونکو او غوښتونکو څخه وو، له منځه لاړل. په منځنیو پېړیو کې په ایران باندې له غزنویانو، سلجوقیانو او خوارزم شاهیانو دریو لړیو پرته تیموریانو هم واکمني کړېده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د طبرستان د علویانو، دویمه ډله دې د زیاریانو د حکومت د رامنځته کېدو او دریمه ډله دې د آل بویه حکومت د رامنځته کېدو په څرنګوالي خبرې وکړي او پایله دې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د علوي حکومت د رامنځته کېدو او د دې لړۍ د مشهورو پاچاهانو په هکله څومره پوهېږئ؟
۲- ستاسو په اند د علویانو حکومت څه ډول رنګ شو؟
۳- د زیاریانو حکومت د چا له خوا او څه ډول رامنځته شو؟
٤- ستاسو په نظر د آل بویه حکومت څه ډول رامنځته شو؟
۵- ال بویان په پایله کې د .... او .... له خوا راو پرزېدل؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ایران د سیمه ییزو حکومتونو لکه طبرستان د علویانو، زیاریانو او آل بویه حکومتونو په هکله مطالب راغونډ او هغه دې په راتلونکي درسي ساعت کې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.
ښاغلی ښوونکی دې د علمي سرچینو او اخځلیکونو په برخه کې زده کوونکو ته لارښوونه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران په نویو پېړیو کې

د ایران په تاریخ کې د صفوي دولت را منځته کېدل مهم ټکی ګڼل کېږي. دوی دې هېواد ته داسې سیاسي مرکزیت او ځانګړې هویت وباښه چې له پخواني حالت سره یې توپیر درلود. له دوو پېړیو زیاتې واکمنۍ په ترځ کې ډېرې مهمې سیاسي او نظامي پېښې رامنځته شوې.
د افغانانو په واسطه د دوی دواکمنۍ راپرزېدل هم د دې لامل وګرځېدل چې په دې هېواد کې د نوي حکومتونو لړۍ رامنځته شي. سر بېره پردې، په دې دوره کې د ایران اړیکې له نړۍ او په ځانګړي توګه له اروپا سره ټینګې شوې. په دې لوست کې به د پورته موضوعاتو په هکله مطالب ولولئ.

صفویان

د شاه اسماعیل صفوي په واسطه د نویو پېړیو په پیل کې (۹۰۶ق/۱۵۰۱ ز) کا ل کې د صفوي حکومت را منځته کېدل د ایران د تاریخ ډېره مهمه برخه ګڼل کېږي ځکه د ایران وضعه وروسته له دې پېښې په پوره ډول بدله شوه. صفویان وتوانېدل چې د ایران سیاسي ګډوډۍ او ټولنیزو ناخوالو ته د پای ټکی کېږدي. دوی د ایران خاوره یو موټی کړه. د صفوي لړۍ د مشهورو پاچاهانو له ډلې څخه یو هم لومړی شاه عباس نومېږي. نوموړي د خپلو وفاداره سلاکارانو او سرتېرو پواسطه د صفوي حکومت بنسټ ځواکمن کړ. بیا یې د یو لړ پیوسته لښکرکشیو پواسطه، سیمه ییز امیران(سرکش قزلباشان) وټکول او په هېواد کې یې د ایران دولت د خارنې لمنه وغوړوله. د نوموړي د واکمنۍ په دوره کې امن او امنیت ټینګ شو. د سوداګرۍ، کرنې او صنعت چا رو پراختیا ومونده. د اصفهان ښار د صفویانو د پلازمېنې په توګه د ایران په یوه ډېر ښکلي او لوي ښار بدل شو.

د صفویانو په دوره کې له نړۍ او په ځانګړي توګه له اروپا سره د ایران نوې اړیکې ټینګې شوې. ځکه په کوچنۍ آسیا کې د عثماني ځواکمنې امپراتورۍ په رامنځته کېدو سره، اروپایانو په هوساتوګه نشوای کولای چې له ځمکنۍ لارې ختیځ ته تګ او راتګ وکړي. له دې کبله چې اروپایانو له عثماني امپراتورۍ سره دښمني لرله، نو د عثمانیانو له ختیځ ګاونډي ایران سره یې ښې اړیکې ټینګې کړې. وروسته یې بیا د کسپین(خزر) سمندرګې له لارې ختیځو سیمو ته هم لاره پیدا کړه. په دې وخت کې د ایران او عثمانیانو اړیکې هم سرې شوې وې او اروپایانو له دې وضعې څخه ګټه پورته کړه. ایران په همدې وخت کې د اروپایانو له پوځي پوهې څخه د وسلو جوړولو او نظامي فنونو په برخه کې ډېره ګټه واخیسته. د دوی په مرسته یې د خپلو عسکرو د زده کړې او پوځي ځواکونو د سمبالولو په برخه کې ګټه ترلاسه کړه. د آنتوني(Antony) او رابرت شرلي (Robertsherly) د دووانګلیسي ورونو په مرسته جګړه ییز توپونه او لاسي تفنګچې جوړې شوې. صفوي دولت ایران وروسته له اسلام څخه د شهرت ترټولو لوړ پوړ ته ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افشاریان

د صفوي حکومت له پرزېدو وروسته، افغانان پر ایران باندې د صفویانو په ځای واکمن شول. خو په ایران باندې د افغانانو واکمني ډېره اوږده نه شوه. ځکه نادر افشار چې په اصل کې د ترکمنانو د افشارو له ټبر څخه و، یو ځل بیا یې ایرانیان په ځان را ټول کړل. نوموړي داخل د افغانانو او ازبکو په ګډون له بېلابېلو ډلو څخه لښکر جوړ کړ، د ایران د زیاتو ښارونو د فتحې په برخه کې د پوځي ورتیاوو په ښودلو سره یې په ټول ایران واکمني تر لاسه کړه او دیوه نوي حکومت د رامنځته کېدو لپاره یې زمینه مساعده کړه. په دې وخت کې د نادر په وړاندېز د آذربایجان په شمال ختیځ کې د مغان په سیمه کې د قبیلو د مشرانو، مخورو او روحانیونو یوه غونډه راوبلل شوه او له یو لړ خبرو اترو وروسته نادر افشار د ایران د پاچا په توګه وټاکل شو.

نادر د مرکزي واکمنۍ له جوړېدو وروسته، له ایران څخه د بهرنیانو د شړلو لپاره متې ونغښتې. په دې توګه ، روسان او عثمانیان چې په ایران یې یرغل کړی و، خپلو سیموته په شا وتمبول شول. وروسته یې د هند پرلور لښکر وخوځاوه نوموړي په هند کې د شاه جهان په امر جوړ شوی تخت طاووس چې د شاه د ځای ناستې لپاره جوړ شوی و سره د بې شمېر و غنیمتونو او دکوه نور مشهور الماس چور کړل او له ځان سره یې ایران ته یوړل.

د نادر شاه په زمانه کې د مشهد ښار د نوموړي د اوسېدو په اصلي مرکز او د دولتي خزانو د ساتلو په ځای بدل شو.

دنادر افشار د ځانګړو پوځي سیاستونو او اقداماتو په اړه، ایران د لږې مودې لپاره وتوانېده چې افغانستان، هند او د کوچنۍ آسیا ځینې برخې لاندې کړي. خو د نادر افشار د حکومت وروستي کلونه د ایران د خلکو لپاره ډېر ستونزمن کلونه وو او په (۱۱٦۰ ق/ ۱۷٤۷ ز) کال کې د نوموړي له وژلو وروسته ایران په کورنیو ګډوډیو او اختلافاتو کې راښکیل شو.

زندیه

د نادر افشار په وژلو سره د ده د حکومت بنسټ ونړېد او په ټول ایران کې کورنۍ جګړې له سره پیل شوې. د نادر افشار مامورینو، خراسان د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران نورې برخې هم د پوځي مشرانو او د قبیلو مخورو لاس ته ورغلې چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکیل وو. خو د دوی په منځ کې کریم خان زند ډېرواک پیدا کړ. نوموړی د زند له قبیلې څخه و. کریم خان د خپلې قبیلې له خلکو او

سرتېرو سره د اصفهان ښار له نیولو وروسته ، د یو لړ جګړو په ترڅ کې خپل ټول دښمنان له منځه یوړل او ځان يې وکيل الرعا(د خلکو استازي) ونوماوه او د پاچاهۍ څوکۍ يې د صفوي کورنۍ دريم شاه اسماعيل ته پرېښوده. نوموړی(درېم شاه اسماعيل) په ښکاره توګه د کريم خان زند د رقيب علي مردان خان په مرسته واکمنی ته رسېدلی و.

د کريم خان زند ماڼۍ

دکريم خان زند د استازيتوب دوره له بې شمېره کورنيو جګړو سره همغاږې وه، څکه په خراسان کې شاهرخ افشار، په مازندران کې محمد حسن خان قاجار او په اذر بايجان کې ازاد خان افغان د پاچاهۍ غوښتونکي وو. کريم خان زند وروسته د ډېرو جګړو په پای کې د (خشت) په جګړه کې ازاد خان افغان ته ماتې ورکړه او اذربايجان يې هم ونيوه. له دې وروسته په ايران کې دوې سرسختې سيالې ډلې يو د بل په وړاندې پاتې شوې. يعنې قاجاريان د ايران په شمال او زنديان په سهيل کې، په پايله کې په يوه جګړه کې محمد حسن خان قاجار ووژل شو او زوی يې آقا محمد خان د کريم خان زند له خوا بندي شو او عملاً د ګروګان په توګه په زنديه دربار کې پاتې شو.

هغه وخت چې له کورنيو جګړو څخه د کريم خان زند زړه ټول شو درېم شاه اسماعيل هم د ځوانی عمر ته ورسېد او بايد د هېواد چارې نوموړي ته سپارل شوې وای. خو د مشرانو په هغه غونډه کې چې په اصفهان کې رابلل شوې وه. د نوموړي دنه لياقت او له واک څخه ګوښه کولو پرېکړه يې وکړه. هغه وخت يې پاچاهي کريم خان زند ته وسپارله. کريم خان زند

د شيراز ښار د خپل مرکز په توګه وټاکه. نوموړي د کورني امنيت له ټينګښت وروسته د سوداګرۍ او صنعت د پراختيا په برخه کې هڅې وکړې. په همدې وخت کې انګريزانو، ايران ته د ورتګ په لاره کې ډېرې هڅې وکړې. انګريزانو د خپلو ښکېلاکې، فعاليتونو د پراخولو لپاره له زنديه دولت سره ترون لاس ليک کړ چې له مخې يې د فارس خليج په بندرکې سوداګري لاسته راوړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۱۹۳ ق/ ۱۷۷۹ ز) کال کې د کریم خان زند په مړینې سره، په ایران کې کورنۍ جګړې پیل شوې. په پایله کې د قاجار په نامه د واک یو لوري په ایران کې د حکومت مشري لاسته راوړه. په دې توګه ایران په خپل معاصر تاریخ کې ورګډ شو.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو مناسبو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د ایران صفوي لړۍ په هکله خبرې وکړي، دویمه ډله دې د افشاریانو حکومت په هکله په خبرو پیل وکړي او دریمه ډله دې ، د کریم خان زند د حکومت په هکله سره بحث وکړي او پایله دې د ټولو ډلو استازي په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د صفویانو حکومت د چا له خوا جوړ او هم د دې کورنۍ تر ټولو مشهور پاچا په هکله معلومات ورکړئ.

۲- ستاسو په اند د ایران او اروپایانو ترمنځ اړیکې څنګه ټینګې شوې او ولې؟

۳- نادر افشار څوک و؟

٤- د هند په لور د نادر افشار د لښکر کښۍ په هکله څومره پوهېږئ؟

٥- ستاسو په اند کریم خان زند څرنګه واکمنی ته ورسیده توضیح ورکړئ.

٦- د انګرېزانو سوداګري د ایران سره تر کومو لاندې بندرونو تر سره کېده؟

الف: د عباس بندر ب د خلیج فارس بندر ج: د خزر سمندر کې

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په نویو پېرېو کې د ایران د وضعې په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب راتلونکي درسي ساعت ته چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په منځنيو پېړيو کې

د هند، پاکستان او اوسني بنګله دېش هېوادونه، پخوا د هند د شبې قاره په نامه يادېدل. ډېر وختونه يې ګډ برخليك او تاريخ درلود خو په شلمه پېړۍ کې دا هېوادونه سره بېل شول. په منځنيو پېړيو کې د دې سيمې تاريخ، دګوپتايانو د لړۍ او سيمه ييزو حکومتونو له راپرزېدو وروسته لوی بدلون وموند، د اسلام راتګ چې د افغانانو په هڅو سره په هند کې خپور شو او همدارنګه د غزنويانو او غوريانو پواسطه د سيمه ييزو حکومتونو را منځته کېدلو سره به چې د دې لوست موضوع ده، بلدتيا ومومئ.

په منځنيو پېړيو کې د هند پراخه هېواد دګوپتا لړۍ له خوا اداره کېده. دې لړۍ تر (۵۵۰ ز) کال پورې د هند په شمال کې خپلې واکمنۍ ته دوام ورکړ چې د هند د فرهنګ تر ټولو روښانه دوره ګڼل کېږي. په دې دوره کې په ځانګړې توګه رياضي علومو ته پاملرنه وشوه. د ګوپتا لړۍ له راپرزېدو وروسته د هند په شمال کې ډېر حکومتونه را منځته شول او شاوخوا (۷۰) کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو په دې سيمه واکمنی چلوله. دغې سياسي وېش څو پېړۍ دوام وکړ. د دې حکومتونو تر ټولو ځواکمن يفتاليان وو. په همدې وخت کې د هند په سويل کې دګوپتا پاتې شونو هم خپل ژوند ته ادامه ورکړه. دوی له اعرابو او د آسيا د سويل او منځنۍ ختيځ خلکو سره راکړه ورکړه او سوداګريزې اړيکې ټينګې کړې. دې اړيکو د اسلام دين تر څرګندېدو پورې دوام وکړ.

مسلمانان د لومړي ځل لپاره په(۹۳ق، ۷۱۱ ز) کال کې هندوستان ته راغلل. نومړو د سند سيند تر څنډو پورې سيمې لاندې کړې. دغه سيمې د اوسني پاکستان برخه ده. له دې وخته (اتمې زيږديزې پېړۍ) څخه وروسته تر يوو لسمې زيږديزې پېړۍ پورې، لوېديځ هند له اسلامي نړۍ سره نږدې اړيکې ټينګې کړې په دې پېړۍ کې د اسلام بلنه ورکوونکو د هندوانو په منځ کې داسماني دين تبليغ خپراوه.

له بله پلوه په (۳۸۸-۴۲۲ق،۹۹۸-۱۰۳۰ ز) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا په هندوستان باندې واکمن کېدل د اسلام ريښې په هند کې ټينګې کړې او ځواکمن شو. له غزنويانو وروسته غوريانو هم پر هند حکومت وکړ او سلطان شهاب الدين محمد غوري د هند په شمال کې نږدې د ګنګ تر روده سيمې ونيولې. نومړي وروسته له ډېرو هڅو ډهلی هم فتح کړ او دا ښار يې د قطب الدين ايبک په نامه يوه ترکي مريي(غلام) ته

وسپاره. غوریان وروسته د ډهلي له نیولو وتوانېدل چې ترېنګـال پورې سیمې په خپل واک کې راولي.

د قطب الدین ایبک زیارت

په (۶۰۳ق،۱۲۰۶ ز) کال کې د سلطان شهاب الدین محمد غوري ابن سام له مړینې وروسته د قطب الدین ایبک واکمنۍ ته لاره اواره شوه. ایبک خان د هندوستان خپلواکه پاچا ونوماوه. نوموړي د ډهلي ښار خپله پلازمېنه وټاکله نو ځکه هغه خلک چې له ده څخه وروسته واکمنۍ ته ورسېدل. د ډهلي پاچاهانو په نوم یاد شول. هغه حکومت چې قطب الدین ایبک په ډهلي کې رامنځته کړ، تر ډېره موده یې په هند کې دوام وکړ ان د تیمور ګورګاني یرغلونو هم ونشوی کړای چې هغه حکومت له پښو وغورځوي او نوموړو د (لسمې هجري پېړۍ تر وروستیو/ شپاړسمې زیږدیزې پېړۍ) پورې په هند کې واکمني وکړه له دې وروسته په هندوستان کې د لودیانو او سوریانو افغاني حکومتونه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل را منځته شول.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په د وو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د ګوپتایانو د لړۍ او سیمه ییزو واکمنیو په هکله او دویمه ډله دې هند ته د اسلام په راتګ او د غزنویانو او غوریانو حکومتونو په هکله خبرې وکړي. پایله دې د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- په هند کې د ګوپتایانو حکومت تر کوم کال پورې دوام وکړ او له فرهنګي پلوه څه ډول دوره وه؟ روښانه یې کړئ.

۲- مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د هندوستان کومې سیمې لاندې کړې؟

۳- په هند کې د غزنویانو او غوریانو د حکومتونو په هکله لنډ معلومات وړاندې کړئ.

٤- قطب الدین ایبک څرنګه واکمنۍ ته ورسېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د غزنویانو او غوریانو واکمنیو په هکله مطالب چمتو او په راتلونکي درسي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هند په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به د بابر په هکله چې څه ډول یې په هند کې حکومت را منځته کړ او همدارنګه د نوموړي د ځایناستو په اړه چې له ده وروسته یې په هند کې حکومت وکړ او هم به د ختیځ هند په نوم انګلیسي کمپنۍ له خوا د بابر ي پاچاهانو سره د اړیکو د ټینګښت او نفوذ په ځرنګوالي مطالب ولولئ.

بابریان (ګورکانیان)

لومړنی کس چې په هندوستان کې یې د بابري لړۍ بنسټ کېښود، ظهیرالدین محمد بابر نومېده، نسب یې تېمور ته رسېده په خپله تېمور هم په مغولو پورې اړه لرله او په همدې دلیل په تاریخي سرچینو کې له بابریانو څخه د هند د ګورکانیانو او مغولو په نوم هم یادونه شوې ده.

ظهیرالدین بابر د خپل درباریانو سره

بابر واک غوښتونکی سړی و. د افغانستان د ډېرو سیمو نیولو، وروسته یې د هندوستان د نیولو هوډ وکړ او له (۹۲۵ ق ۱۵۱۹ ز) کال څخه یې په هغه هېواد یرغلونه پیل او تر (۹۳۲ق/ ۱۵۲۶ ز) کال پورې پنځه ځله په دې سیمه یرغلونه وکړل. په پایله کې په ډهلي کې د ابراهیم لودي حکومت په ړنګولو یې ، هغه هېواد په خپله ولکه کې راوست.

د لودیانو په ماتې سره د هند په تاریخ کې یوه نوې دوره پیل شوه چې(۱۸۱)کاله یې دوام وکړ. په دې موده کې شپاړ لوبو ګورګاني (بابري یا مغولي) پاچاهانو پر هند حکومت وکړ.

پاملرنه وکړئ: ستاسو په اند، ولې بابریان د ګورکانیانو او مغولو په نومونو یاد شوي. ؟

بابر باتدبیره پوه او زړور سړی و. نوموړي سربېره پردې چې په هندوستان کې اوسېده، کابل هم پرې ګران و. بابر مخکې له مړینې وصیت وکړ چې د کابل له باغونو څخه په یوه کې خښ شي. په پای کې وروسته له څلورو کلونو واکمنۍ د (۴۹) کلونو په عمر مړشو. او مړی یې له هند څخه کابل ته را انتقال کړ او په هغه بڼ کې یې خښ کړ چې تل یې خوښاوه چې اوس د بابر بڼ په نامه یادیږي.

د بابر ځايناستي

کوم وخت چې بابر مړشو، زوی يې همايون واک ته ورسېد. همايون لس کاله په هند حکومت وکړ. نوموړی پوه او فرهنګي سړی و. خو د پلار په څېر يې پوځي پوهه نه درلوده. په همدې وخت (۱۵٤۰ ز) کال کې د شېر شاه سوري په نامه يوه تکړه افغان د همايون حکومت له ګډوډ

په کابل کې د بابر بڼ

وډې وضعې څخه ګټه واخيسته او د همايون ځواکونو ته يې ماتې ورکړه په دې توګه افغانان يو ځل بيا په هند کې واکمنۍ ته ورسېدل.

همايون له دې پېښې وروسته اړشو چې د ايران صفوي دربار ته پناه يوسي. خو نوموړي په هند کې د شېر خان د مړينې په سبب له بدې او نا آرامې وضعې څخه ګټه واخيسته او د ايران د صفوي ځواکونو په مرسته له واکمنۍ څخه د (۱٦) کلونو وروسته يو ځل بيا د هند په تخت کښېناست. په دې توګه، په هند کې د افغانانو د واکمنۍ دوره هم ختمه شوه.

جلال الدين محمد اکبر

د هند پاچاهي ته د همايون راګرځېدو، زيات دوام ونه کړ، ځکه نوموړي دا ځل يوازې شپږ مياشتې د هند پر تخت پاتې شو او په (۹٦۳ ق/ ۱۵۵٦ ز) کال مړشو. له ده څخه وروسته د نوموړي ۱۳ کلن زوی جلال الدين محمد اکبر د هند د پاچاهي پر ګدۍ کېناست.

جلال الدين محمد اکبر زړور سړی او همدارنګه يو تکړه او هوښيار سردار و. نوموړي د خپل پوه او هوښيار وزير ابوالفضل علامي په مرسته د هند هېواد چارې منظمې او پرمخ بوتلې، د خپلو خلکو د هوسايني او بسيايني لپاره يې ډېرې هڅې وکړې. اکبر د هندي کورنيو د خواخوږۍ جلبولو لپاره د جزيې قانون لغوه اعلان کړ. راجپوت اشراف يې د امپراتورۍ لوړو ځوکيوته ورسول او په خپله يې له يوې راجپوتې هند وې سره واده وکړ.

نور هم وپوهېږئ

دروښنيانو نهضت

د اکبر پاچا د حکومت په دوره کې، ځينې وختونه د ګورکاني حکومت ضد پاڅونونه او حرکتونه پېښېدل. له دې پاڅونونو څخه يوهم د بايزيد انصاري (پيرروښان) په مشرۍ د افغانانو پاڅون و دغه پاڅون ته ځکه د روښانيانو پاڅون ويل کېږي چې مشر يې پير روښان نومېده. سره له دې چې بايزيد انصاري په يوه جګړه کې مړشو خو د افغانانو نهضت د ٦۵ کلونو لپاره د مغولو په قلمرو په ځانګړې توګه په پښتونخوا کې د هند د ګورکانيانو پر وړاندې ادامه لرله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکبر پاچا د یوه پوځي سردار په توګه د تلپاتې پوځ په جوړولو سره د خپل حکومت بنسټ لا ځواکمن کړ. نوموړي بیا وروسته د راجپوتو قبیلو په مرسته کوچني سیمه ییز حکومتونه له منځه یوړل. او له سویل نه تر شماله د هند په پراخه سیمو واکمن شو. په اصل کې د اکبر پاچا د حکومت په زمانه کې په هند کې د مغولو امپراتورۍ د ځواکمنتیا وروستي پړاو ته ورسېده. نوموړي وتوانېده چې د بنګال، کشمیر او سند حکومتونه هم لاندې کړي. اکبر پاچا په پای کې په (۱۰۱٤ ق/ ۱۶۰۵ ز) کال کې له پنځو سوکلونو پاچاهۍ وروسته مړشو.

جهانګیر

له اکبر پاچا وروسته د ده زوی سلیم د جهانګیر په نامه چې له راجپوتې مور څخه زیږېدلی و، د هندوستان پاچا شو. نوموړي تر یوه حده هغو اصلاحاتو ته دوام ورکړ چې پلار یې منځته راوړي وو. خو د ده په زمانه کې د انګرېزانو د نفوذ هڅې په هند کې زیاتې شوې. په (۱۰۱۷ق/ ۱۶۰۸ ز) کال کې د انګلیس استازی د جهانګیر دربار ته ومنل شو. او وروسته له دې د سرتوماس روند (Sirtomos Roand) په نامه انګرېزي سفیر د انګرېزانو لپاره د سوداګرۍ حق واخیست. او په دې توګه د انګرېزانو استعمارګري نفوذ په هند کې پیل شو. همدارنګه د ده په زمانه کې د ایران پاچا، شاه عباس صفوي هم په کندهار یرغل وکړ. هغه وخت چې د هغه ښار حکمران د هند له پوځي مرستې څخه نا هیلی شو. کندهار یې بیا صفوي ایران ته پرېښود.

شاه جهان

له جهانګیر څخه وروسته د ده زوی شاه جهان پاچاهۍ ته ورسېد. نوموړي(۳۰) کاله (۱۰۶۸ – ۱۰۳۷ ق /۱۶۵۸-۱۶۲۸ ز) په هند حکومت وکړ. شاه جهان د هند د جوړولو(معمارۍ) ډېر مینه وال و او امر یې وکړ چې د تخت طاووس په نامه له قیمتي غمیو څخه یو تخت ورته جوړ کړي خو د خلکو د بېوزلۍ او ستونزمن ژوند پروا یې نه لرله او تر هغه پورې چې د کن او ګجرات په سیمو کې سخته لوږه راغلې وه نوموړي بیاهم د خلکو د مرستې لپاره ګامونه اوچت نه کړل. همدا رنګه د ده په امر د سکانو مشر ووژل شو او دغه کار په هند کې د ګورکانیانو د حکومت پر وړاندې د سکانو د پاڅون پیل و.

اورنګزیب

اورنګزیب د عالمګیر په لقب سره د مغولي لړۍ د وروستي پاچا په توګه په (۱۰۶۹ ق/ ۱۶۵۹ ز) کال وروسته له هغه پاچا شو چې خپل پلار شاه جهان یې زنداني کړ. نوموړی نه یوازې د نیکه (اکبر) په څېر د هنر او ادبیاتو او نه د پلار(شاه جهان) په څېر د معمارۍ مینه وال و بلکې یو متعصب مذهبي او سخت دریځه پاچا و. اورنګزیب راجپوت هندوان له لوړو حکومتي ځوکیو څخه لرې کړل او له هندوانو یې جزیې اخیستلې او د هندوانو زیاتره معبدونه یې ړنګ او د دوی ځمکې یې مسلمانانو ته ورکړې.

د هند د بابري حکومت کمزورتیا د اورنګزیب له زماني را پیل شوه او په (۱۱۱۹ ق/ ۱۷۰۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم یې د لومړي شاه عالم په نامه زوی او بیا یې بل زوی لومړی بهادر شاه واکمنی ته ورسېد.

له دې وروسته په هند کې سیمه ییز ځواکونه واک ته ورسېدل. په همدې وخت کې د بریتانیا د ختیځ هند کمپنی ته په هند کې د لا ډېرو لاسوهنو زمینه برابره شوه او په پایله کې د غه پراخه هېواد په (۱۲۵۵ ق/ ۱۸۳۹ ز) کال کې رسماً د بریتانیې تر سورې لاندې راغی.

سره له دې چې یرغلونو دوی کمزوري کړل خو د بریتانیا د ختیځ هند کمپنی چې د جهانګیر له وخته په هند کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفوذ پیل کړی و د نولسمې پیړۍ په لومړیو کې د خپل ملاتړ لاندې راوستل او په ۱۹٤۷ ز کال کې خپلواکی لاسته راوړه..

د زياتې پوهېدنې لپاره

د خټکو نهضت

د اورنګزيب د واکمنۍ په دوره کې، د پښتو نخوا په سيمو کې د خوشحال خان خټک پر مشرۍ د افغانانو نهضت پيل شو. خوشحال خان خټک په ډېره ميړانه او زړور توب په هند کې د ګورکانيانو سره مبارزه وکړه. تر دې چې اورنګزيب خپله پلازمينه پرېښوده او حسن ابدال ته راغی او دوه نيمې مياشتې يې تيرې کړې. خوشحال خان خټک د پښتو ژبې له مشهورو شاعرانو او ليکوالو او همدا رنګه زموږ د هېواد د زړورو پښتنو سردارانو له ډلې څخه دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د بابريانو د لړۍ د رامنځته کېدو او د همايون د حکومت په هکله. دويمه ډله دې د جلا ل الدين اکبر د پاچاهۍ او جهانګير حکومت په اړوند او دريمه ډله دې د شاه جهان او اورنګزيب د واکمنيو په هکله يو له بل سره خبرې وکړي او د مطلب لنډيز دې د ډلو د استازو لخوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- بابر څوک و او څه ډول يې په هندوستان کې بابري لړۍ رامنځته کړه؟
۲- د بابر حکومت په هند کې څوکاله دوام وکړ او ولې د نوموړي مړی کابل ته راوړل شو؟
۳- د همايون په هکله څومره پوهېږئ او ولې يې ايران ته پناه يوړه؟
٤- همايون وروسته له څوکلونو او څه ډول په هند کې د دويم ځل لپاره د هند واکمن شو؟
٥- جلال الدين اکبر، راجپوتو هندوانو ته څه خدمتونه ترسره کړي، په لنډه توګه يې روښانه کړئ.
٦- د طاووس تخت د کوم پاچا په زمانه کې جوړ شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړئ
الف: جلال الدين اکبر ب: جهانګير ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د بابري لړۍ مهم ټکي په خپلو کتابچو کې وليکي. ښاغلی ښوونکی دې په راتلونکي درسي ساعت کې د دوی کتابچې وګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په بابري دوره کې علم، فرهنګ او هنر

په هند کې د بابريانو واکمني د علم، فرهنګ او هنر له پلوه د هغه هېواد يوه بډايه دوره ګڼل کېږي. بابر او اکبر د دې دورې له مشهورو او بافرهنګه پاچاهانو څخه وو. په دې لوست کې به د بابريانو د علم، فرهنګ او هنر د وضعيت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د بابريانو په زمانه کې علم، فرهنګ او هنر ته ډېره پاملرنه وشوه. په هغه وخت کې دهند مهمې سيمې د مسلمانانو په واک کې وې. دري د هغه هېواد رسمي ژبه شوه. بابر او اکبر دواړه د فرهنګ کلک مينه وال وو او پخپله بابر هم فارسي شعرونه ويلي دي.

ګلونه او باغونه يې خوښېدل. نومړو د هند دربارته د دري ژبې شاعرانو په ورتګ‌لولو سره، دري ادبيات پياوړي کړل که څه هم اکبر پخپله سواد نه درلود. سره له دې يې هم له نويو علومو سره مينه لرله او هم به يې يوه ډله کتاب لوستونکي لرل چې نومړي ته به يې کتابونه لوستل.

د اکبر پاچا په امر ډېر کتابونه له سانسکرېټ څخه دري ژبې ته وژباړل شول. د نومړي دا کار د دري ژبې د خپرېدو لامل وګرځېد او د هند د غير مسلمان او سېدونکو مينه هم له دري ژبې سره زياته شوه.

د اسلام سپېڅلي دين ډېره موده مخکې هند ته لاره پيدا کړې وه او بابريان د هندوانو ترمنځ د اسلام دين په نسبي خپرېدو بريالي شول او په هېواد کې يې د قومونو او مذهبونو ترمنځ يووالی رامنځته کړ. د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه د غير انساني دود (ساتي) يعنې د مېړه له مړينې وروسته د مېرمنو له خوا د ځان سوځېدنه منع کړه.

د معمارۍ هنر ته هم د بابر يانو په وخت کې ځانګړې پاملرنه وشوه اوګڼ شمېر قوس لرونکي او ګنبدي ودانۍ د ښه را غلاست د تالارونو په لرلو سره دود شوې چې د ځانګړې اسلامي معمارۍ ښکارندويې وې. ډېر شمېر ښکلي باغونه، ودانۍ او ماڼۍ جوړې شوې، لکه د اګرې په ښار کې تاج محل، په فتح پور کې د اکبر ماڼۍ، په ډهلي کې د شاه جهان سره کلا او د هندوستان په نورو ښارونو کې ډېرې ودانۍ جوړې شوې خو د هند ګورګانيانو افغانستان ته ډېره پاملرنه نه کوله، نو ځکه زموږ

په هېواد کې ارزښتناک او باعظمته آثار پاتې نه شول. سره له دې هم، ځينې آثار رامنځته شول، لکه د کندهار د سر پوزې په غره کې د چهل زينې اثر چې د بابر په امر جوړشو. ځينې باغونه يې په افغانستان کې جوړ کړل چې کولی شو د کندهار، استالف، کابل او د کابل شمالي او ختيځ لور د علم گنج بڼ، شهرآرا بڼ، دلگشاد بڼ، د بابر چهار باغ، بگرامي بڼ، صفا بڼ او کولب بڼ نوموټه واخلو.

د انځورگرۍ په هنر کې له طبيعت څخه تقليد او له لرغونو هندي لاروچارو څخه گټه اخيستل.

د سلطان حسين بايقرا د دربار ترټولو غوره انځورگر استاد کما ل الدين بهزاد هم په همدې وخت کې په

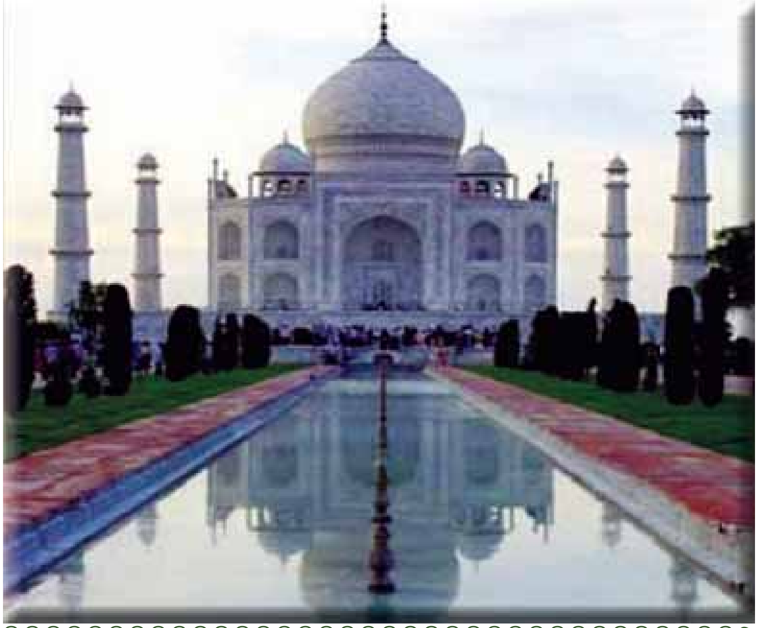

زيات و پوهيږئ

تاج محل

تاج محل د نړۍ له ډېرو ښکلو ودانيو او همدارنگه د اسلامي معمارۍ ترټولو غوره او نه هېرېدونکې نمونه چې د آگرې په ښار کې جوړ شوې دی هغه وخت چې په (١٦٣١ ز) کـال کې د شاه جهان مېرمن(ممتاز محل) مړه شوه. شاه جهان امروکړ چې د گرانې مېرمنې د قبر پر سر يې داسې وداني جوړه شي. د دې ودانۍ د جوړولو لپاره ډېر غوره معمارانو غونډه را وبلل شوه او د غونډې په پای کې د استاد عيسی شيرازي طرحه ومنل شوه.

د تاج محل ودانۍ د جوړولو کار (٢٢) کاله وخت ونيو او په دې موده کې (٢٠٠٠٠) کارکوونکي په کې گمارل شوي وو. تاج محل په مرمرينو او قيمتي ډېرو ښکلې شوې دی او په سر يې پياز شکله گنبده موقعيت لري. د دې گنبدې لوړوالی(٢٤،٥) متره او قطر يې له (١٥) مترو څخه زيات دی . د دې ودانۍ لاندې د ممتاز محل قبر دی او د دې قبر څنگ ته شاه جهان ښخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات کې اوسېده. د هند مغولو د بڼونو او بوستانونو د منظرو په ترتیب او په دېوالونو د انځورونو او د هغو رنګولو په سبب د استاد بهزاد د میناتورۍ مینه وال شول. هغه یې په هند کې دود کړل او ان خپله اکبر پاچا په خپل دربار کې د انځورګرۍ کارخانه لرله چې له سلو زیاتو انځورګرانو پکې کار کاوه.

موسیقي هم وروسته له دیار لسمې پېړۍ څخه په هندوستان کې وځلېده. پرته له اورنګزیب څخه د هند ټول مغولي واکمنان د موسیقۍ مینه وا ل وو. د فقیر الله په نامه د هند یو مسلمان په (۱٦٦٦ ز) کا ل د راګ درپن(Rag Darpan) په نامه یو کتاب خپور کړ. له دې وروسته د موسیقۍ په برخه کې نسبتاً زیات د مسلمانانو او هندوانو فرهنګي سبکونه سره ګډ شول. په دې دوره کې تر ټولو مشهور سندرغاړی تانسن (Toncean) نومېده. نوموړی د اکبر پاچا د دربار تر ټولو غوره سندرغاړی او د هند د ټولو سندرغاړو د مخکښ په توګه پېژندل شوی و. د بابریانو په دوره کې زیاتره هغو خلکو چې په ښارونو کې یې ژوند کاوه د خوښیو شپو او ورځو(نوی کا ل او برات) او هغو جشنونو کې یې ګډون کاوه چې په لویو مذهبي قبرونو او زیارتونو کې جوړېدل. خو د نادر افشار له خوا د اتلسمې پېړۍ له نیمایي وروسته یرغلونه د ډېرو وېجاړیو لامل وګرځېدل. د هند پلازمېنې زیاتره برخو هغه پخوانۍ ځلېدنه او د بدبه له لاسه ورکړه. او همدارنګه خلکو چې د هغو مداریانو او جادوګرانو په زړه پورې نندارتونونو او د ښارویو له لیدلو څخه خوند اخیست له منځه ولاړې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د بابریانو د علم او فرهنګ په هکله خبرې وکړي او دویمه ډله دې د هند د مغولو په دوره کې د هنر په هکله وغږېږي او پایلې دې د هرې ډلې د استازي له خوا په پرتلیزه توګه وړاندې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې

۱- بابر او اکبر د علومو او دري ژبې لپاره کوم گامونه اوچت کړل؟ څرګند يې کړئ.

۲- د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه يو هم د غير..................دود له منځه وړل وو.

۳- استاد کمال الدين بهزاد څوک و؟

٤- د موسيقۍ په برخه کې د راګ درپن په نامه کتاب د کوم يوه لاندېني سړي له خوا ليکل شوی و؟

الف: فقير الله ب: استاد بهزاد ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د بابريانو د دورې د ارزښتناکو آثارو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چين په منځنيو پېړيو کې

په دې لوست کې به په منځنيو پېړيو کې د چين د يووالي او لويوالي په څرنګوالي او انګېزو، د بزګرانو د پاڅون په لاملونو او د هغو په پايلو او همدا رنګه په چين کې د مغولو د واکمنۍ چې ډېرو وېجاړيو او بې شمېره خلکو د وژلو لامل شول، خبرې کوو.

په منځنيو پېړيو کې د چين يووالى

له منځنيو پېړيو مخکې چين په يو لړ بېلا بېلو سيمو وېشل شوى و. د چين شمال د هغو يرغلګرو کډوالو د يرغلونو په واسطه لاندې شوى و چې د لويديځ او شمال له لوري يې پرې کړي وو. د چين سويل هم په دې وخت کې په خو سيمو وېشل شوى و.

په دې توګه، په چين کې خوګونو پاچاهانو او پوځي سردارانو په خپلواکه توګه واک چلاوه چې تل به يو له بل سره په جګړه کې ښکيل وو.

> **نور هم وپوهيږئ**
>
> چينايانو هيڅ وخت خپل هېواد چين نه باله، دوى معمولاً تر آسمان لاندې امپراتوري بلله او ځانونه به يې آسماني زامن بلل.

په (٦١٨ ز) کال د چين خاوري له سره يووالى وموند. دغه يووالى د يوه زړه ور او جګړه مار سردار چې (Kaiotso)کائوتسو نومېده را منځ ته شو او د تانګ (Tong) په نامه امپراتوري جوړه کړه.

د تانګ کورنۍ امپراتورانو د خلکو په مرسته وکولى شول چې ټول سيمه ييز مشران او پوځي سرداران تابع کړي او پراخه سيمې تر واك لاندې راولي. د يو لړ برياليو جګړو وروسته يې ګاونډيو هېوادونه هم لاندې کړل او چينايان هلته مېشت شول. په دې توګه د چين لوى هېواد رامنځته شو. د تانګ د امپراتورۍ په زمانه کې د چين خاوره له اوسني چين څخه هم پراخه وه. په هغه وخت کې د هند د شمال په شاهزاده ګانو، باندې د چين فرمان چلېده او دوى ته به يې خراج ورکاوه.

د تانګ امپراتورۍ شاوخوا (٢٨٨) کاله د چين په پراخه خاوره حکومت وکړ. په هغه وخت کې چين خپل ځواک، اقتصاد او فرهنګ لوړو پوړيو ته ورساوه. چينايانو د تانګ په لړۍ کې باروت اختراع کړل. ددې امپراتورۍ پلازمېنه د چانکان(Chankan) ښار و چې اوس سيان (Ceaion) نومېږي. دتانګ د امپراتورۍ په مهال چين د نړۍ يو له ډېرو ځواکمنو حکومتونو څخه ګڼل کېده خو په نهمه زيږديزه پېړۍ کې چين د بزګرو له يوه لوى پاڅون سره مخ شو.

په نهمه زيږديزه پيړۍ کې د بزګرانو پاڅون

بده رويه او په بزګرانو باندې د فيوډالانو او د پراخه سيمو د خاوندانو له خوا درانه باجونه ددې لامل وګرځېدل چې د تانګ امپراتورۍ په بېلا بېلو سيمو کې پاڅونونه رامنځته شي. يو له دې څخه په (٨٧٤ ز) کال کې د هوانګ چائو(Hovangcho) په مشرۍ بزګري پاڅون و. چائو چې له جګړه ييزو چارو سره پوره بلد و. له بزګرو څخه يې څو زره کسيز لښکر جوړ کړ. د دې لښکر شمېر هره ورځ زياتېده او د امپراتورۍ لښکر د هغه مقابلې توان له لاسه ورکاوه.

چائو چې د بزګرو د لښکرو په سرکې و، غوښتل يې چې له ټولو فيوډالانو او د چين له ايالتونو سره حساب پاک کړي، تر څو د بزګرو ژوند ښه او نابرابري له منځه لاړه شي.

هوانګ چائو او ملګري يې له يو لړ برياليو جګړو وروسته په (٨٨١ ز) کا ل کې د تانګ امپراتورۍ ته ننوتل. امپراتور وتښتېده او له نوموړي سره يې ټول ترلي فيوډالان، دولتي کارکوونکي او پوځي مخور ووژل شول او د دوی په ځای بزګران په لوړو څوکيو وګمارل شول. د پلازمينې شتمني ټوله د بې وزلو ترمنځ وويشل شوه.

چائو دوه نيم کاله پلازمېنه په واک کې لرله خو امپراتور او فيوډالان له کډوالو ټبرونو سره ملګري شول او ځانونه يې(تور کارغان) وبلل. هغوی په پايله کې په (٨٨٣ ز) کـال کې د هوانګ چائو لښکرو ته ماتې ورکړه. زياتره بزګران د امپراتور اجيران شول او د بزګرو پاڅون په سخته ماتې سره له منځه لاړه خو د تانګ امپراتورۍ نوره هغه پخوانۍ ځواکمنتيا او ځلا نه لرله. نوموړې امپراتورۍ په (٩٦٠ز) کال کې خپل ځای د سونګ(sung) په نامه يوې بلې کورنۍ ته پرېښود.

په چين کې د مغولو واکمني

په مغولستان کې د مغولو په پوځي ځواکمنتيا سره چنګيز خان د دوی د مشر په توګه راښکاره شو. په لومړي سرکې يې د ګاونډيو هېوادونو لاندې کولوته پاملرنه وکړه چې په دې ډله کې چين هم و. په هغه وخت کې د سونګ د امپراتورۍ لرې په چين کې واکمنه وه. سره له دې چې د چنګيز خان په ژوند کې ټول چين فتح نه شو. خو د نوموړي زامن په (١٢٣٤ ز) کـال کې وتوانېدل چې چين لاندې کړي.

مغولو په چين کې ډېرې وېجاړۍ رامنځته کړي. د بزګرانو کښتونه د مغولي څارويو په څرځايونو بدل شول ګڼ شمېر خلک له منځه لاړل. نوموړو په (١٢٧١ ز) کال کې د پېکېنګ(بې جينګ) ښار د خپلې امپراتورۍ د پلازمېنې په توګه وټاکه او تر څوارلسمې زيږديزې پيړۍ پورې يې د چين په پراخه خاوره واکمني وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغولو د چین زیار ایستونکي پوړ د ځان لپاره غلامان کړل.

چینایان له دولتي څوکیو او ادارو څخه وایستل شول. دا کار د عامه وګړو د کرکې لامل وګرځیده، په ځانګړي توګه د چین زیار ایستونکی پوړ د مغولو پر ضد راپورته شو او په (۱۳٤۸ ز) کال کې یې د چویو آنګ چان (Chew ang Chon) په نامه دیوه بزګر په مشرۍ د چین په سویل کې د مغولو په وړاندې پاڅون پیل کړ. په دې پسې د بزګرو او عامه وګړو له خوا په ټول چین کې پاڅون پیل شو. د مغولو د اداري او پوځي مامورینو ډله ییزې وژنې ورسره ملګرې وې او ښارونه یو پر بل پسې د پاڅون کوونکو لاسته ورغلل. چان په (۱۳٦۸ ز) کال کې د نانکېنګ ښار له نیولو وروسته د مېنګ (Ming) په نامه نوې امپراتورې په هغه ښار کې رامنځته کړه. نوموړي د چین د خلکو په مرسته د مغول پلازمینه (پیکنګ) ونیوه او مغول یې تر مغولستان په شاه وتمبول. په دې توګه په چین کې له سلوکلونو څخه زیاتې واکمنې وروسته مغولي امپراتوري ړنګه شوه او په بدل کې یې د مېنګ لویه امپراتورۍ واکمنه شوه او د دې لړۍ واکمني څه د پاسه (۳۰۰) کاله اوږده شوه. په دې دوره کې د چین خلکو نسبت نورو دورو ته په هوساینې او ارامۍ کې ژوند کاوه.

ډېرو پوهېږئ

مارکوپولو:

مارکوپولو د نیکوپولو زوی په منځنیو پېړیو کې د اروپا تر ټولو مشهور ګرځندوی ګڼل کېږي. نوموړي د خپل پلار او تره سره د کوچنی آسیا، ایران او افغانستان (د وریښمو پخوانی لارې) نه چین ته سفر وکړ. مارکوپولو وتوانېده چې په چین کې د واکمنو مغولو دربار ته لاره پیدا کړي. ده شل کاله په چین کې تېر کړل. په دې موده کې د چنګېز خان د زوی (قبلالي خان) له خوا د چین حکومت په لوړو څوکیو وګمارل شو، لکه د ګمرک اداره، سفارت او داسې نور. په پایله کې نوموړي د چین په ګډون د آسیایي هېوادونو له وضعې سره پوره بلدتیا تر لاسه کړه. کله چې په (۱۲۹۵ ز) کا ل کې خپل پلرنې ټاټوبي (ونیز) ته وګرځېد. د خپلو خاطراتو په کتاب کې یې د ډېرو آسیایي هېوادونو او سیمو د فرهنګ ،تمدن او اقتصادي وضعې په هکله معلومات او خبرتیاوې اروپایانو ته ورسولې چې په نویو پېړیو کې هند او چین ته د ډېرو اروپایانو د کډوالی لامل وګرځیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې په دریو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د چین د یووالي او تانګ امپراتورۍ د رامنځته کېدو په هکله، دویمه ډله دې د بزګرانو پاڅون او د هغوی د پایلو په هکله او دریمه ډله دې په چین کې د مغولو د واکمنۍ په هکله خبرې اترې وکړي. پایلې دې د هرې ډلې د استازو له خوا وړاندې شي.

پوښتنې

۱- د چین وضعه مخکې د منځنیو پېړیو له پیل څخه څه ډول وه؟ معلومات ورکړئ.

۲- د چین یووالی څه وخت رامنځته شو او د تانګ امپراتورۍ په اړه څومره پوهېږئ؟

۳- هوانګ چائو او ملګري یې وروسته له یو لړ بریالیتوبونو څخه په کوم کال کې د کومې امپراتورۍ پلازمېنې ته ننوتل؟

٤- مغول څه ډول په چین واکمن شول؟ په دې اړه معلومات وکړئ.

۵- په چین کې د مغولو حکومت څوکاله اوږد شو؟ د پوښتنې سم ځواب په نښه کړې.

الف: ۵۰ کاله ب: له سلو څخه زیات کلونه ج: درې پېړۍ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په راتلونکي درسي ساعت کې د مغولو او په چین کې د هغوی د برې په هکله مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چین په نویو پېړیو کې

په دې لوست کې به په نویو پېړیو کې د چین د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره آشنا شئ.

د نویو پېړیو پیل په اصل کې له لیرې ختیځ (هندو چین) سره د اروپایانو د سوداګریزو اړیکو له پیل سره سمون خوري. پرتګالیان چې ماهرګان وو. وروسته له ډېرو هڅو وتوانېدل چې د لومړي ځل لپاره د افریقا وچې له غاړو څخه را تاو شي او په لومړي سرکې د هند په سویل لویدیځو غاړو کې پلې شول. نومړي بیا وروسته په (۱۵۱۳ ز) کال کې د سوداګریزې پراختیا لپاره د چین هېواد د سویلي سیمو ته راغلل په هغه وخت کې چې د مېنګ لړۍ په چین کې واکمنه وه، د کانتون (conton) بندر یې د پرتګالیانو د سوداګریزو فعالیتونو لپاره خلاص کړ. چین ته د پرتګالیانو راتګ د دې لامل ګرځېد تر څو لومړی هالنډیان او وروسته انګریزان او فرانسویان هم له چین سره د سوداګرۍ په لټه کې شي. د اروپایانو زیاتره فعالیتونه په سویلي بندرونو په ځانګړې توګه د کانتون په بندر کې تر سره کېدل. او له هغه ځای څخه یې چای، وربښم او چینی لوښي چمتو کولې، له دې وروسته چین ته د اروپایانو تګ او راتګ سره له عیسوي مبلغینو شمېر زیات شو. د دې سفرونو په ترڅ کې، عیسوي مبلغین به له قیمتي ډالیو سره له اروپایانو سره تلل. د چین دولت هم یادو شوو مسیحي مبلغینو ته د مسحیت د تبلیغ اجازه ورکړه.

په چین کې د مینګ دکورنۍ حکومت(۳۰۰) کاله دوام وکړ خو په (۱٦٤٤ ز) کا ل کې د همدې هېواد له شمال ختیځ لوري څخه د منچوریا د صحرایي ټبرونو له یرغلونو سره مخ شو. له یو لړ جګړو وروسته د مینګ امپراتوري ړنګه او دهغې پر ځای د منچو (Manchun) په نامه نوې امپراتورۍ رامنځته شوه چې پلازمېنه یې د پکېنګ (Peking) ښار و. په اصل کې دوی څېرك او جګړه مار خلك وو. د منچو اشرافو په کلیو کې د سختو جګړو په واسطه د بزګرانو زیاتې ځمکې لاسته راوړلې او هغه یې په خپل خصوصي شتمنیو بدلولې، له بزګرو سره به یې د بې رحمۍ او زورزیاتي چلند کاوه. زیاترو چیني فیوډالانو به له دولت څخه ملاتړ کاوه او دمنچویانو د فرمان سره سم یې په دولتي ادارو کې فعالیت کاوه. نومړي د جګړو اسیران په خپلو شخصي غلامانو بدل کړل.

د منچو کورنۍ و توانېدله چې ټول چین تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي او شاو خوا دوې نیمې پېړۍ یې پر چین واکمني وکړه. نومړو د مینګانو په څېر له اروپایانو سره خپلو سوداګریزو اړیکو ته دوام ورکړ. له چین سره سوداګري د اورپایانو په ګټه ختمه شوه او تر دریو پېړیو یې دوام وکړ. اروپایي سوداګرو ارزښتناك غنیمتونه لاسته راوړل او د خلکو په وړاندې یې له هېڅ ډول فساد څخه ډډه ونه کړه. نومړو به چېني سوداګر تېرایستل، د چین خلکو ته یې سپکاوی کاوه او چیني مامورنیو ته به یې رشوت ورکاوه. تر څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپایان د دوی د جنایت په وړاندې پلټنه ونکړي.

په دې توګه د اروپایانو سوداګري، د چین د خلکو سره د هغوی مالونه د چور او لوټولو لامل وګرځېدل. دغه وضعه د پردیو په ځانګړې توګه د انګرېزانو په وړاندې د چین د خلکو د کرکې او نفرت لامل وګرزېده ځکه انګرېزانو د نورو اروپایي هېوادونو په پرتله له چین څخه ډېره ګټه ترلاسه کړې وه. په پای کې د چین دولت له اروپایي هېوادونو سره خپله سوداګري لنډه کړه او په (۱۷۵۷ ز) کال کې د کانتون بندر په ګډون د چین ټولو ښارونو ته د اروپایانو تګ راتګ منع شو او د نومړو سوداګرۍ او مذهبي فعالیتونه چینایانو تر څارنې لاندې ونیول. په دې توګه د چین دولت خپلې دروازې د بهرنیانو پرمخ وتړلې او خوکاله یې د اروپایانو د تګ او راتګ مخه ونیوله. سره له دې هم اروپایان وتوانېدل چې د ډېرو پېړیو لپاره خپلې سوداګریزې اړیکې له چین سره ټینګې کړي. په دې موده کې انګرېزان له چین څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې تر ټولو زیات بریالي وو او په پایله کې یې چین د تریاکو لګښت ته اړ کړ چې د انګرېزانو له خوا به د قاچاق په توګه لېږدول کېدل.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په دې هکله خبرې وکړي چې اروپایان له کومې لارې څخه چین ته راغلل او څه ډول یې د چین له حکومت سره خپلې سوداګریزې اړیکې ټینګې کړې؟ او دویمه ډله دې په چین کې د منچو کورنۍ په بریالیتوب او له اروپایانو سره د دوی د اړیکو په هکله خبرې وکړي. پایلې دې د ډلو استازي ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د مینګ د کورنۍ حکومت د چا پواسطه ړنګ شو؟

الف: د منچو صحرایي ټبرونو ب: اروپایانو ج: هیڅ یو

۲- په کلیو کې له بزګرانو سره د منچو اشرافو چلند څه ډول وه؟

۳- د چین حکومت ولې کانتون بندرته د اروپایانو تګ او راتګ بند کړ؟

٤- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډک کړي

له چین سره سوداګرۍ د .... په ګټه ختمه او شاوخوا.............. دوام وکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چين اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع

الف: اقتصادي وضع

په منځنيو پېړيو کې د چين هېواد له اقتصادي پلوه ستر برياليتوبونه تر لاسه کړل. نوي نهرونه، بې شميره بندونه او د کښت فن پر مخ تللو و سايلو پواسطه تر سره شو.

د کانونو لکه د اوسپنو، مسو، سرو او سپينو زرو رايستل پراختيا ومونده. نوي ښارونه د ښکلو ماڼيو او معبدونو په لرلو سره جوړ شول او سوداگري ډېره زياته وغوړېده. د چانگان(changan) ښار چې د تانگ امپراتورۍ پلازمېنه وه له يو ميليون څخه يې زيات اوسېدونکي لرل. دغه ښار په هغه وخت کې د لويو سوداگريزو مرکزونو څخه گڼل کېده.

چينايانو له گاونډيو او د منځنۍ آسيا له هېوادونو سره پراخه سوداگري پيل کړه. دوی زيار ايستونکي وگړي وو. چاي له هندوستان څخه چين ته لاره پيدا کړه او چينايان ډېر ژر پدې وتوانيدل چې د چاي توليد ډېر او هغه ډېرو هېوادونو ته ولېږدوي. همدارنگه اعرابو هم چې د سوداگرۍ کسب يې درلود د کانتون په بندر کې يې د سوداگرۍ ځانگې پرانيستلې او له چينايانو سره يې په پراخه سوداگرۍ لاس پورې کړ. له نورو هېوادونو سره د چينايانو اړيکې، د چينايانو په فرهنگ باندې ډېره زياته اغېزه وکړه.

ب: فرهنگي وضع

په منځنيو پېړيو کې چينايان ډېر فرهنگي خلک گڼل کېدل. د چين ادبيات د سلگونو کلونو په اندازه له اروپا څخه مخکې وو. په چين کې کاغذ د نړۍ له نورو هېوادونو څخه د مخه کشف شو. او د چاپ صنعت ډېره موده مخکې منځته راغلی و. په اتمه هجري پېړۍ کې د تانگ امپراتورۍ په فرمان د (پلازمېنې پيغام) په نامه تر ټولو لرغونې ورځپاڼه خپرېدله. چې په هغه کې به د امپراتور فرمان او د هېواد مهم سياسي خبرونه خپرېدل. د غې ورځپاڼې له زرو کلونو څخه زيات دوام وکړ.

چينايانو له پخوا څخه باروت او قطب نما اختراع کړي وو. نوموړو له ستورو پېژندنې او کليزې سره پوره بلدتيا لرله، د لمر کسوف په هکله به يې وړاندوينې کولی شوې. د تانگ او سونگ امپراتوريو په زمانه کې علومو او فنونو لکه رياضياتو، جغرافيې او د کښت چارو ته ځانگړې پاملرنه وشوه. تاريخ ليکونکو او فيلسوفانو ته به چين کې په ډېره درنه سترگه کتل کېدل. د دې دورې تر ټولو مشهور شاعران لی پو او توفو (Lepo-Tofou) وو په ښارونو کې لوی کتابتونونه او ښکلي پوهنتونونه جوړ شول چې په هغې کې به ځانگړې توگه تاريخ، فلسفه او ادبيات تدريس کېدل.

ج: هنري وضع

د ټانگ د امپراتورۍ پر مهال په چين کې تياتر او موسيقي په نوي ډول سره دود شول. ان امپراتور په خپل دربار کې د هنر زده کولو ښوونځی جوړ کړ. تياتر له پخوا څخه د چين د خلکو د علاقې وړ ساعت تېرۍ گڼل کېده

چې تر اوسه هم په چین کې دود دی.
د سونګ امپراتورۍ په دوره کې انځورګرۍ هم د پام وړ وګرځېده. چینایانو به خپل انځورونه زیاتره په وریښمینو ټوټو او د معبدونو او ماڼیو په دېوالونو انځورول. حجارۍ هم له پخوا څخه په چین کې پراختیا موندلې وه. د خدایانو، امپراتورانو او دزویو هیکلونه او زیاتره لویې ودانۍ او مجسمې به یې جوړولې. معمارۍ د امپراتورانو او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې له کبله وغوړېده.
چیني معمارانو به د استوګنې کورونه ، پلونه او ښکلې ماڼۍ ګانې له مرمرینو ډبرو څخه جوړول او وروسته به یې د لوښو په چیني موادو، سرورزو کیندلو سره په هنري توګه ښکلا ورکوله. هغه اروپایان چې په چین کې اوسېدل د نومورو ودانیو لویوالي او ښکلا هک پک کړي وو.
هنر د شتمنو خلکو ورځنې ژوند ته ژوره لاره پیدا کړې وه او نږدې د دوی ټول د ګټې وړ شیان، هنري پیداوار ګڼل کېدل او همدا رنګه چینی جوړول هم د چین د خلکو له ویاړو نو څخه ګڼل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د چین اقتصادي وضعې په هکله، دویمه ډله دې د چین فرهنګي وضعې ا و دریمه ډله دې د چین هنري وضعې په هکله بحث وکړي، پایله دې د ډلو د استازو له خوا په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې شي.

پوښتنې

۱- ستاسو په اند، د چین سوداګریزې اړیکې له ګاونډیو او منځنۍ آسیا هېوادونو سره څه ډول وې؟
۲- د (پلازمېنې پیغام) ورځپاڼې او د چین مشهورو شاعرانو په هکله معلومات ورکړئ.
۳- د موسیقۍ او تیاتر په هکله چې څومره پوهېږئ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړئ.
٤- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډکې کړئ.
معماري د.......... او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې پواسطه .... پراختیا ومونده.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د لوست مهم ټکي په خپلو کتابچو کې ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې ښوونکي ته د کتنې لپاره وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

په دې څپرکي کې هڅه کيږي چې په ډېره لنډه توګه په منځنيو اونويو پيړيو کې د اروپا او امريکا وضعيت تر څېړنې لاندې ونيول شي.

د څپرکي موخې

هیله ده چې زده کوونکي لاندې پایلې ترلاسه کړي:

- په منځنیو اونویو پیړیو کې د اروپا او امریکا وچې له سیاسي او اقتصادي وضعې سره آشناشي.
- په صلیبي جګړو وپوهیږي او د هغو په پایلو او لاملونو یې سر خلاص شي او همدارنګه د رنسانس په مفهوم وپوهیږي.
- په منځنیو پیړیو کې د امریکا له بومي فرهنګ سره بلد شي.
- د امریکا د کشف په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د امریکا د ودې او پرمختګ په لاملونو وپوهیږي.
- د صلیبي جګړو لاملونه او پایلې وکولای شي وپیژني او لړلیک کړي.
- په دې پیر کې د اروپا د علم، هنر او فرهنګ د پرمختګ لاملونه په ګوته کړای شي.
- د متحده ایالاتو د ودې او پرمختګ لاملونه وپیژني او لړلیک یې کړي.
- د ودې او پرمختګ مینه وال شي او ځان د نړۍ یوه برخه وګڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپا په منځنیو پېړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پیړیو کې د اروپا د وچې د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنګوالي سره په لنډه توګه بلدشئ.

آیا د منځنیو پیړیو له اصطلاح سره کله مخ شوي یاست؟ یا مو اورېدلي چې دا کار یا هغه طرز فکر د منځنیو پیړیو د وخت دی؟ د وینا دا لاره هغه وخت کارول کېږي چې یو کار په زړه طریقه تر سره شي یا یو اندډود د ننني پوهې پر بنسټ نه وي ولاړ.

په یوه وخت کې په اروپا کې ښاري ژوند نه و دود. د علم او پوهې زده کړې ته خلکو ښه راغلاست نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه دفاع خپله دنده ګڼله، چې په بدل کې به رعیت هم له نوموړي ځخه په پوره ډول متابعت کولو.

فیوډال یا ارباب چې په خپله سیمه کې به خپلواک و خو بیا هم د لوی فیوډال متابعت به یې کاوه او پاچا به د فیوډالانو له خوا ټاکل کېده. فیوډالانو به پاچا ته د وفادارۍ ښودلو لپاره لوړه کوله. څه وخت به چې له بهرنیو دښمنو سره جګړه ونښته، فیوډالان به له خپلو سر تېرو سره د پاچا مرستې ته ورتلل.

په منځنیو پېړیو کې په اروپا کې د فیوډالانو خپلمنځۍ جګړې له بهرنیانو سره د جګړو په پرتله زیاتې وې. له همدې کبله پاچاهان په زیاتره د زیات واک خاوندان نه وو. او یوازې د منځنیو پېړیو په وروستیو کې ورو ورو د پاچاهانو واک زیات شو او فیوډالان یې د ځان فرمان منونکي وګرزول.

د منځنیو پېړیو په پیر کې د ټولنې ترټولو مشهوره ډله شوالیان (سپاره نجیب زاده ګان) بلل کېدل چې په ټول ژوند کې به په جګړو، د جګړو د فنونو په زده کړه، د وسلې په کارولو، د ځوانمردۍ او وفادارۍ په رعایت بوخت وو او زده کړې اوشتمنی سره یې مینه نه درلوده.

د شوالیانو تر لاس لاندې رعیت اوسېده. چې په کروندو کې به یې کار کاوه او په غرونو کې به اوسېدل.

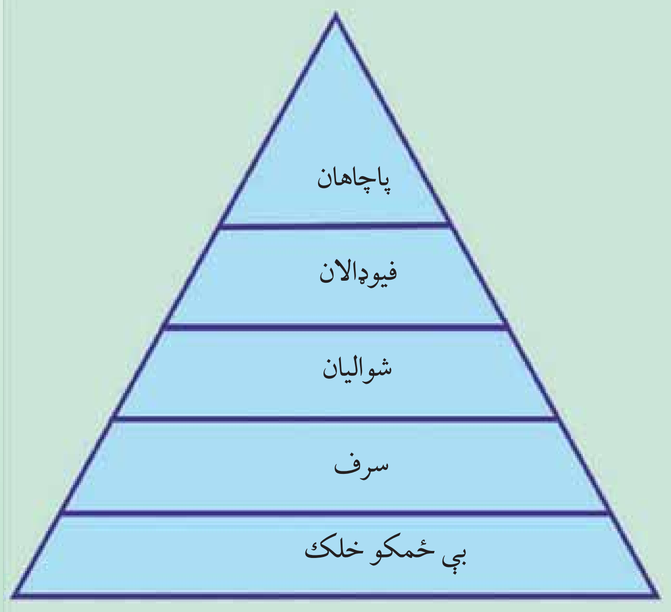

د فیوډالي ټولنې د مرتبو لړۍ

او حاصل به یې چې لاسته راوړه، ده ته به هم برخه رسېده او د کروندې پرېښودلو حق یې نه درلود. دې ډلې ته به سرف یعنې په ځمکو پورې تړلي خلك ویل کېدل. همدغه شرایط به له پلار نه زوی ته په میراث پاتې کېدل. خو ځینې داسې بې مشره رعیت هم وو چې دکار د موندلو په موخه به له یو ځای نه بل ځای ته لېږدېدل او د کار په بدل کې به دوی ته دحاصلاتو یوه برخه ورکول کېده.

د منځنیو پېړیو په دوران کې هر څوک به چې د ورکتوب له دورې را تېر شو نو که په اشرافو یا فیوډالانو پورې به یې تړاو درلود، نو جنګیالی به شو او که د رعیت په مشر پورې به تړلی و په کرونده کې به په کار بوختېده. ښوونځی او زده کړه موجوده وه. یوازې هغو کسانو به چې غوښتل کشیشان شي د ځوانۍ له پیل ځخه به کلیسا ته تلل او په هغه ځای کې به یې دیني علوم لوستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلیسا

د فیوډالي واکمنۍ لاندې سیمو کې څو کلیساوې موجودې وې. چې د کشیشانو پواسطه به اداره کېدلې. کشیشانو به د خپل ژوند یوه برخه له ټولنې څخه جلا په یوه ځای کې د درس په لوستلو تېروله، چې دا ځای به یې (دېر) باله او نوموړی کس به یې راهب بللو. د دوی په درسونو کې به لاتیني ژبه، فلسفه، منطق، ریاضیات او نجوم شامل وو خو ساینسي علومو ته یې پاملرنه نه کوله.

زیاتره کشیشان به د درسونو له ختمولو وروسته کلیسا ته تلل او ځینې دندې به یې هلته ترسره کولې، لکه: د تعمید غسل (مسیحیانو به د مراسمو په وخت کې خپلو ماشومانو ته غسل ورکولو) د دعا او عادت مراسم او د واده مراسم. کشیشانو به له لوړ پوړې کشیش چې اسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه، اسقفیانو به بیا تر ټولو لوړ پوړې اسقف چې سراسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه. سراسقف به د ټول هېواد کلیساګانې څارلې. سراسقف به د مسیحیانو د لوړپوړې مقام (پاپ) له خوا په دنده ګمارل کېده.

پاپ چې د ټولو مسیحیانو مخکښ و د اروپا ټولې کلیساوې یې ترلاس لاندې وې نو په همدې دلیل د دوی مقام له اروپایي پاچاهانو څخه لوړ وو. پاپ د روم په ښار یعنې د لرغوني روم د امپراتورۍ په پلازمېنه کې استوګنه درلوده د لوېدیځ روم له منځه تلو څخه وروسته په ایټالیا کې حکومت نه و موجود. نوله همدې کبله د روم ښار او شنډې یې د پاپ تر ولکې لاندې سیمه ګڼل کېده.

د منځنیو پېړیو په لومړۍ نیمایي کې د اروپا مهم سیاسي حالات

د روم د امپراتورۍ د له منځه تلو څخه وروسته او د منځنیو پېړیو په پیل کې اروپا له ډېرو ستونزو سره لاس او ګرېوان وه، د اروپا په سویل ختیځ یعنې د بالکان په شبه جزیره کې د ختیځ روم (بیزانس) خلکو پیاوړې حکومت جوړ کړې و او د خپلې واکمنۍ د پراختیا او د لرغوني روم د بیا رامنځته کېدو په سوچ کې وو. خو د بیزانس جګړو له ساسانیانو او وروسته بیا له مسلمانانو سره د دوی واکمنې کمزورې کړه.

د بیزانس په لاندې کولو برسېره د اروپا په پاتې خاوره هم د هغو یرغلګرو قومونو له خوا حملې کېدلې چې لرغوني روم یې له منځه وړی و دغه یرغلونو تر هغه وخته دوام درلوده چې ترڅو یې اوسېدونکې مېښت مسیحي شول. یو له هغو قومونو څخه چې مسیحي شوي وو. فرانک نومېده دوی د اروپا په لوېدیځ کې لویه واکمني رامنځته کړه چې د فرانک په پاچاهۍ مشهوره شوه. په نهمه زېږدیزې پېړۍ کې د شارلمان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه د فرانکك یوه پاچا د یوې پیاوړې واکمنۍ بنسټ کېښود. نوموړی وتوانېده چې له پاپ سره یوځای په اروپا کې د مسحیت لمنه وغوړوي او همدارنګه له هغو مسلمانانو سره یې هم جګړه وکړه چې د اسپانیې له لارې اروپا ته ننوتي وو. شارلمان یو پیاوړی پاچا و چې هم فرانسویانو او هم المانیانو نوموړی د خپل پاچا په توګه منلی و.

له شارلمان څخه وروسته د هغه د واکمنۍ سیمه تجزیه شوه. په پایله کې یو ځل بیا بېلابېلو قومونو د شمال او ختیځ له لوریو په اروپا باندې یرغلونه پیل کړل. چې په یوه برخه کې اوسنی فرانسه او په بله برخه کې د روم مقدسه امپراتوري رامنځ ته شوه چې ځان یې د لرغوني روم امپراتورۍ وارث ګانه.

د شارلماني څخه وروسته دولتونه کمزوري وو، چې په پایله کې یو ځل بیا د بېلا بېلو قومونو یرغل د شمال او ختیځ له لوري په اروپا پیل شول د اروپا په ختیځ کې روسان او مجاریان میشت شول د انګل او ساکسون قومونو د انګلستان د حکومت او ملت بنسټ کېښود. په همدې توګه فینانو د فنلاند د خاورې او دانیانو د دنمارك هیواد رامنځه کړي دي دغو بدلونونو او پېښو څه د پاسه زر کاله وخت ونیوه . د دې وروسته د ځو پیړیو په ترڅ کې د بدلونونو په پایله کې د اروپا اوسني هیوادونه رامنځ ته شول. په هغه وخت کې یرغلونه او د سیمو لاندې کول او وروسته د فیوډالي حکومتونو او مسیحیت قبولول د دې ملتونو د رامنځ کیدو اصلي بنسټ ګڼل کیده.

وروسته له دې اداب او دودونه، ژبه او لیك او همدارنګه تاریخ هم پدې ور زیات شول. که چیرې په منځنیو پېړیو کې د ډېرو اروپایي هېوادونو د رامنځته کېدو تاریخي ریښې وڅېړو. د صلیب نښه چې د زیاتره اروپایي هېوادونو پر بیرغ لګول شوې، د هماغه وخت نښه ده.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او وروسته له مشورې دې، له هرې ډلې څخه یو غړی د مطلب لنډیز نوروته وړاندې کړي.

۱- فیوډالیزم یعني څه؟

۲- د کلیسا د مراتبو لړۍ؟

۳- د فیوډالیزم د مراتبو لړۍ؟

٤- منځنۍ پېړۍ یعني څه؟

پوښتنې

۱- په اروپا کې فیوډالانو کوم واکونه لرل؟ لنډیې تشریح کړئ.

۲- شوالیه او سرف یو تر بله څه توپیر لري؟ لنډیې تشریح کړئ.

۳- د اروپا پوهه او زده کړه له مسلمانې ټولنې سره په لنډه توګه پرتله کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د هغو قومونو دمنشا په هکله یو لنډ مطلب ولیکئ چې په منځنیو پیړیو کې اروپا ته راغلل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلیبي جګړې

صلیب د مسحیت ترټولو لویه نښه ده. د مسیحیانو په اند دغه نښه د صلیب پواسطه د حضرت عیسی(ع) د شهادت یادونه ده. مسیحیان له صلیب څخه د بیرغونو او کلیساګانو د ښکلي کولو لپاره ګټه اخلي. د بېلګې په توګه د منځنیو پېړیو مسیحي لښکر چې د بیت المقدس لپاره یې له اروپا څخه په شام او فلسطین یرغل وکړ په خپلو جامویې د صلیب انځور ایستلي وو. په همدې دلیل دوی ته صلیبیان ویل کیږي او د مسلمانانو او اروپایي مسیحیانو ترمنځ(۲۰۰) کلنې جګړو ته صلیبي جګړې وویل شوې. که څه هم د دې جګړو انګیزه مذهبي وه خو په هیڅ ډول د اروپا د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو شرایطو په شتون سترګې نه شو پټولی. صلیبي جګړې چې د منځنیو پېړیو په دویمه نیمایي(له ۱۰۹۹ نه تر ۱۲۹۱ ز) کې رامنځته شوې، ډېرې سترې تاریخي پېښې بلل کیږي چې په لنډه توګه به خبرې پرې وکړو.

د صلیبي جګړې یوه صحنه

د صلیبي جګړو پیل

له لومړۍ هجري پیړۍ څخه چې د اوومې میلادي پېړۍ سره سمون خوري، اسلامي نړۍ او مسحیت د یوه او بل په وړاندې یې سنګر ونیوه. په لومړۍ هجری پېړۍ کې مسلمانانو له مسحیانو څخه د شام ځنډۍ. فلسطین، د افریقا شمال او هسپانیه ونیولې او وروسته هم د دوی او مسیحیانو ترمنځ د منځنۍ آسیا(ترکیې، مدیترانې ایټالیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هسپانیې په سیندونو او وچو کې جګړو دوام درلود. د منځنیو پېړیو په لومړیو کې د اسلامي نړۍ او مسیحیانو ترمنځ د شخړو او تاوتریخوالي نور لاملونه هم وزېږېدل چې لنډه یادونه ترې کوو.

۱. حضرت عیسی (ع) ته انتظار: یوه ډله مسیحیان په دې باور وو چې وروسته له زرکلو نو به یو ځل بیا حضرت(ع) په بیت المقدس کې راښکاره کیږي له همدې امله، مسیحي زائران په ځانګړې توګه راهبان به هغه ښار ته راتلل او ورځ په ورځ یې شمېر په بیت المقدس کې زیاتېده. البته ، هغه څه پېښ نه شول چې مسیحیانو یې انتظارایست. خودې سفرونو یوه ښه پایله لرله اروپایان یې د مسلمانانو د ژوند له اقتصادي او ټولنیزو شرایطو څخه خبر کړل.

۲. د وګړو ګڼوالی او په اروپا کې د ټولنیزو ستونزو را برسېره کېدل

په اروپا باندې د خوپېړیو یرغلونو او د کډوالو قومونو ورتګ، د دې وچې اوسیدونکي ډېر ګڼ کړل. دې کډوالیو د کرنیزو ځمکو د کموالي ستونزه هم په ځنګ کې لرله.

د ځمکو کموالی د بیوزلۍ سبب ګرزیده او ورو ورو ځمکوال رعیتونه کم او بې ځمکې رعیتونه زیاتیدل. دغه ستونزه، یوازې په رعیت پورې اړه نه لرله، بلکې شوالیه هم ورځ په ورځ تر بلې زیاتېدل. څکه د اروپا په فیوډالي نظام کې دود داسې و چې د فیوډال شتمني به مشر زوی ترلاسه کوله. له دې امله د فیوډال نور زامن اړ وو چې له شوالیه سره یو ځای شي. د شوالیه د شمېر زیاتوالي او د دوی شر غوښتنو په اروپا کې د نا امنیو لمنه پراخه کوله. د همدې لاملونو له مخې فیوډالان او پاچاهان د نویو ځمکو په لټه کې وو. د دې امله چې د اروپا وچه نسبتاً کوچنۍ او له دریو خواوو بحرترې را تاو و، د هېوادونو د لاندې کولو امکان لږ و نو څکه یې د مدیترانې ختیځ لورې (شام او فلسطین) ته چې د مسلمانانو په ولکه کې وو پاملرنه وکړه.

۳. په اندلس (هسپانیه) کې د مسلمانانو پرمختګ

د لومړۍ پېړۍ په وروستیو کې اندلس د مسلمانانو تر ولکې لاندې شو. دوی له پېړیو را پدې خوا د هغې سیمې له مسیحیانو سره په سوله کې ژوند کاوه. خو د فرانکانو په پیر کې اروپايي مسیحیانو د اندلس په ببرته نیولو ټینګار کاوه. اندلس سره له دې چې له پاتې اسلامي نړۍ سره یې لرې اړیکي لرلې خو بیا هم نه یوازې د دوی د فشار په وړاندې ودریدل، بلکې مسلمانانو یې یو روښانه تمدن هم رامنځته کړ. خو د خپلمنځیو جګړو له امله، مسلمانانو ته ډېر تاوانونه ورواوښتل او د هسپانیا شمالي څنډې یې له لاسه ووتې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په همدې وخت کې سلجوقيانو په (۱۰۷۱ ز) کال کې پر شرقي روم(بيزانس) د بريښنا په څېر برياليتوب تر لاسه کړ او د بيزانس امپراتورۍ د کوچنۍ آسيا برخه له لاسه ورکړه. د مسلمانانو پر ضد يې له پاپ څخه د مرستې غوښتنه وکړه او دا د پاپ لپاره غوره وخت و چې د بيزانس کليسا چې د روم له کليسا څخه په (۱۰۵۵ ز) کال کې جلا شوې وه، يو ځل بيا د خپل امرلاندې راولي. په پايله کې د بيزانس کليسا چې په ځان يې ارتودوکس نوم ايښی و او د روم کليسا کاتوليک نوميده. چې په دې توګه صليبي جګړې پيل شوې.

لومړنی صليبي جګړې څه ډول پيل شوې؟

پاپ دويم اوربان په (۱۰۹۶ ز) کال د بيت المقدس د نيولو لپاره د مسلمانانو په وړاندې د جګړې امر ورکړ. ګڼ شمېر خلک د اروپا له مرکزي او لويديځو سيمو څخه د بيزانس په لور وخوځېدل تر څو له هغې لارې ځانونه بيت المقدس ته ورسوي. دغه خلک چې زياتره شواليه او کليوالي خلک وو، د يوه بې نظمه او بې سره لښکر په توګه يې د لارې پر سر ډېرې سيمې چور کړې. څه وخت چې قسطنطنيې ته ورسيدل نو د بيزانس امپراتورۍ د دې سرکشه او وږي لښکر څخه ووېريدل او نوموړو ته يې د مسلمانانو د پولو په لور لارښوونه وکړه. که څه هم زياتره صليبيان يا په دښتوکې ورک او يا له لوږې څخه مړه شول خوپاتې بيا د مديترانې له ختيځو څنډو څخه ځانونه شام او فلسطين ته ورسول او په (۱۰۹۹ ز) کال کې د بيت المقدس په لاندې کولو وتوانيدل چې د صليبي جګړو په پيل کې اسلامي نړۍ په خپلمنځيو جګړو کې ښکيل کړې. فلسطين د مصر د فاطميانو په لاس د کمزورۍ او د له منځه تلو په حالت کې، شام د عباسي خلافت د ملاتړو سلجوقيانو په لاس کې و. خو نه سلجوقيان سره متحد وو او نه عباسيانو خپلو پولوته پاملرنه کوله. له بله پلوه فاطميان او عباسيان هم په خپلو منځو کې سره دښمن وو. له دې امله د شام، فلسطين او بيت المقدس زياتې برخې د صليبيانو لاسته ورغلې.

په دې توګه صليبي لومړۍ جګړه د صليبيانو په ګټه ختمه شوه. د دې پيښې خپريدلو مسلمانانو ته سخت ټکان ورکړ. نو ځکه زنګيان چې د شام په پولو کې يې حکومت کاوه، د صليبيانو په وړاندې جګړې ته راووتل او د مسلمانانو ځينې سيمې يې بېرته ترې ونيولې. د صليبيانو ماته د دې لامل وګرځيده. چې نور تازه دمه يا نوي اروپايان د بيت المقدس په لور وخوځيږي. خو په دې جګړه کې فيوډالان هم له شواليه وو سره ملګري شوي وو. صليبيانو ماتې وخوړه، ځکه چې مسلمانان چمتو شوي وو او له بله پلوه د لومړۍ صليبي جګړې فاتحان د نويو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدوالو په راتګ خواشيني وو.

د صليبيانو په دويمه جګړه کې پاپ ماتې وخوړه او دې ته اړ شو چې اروپايي پاچاهان هم د مسلمانانو پروړاندې جګړې ته وهڅوي. په پايله کې د انګلستان، فرانسې او المان(د روم مقدسې امپراتورۍ) پاچاهان د فلسطين په لور وخوځېدل او دريمه صليبي جګړه رامنځته شوه.

همدغه جګړه وه چې صلاح الدين ايوبي په نامه يوه مسلمان مشر سخت مقاومت وکړ. صلاح الدين چې د زنګي او فاطمينانو د حکومت له نسکورېدو سره يې په مصر او شام کې د ايوبيانو په نامه حکومت را منځته کړ، وتوانېد چې بيت المقدس بېرته ونيسي او د شام او فلسطين زياتې برخې آزادې کړي. يوازې ساحلي سيمې د صليبيانو په واک کې وې. د اروپا د مسيحي شاهانو لپاره د دې ماتو زغمل ډېر سخت وو، نو ځکه يې د نويو لښکرې راجوړې کړې.

نورې صليبي جګړې

څلورمې صليبي جګړې ته د ډېرو سرتېرو او زياتو تجهيزاتو ته په کتو سره، صليبيانو په بيت المقدس کې برى او د ډېرو غنيمتونو تر لاسه کول حتمي ګڼل. خوکله چې د مسيحيت تر ټولو لوى ښار قسطنطنيې ته ورسېدل نو له مسلمانانو سره د جګړې او د بيت المقدس لاندې کولو په نسبت يې د نوموړي ښار تصرف ته ترجيح ورکړه.

له څلورمې او پنځمې جګړې وروسته، د صليبي جګړو لاره بدله شوه. له يوې خوا د بيزانس امپراتورۍ صليبي جګړه مارانو ته اجازه ور نه کړه چې د دوى له واکمنۍ سيمو څخه تېر شي او د مسلمانانو پولو ته ورسېږي. په همدې توګه صليبيان د ايټاليا له شمالي بندرونو څخه وخوځېدل، له مديترانې څخه تېر شول او د صليبانو تر واک لاندې د شام څنډو او بندرونو ته ورسيدل. له بله پلوه، پاپ د صليبي لښکرو د برابرولو لپاره په اروپايي شاهانو ډېره ولګوله. نو ځکه له شپږمې څخه تر نهمې ټولې صليبي جګړې پاچاهانو د فيوډالانو او شواليه په ملاترۍ رهبري کولې. دوى نه يوازې خپلو ګټو پسې لرې سيموته تلل، بلکې په دې فکر کې وو چې صليبيان نه شي توانيدلى چې د مديترانې ختيځې سيمې لاندې کړي. له دې امله سياسي فعاليتونو ته يې نسبت تر جګړو ډېره پاملرنه وکړه.

د صليبي جګړو په وروستيو کې چې کوم مهم بدلون رامنځته شو، د سوداګرۍ لپاره له مسلمانانو سره د مسيحيانو نږدې کيدل وو. چې د ايټاليا د شمالي بندرونو ګرځندويانو وکولای شول له دې سوداګرۍ څخه ډېره ګټه پورته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې شرايطوکې چې سوداګري د صليبيانو لپاره غوره انګيزه ګرځېدلې وه، نو له دې امله په دې سيموکې د صليبيانو په وړاندې د مسلمانانو قدرت زيات شو. د ايوبيانو پرځای ځواکمن حکومت رامنځته شو چې د صليبيانو وروستۍ هډې باندې د پرله پسې يرغلونو په پايله کې يې د شام سواحلي سيمې ونيولې. چې په دې ترتيب صليبي جګړې وروسته له (۲۰۰) کلونو په (۱۲۹۱) کې د مسلمانانو په بريالیتوب پای ته ورسېدې.

د صليبي جګړو پايلې

- صليبي جګړې د اروپايانو په ماتې سره پای ته ورسيدې، خو نوموړي يې له اسلامي تمدن سره بلد کړل او له هغو څخه يې ګټه واخيسته.

- صليبي جګړې د هغه وخت تر ټولو پرمختللي تمدن(اسلامي تمدن) سره د اروپايانو د نږديوالي لامل وګرځېدې چې دا پخپله د اروپايانو د فکرونو د خلاصون د نړۍ د واقعيتونو په هکله د دوی د سترګو غړولو او د خپل موقعيت د کتنې په برخه کې ډېر ګټور وو.

- صليبي جګړې د نويو اقتصادي برخو د پراختيا سبب وګرځېدې. د مديترانې د ختيځ او د افريقا د شمال له لارې اروپا له مسلمانانو سره سوداګري پيل کړه او د بورې، کاغذ، قهوې، قطب نما، پنبه يي ټوټې، درمل او داسې نور محصولات او شيان د اروپايانو لاسته راغلل. دا ډول محصولات او شيان په اروپا کې نه پيدا کيدل. د دې شيانو لاسته راوړل او وروسته توليدول د اروپا په وچه کې د ژوند د کچې، کار او فرهنګ د لوړيدو لامل وګرځېدل.

- سربېره په بيلا بيلو درملو چې اروپايان يې ډېرغوښتونکي وو، د طبابت اړوند کتابونه لکه کيميا، درمل جوړونې، درمل پېژندنې، ژوند پيژندنې، ميخانيک او د دې په څېر نور ډېر زيات کتابونه د اروپايانو د ګټې وړ وګرځېدل، همدارنګه هغه علوم چې اروپا ورسره مينه وښودله هغه جغرافيه او نجوم وو. دغه دوو علومو د سيمو، لارو، بحري ګرځېدويي او سوداګرۍ په برخه کې ډېره مرسته کوله. عقلي علومو لکه فلسفې هـم په اروپـــا کـې ډېـر مينه وال درلودل او د اسلامي نړۍ د لويو فيلسوفانو ابن سينا او فارابي آثار په لاتين ژبه وژباړل شول. په دې وخت کې اندلس (هسپانيه)، تونس، د شام سواحل(سوريه) او د مصر اسکندريه له اسلامي نړۍ څخه اروپا ته د اقتصادي، فکري، علمي او فني لاسته راوړنو د لېږدونې ترټولو مهمې دروازې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او هره ډله دې یوه له لاندې پوښتنو، وروسته له مشورې څخه د یوه غړي پواسطه نورو ته وړاندې کړي.

۱. ولې د بیزانس حکومت صلیبي جګړه مارانو ته اجازه ورنه کړه چې د دوی د واکمنی له سیمو څخه د مسلمانانو جګړوته تېر شي ؟

۲. ولې د لومړی صلیبي جګړې فاتحان د نویو کډوالیو په راتګ خواشیني شول؟

پوښتنې

۱- د اروپا ټولنیزې وضعې څه ډول صلیبي جګړوته زمینه برابره کړه؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۲- دریمه صلیبي جګړه څه ډول را منځته شوه او په څه پای ته ورسیده؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

۳- په څلورمه صلیبي جګړه کې د صلیبیانو کړندود د کوم واقعیت بیانوونکی دی؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

٤- په وروستیو صلیبي جګړو کې د اسلامي نړۍ په وړاندې اروپایانو په فکر کې څه بدلون را منځته شو؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د صلیبي جګړو د پایلو په هکله یو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروپا سياسي اوضاع، د رنسانس په عصر کې

د ښاري ژوند پراختيا او د ښاريانو ځواکمنتيا

رنسانس يعني څه؟ او څه ډول را منځته شو؟
د منځنيو پېړيو په وروستيو کې چې کوم فکري او فرهنګي تحولات او بدلونونه را منځته شول د رنسانس يعني نوې زېږ دنې په عصر شهرت لري. او د دې مفهوم د لرغوني روم او يونان د تمدن راژوندي کېدل دي چې د منځنيو پېړيو په پيل کې هېرشوي وو.
هغه څه چې د رنسانس په عصر کې رامنځته شول او په اروپا کې يې د منځنيو پېړيو څېرې ته بدلون ورکړ عبارت وو له:
١- د ښاري ژوند پراختيا او د ښاريانو ځواکمنتيا.
٢- د پاچاهانو د ځواک زياتيدل او د فيوډالانو کمزورول.
٣- رنسانس پالنه او ځان پالنه.
٤- د سوداګرۍ او مسلک پراختيا.
٥- جغرافيوي اکتشافات.
د دې له پاره چې رنسانس د منځنيو پېړيو په وروستيو کې رامنځته شوی دی، نو په دې ځای کې د اروپا تاريخ له ١٣٠٠ څخه تر ١٦٠٠ زېږديز پورې ترکتنې لاندې نيسو.

صليبي جګړو د اروپا د خلکو ستونزې حل نه کړې. په اروپا کې د ځمکو د کموالي په پايله کې يو زيات شمېر ځمکوال رعيت په بې ځمکو رعيت بدل شول. يو شمېر کروندګرو د فيوډالانو د ظلم له امله شورش وکړ، له کليو څخه تښتېدل او د پا چا له رعيت سره يو ځای کېدل. همدغه ډله په بېلابېلو کسبونو او راکړه ورکړه بوخت شول او په اروپا کې يې د نويو ښارونو بنسټ کېښود.

له صليبي جګړو وروسته چې د سوداګرۍ پراختيا را منځته شوه د ښاريانو د اقتصادي پراختيا په برخه کې يې مرسته وکړه. د ښار اوسېدونکو ته يې بورژوا ويل چې ښاري اوسېدونکي معنا ورکوي. ښار چې د پلورنې او پېرودنې مرکز دی، له پيسو څخه ګټه اخيستنه يکې زياته شوه ځکه د راکړې ورکړې لپاره ارزن شی پيسې دي.
په لومړيو کې د ښار پراختيا زياتره په ساحلي ځنډوکې

د رنسانس په پير کې د اروپا سياسي وضع

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. ځکه چې په هغې ځایونو کې فیوډالان لږ وو. په پایله کې په اروپا کې د ښار پراختیا او د فیوډالیزم د سوداګرۍ غوړېدنه کمزوري شوه.

پاچاهانو له فیوډالانو څخه غوښتل چې ماليات ورکړي او دغه ماليات هم باید د پیسو په بڼه تحویل شي. ځکه د پیسو د لاسته راوړلو لپاره د ښار بانکدارانو او سوداګرو ته ورتګ اړین و.

ددغه حالت په پای کې د ښاري ژوند اقتصاد په فیوډالي اقتصاد غوره والی تر لاسه کړ او ښاري اشراف یې له ځانګړي مقام څخه برخمن کړل. په دې دوره کې فیوډالو اشرافو هڅه کوله چې خپل پخوانی ځای بیا تر لاسه کړي. دغه ټولنیز اخ وډب ډېر دوام وکړ او په پای کې د بورژوا په ګټه پای ته ورسیده. د اروپا ښارونه او اوسیدونکي زیات شول او لرغوني روم د ښاري ژوندون څخه په ګټې اخیستنې سره ښاري ژوندته قوانین او لارې غوره کړې چې د اروپایانو د نوي ژوند بنسټ یې کېښود.

د پاچاهانو ځواکمنېدل

هغه ماليات چې اروپايي پاچاهانو له فیوډالانو څخه اخیستل زیاتره یې د خپل حکومت د ځواکمنتیا په لاره کې لګول، پاچاهانو دګڼ شمېر سرتېرو په ګمارلو سره، منظم او دایمي لښکر رامنځته کړ او د وسلو په ځانګړې توګه د توپ په جوړولو یې پیل وکړ. په پایله کې پاچاهان د فیوډالانو د پوځي ځواک له مرستې څخه بې نیازه شول. په ځانګړې توګه چې د اړتیا په وخت کې به د توپ پواسطه د فیوډال کلاګانې هم رنګېدلې نو په دې ټوګه د فیوډالانو ځواک د پاچاهانو په ګټه لړه شوه. د دې لپاره چې پاچاهان په اصل کې له همدې پوړ څخه وو، له دې وروسته یې فیوډالو اشرافو ته د ځینو سیمو حکمراني او د حکومت مقامونه وسپارل. له دې امله ټول واک د پاچاهانو لاسته ورغلو. له دې وضعې څخه، سربېره په پاچاهانو، بورژوا طبقه هم خوشحاله وه. ځکه د مرکزي حکومت په جوړېدو سره اداري یووالی، د واحد نظم او امنیت ټینګښت او د یوشان قوانین منځته راتلل. دغه کار د سوداګرۍ د پراختیا او اسانی په برخه کې مرسته کوله چې د بورژوا هیله هم همداوه.

د پاچاهانو ځواکمنېدل د دې لامل وګرځېدل چې د کلیسا په چارو کې هم لاسوهنه وکړي او وتوانیدل چې د پاپ د قدرت کړۍ کوچنۍ او خپل واک زیات کړي.

سیاسي بدلونونه او د مرکزي حکومتونو منځته راتلل

د رنسانس په پیر کې د مرکزي حکومتونو متحدو قلمروونو او ملتونو رامنځته کېدل په آرامۍ سره تر سره کېدل. هیڅ یوه اوسني اروپايي هېواد، ننني وضعه نه لرله.

د انګلستان په پارلمان کې د فیوډالو اشرافو شتون، د دې هېواد د حکومت بڼه یې په مشروطه سلطنت بدل کړ. د اوسنۍ فرانسې زیاتې برخې د انګلستان د پاچاهانو په واک کې وې. خو د فرانسې پاچاهان چې د فیوډالانو په ټکولو کې ډېر ځواکمن شوي وو، د دې قلمرو د ترلاسه کولو لپاره ډګر ته راووتل. د جګړو پایلې ډېرې ورانې او ویجاړې وې. ځکه دغو جګړو سل کاله دوام وکړ. په پایله کې فرانسو یانو د ژاندارک(Jeandearc) په نامه د یوې جینۍ په پاخون بریالیتوب تر لاسه کړ.

په هسپانیا کې د هسپانیا شمالي ایالاتونه چې د مسیحي پاچاهانو په لاس کې وو، د مسلمانانو په وړاندې یې په سویل کې نوي بریالیتوبونه وګټل او وتوانېدل چې د مسلمانانو وروستی مقاومت په ټپه ودروي.

د اروپا په مرکزي او ختیځو څنډو کې د یوه ځواکمن دولت د جوړېدو لپاره ، په ډېرورو حرکت سره د هغه له لویدیځو څنډو یعني انګلستان، فرانسې او هسپانیا څخه تیرېدل. ځکه د فیوډالانو اشرافیت په دوی کې تر اوسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځواکمن و. په آلمان (د روم په مقدسه امپراتورۍ) کې همدغو اشرافو د امپراتور مقام په رسمي توګه مانه. په روسیه کې هم فیوډالان د ډېرواک لرونکي وو. تر هغه پورې چې په (۱۵۸٤ - ۱۵۳۳ ز) کال کې څه وخت چې څلورم ایوان (Ivan IV) واکمنی ته ورسېد، اشراف فیوډالان وځکول شول.
دوی که هر څو له منځه ولاړنه شول خو په روسیه کې یو مرکزي ځواک رامنځته شو او د ارتودوکس مذهب پراختیا هم د روسانو د یووالي په ځواکمنتیا کې مرسته وکړه.
د اروپا د سویلي سیمو وضعې د نورو سیمو په وړاندې د مرکزي حکومت د رامنځته کېدو په لور ګامونه پورته کول. د بالکان په شبه جزیره کې د بیزانس حکومت وروسته د صلیبیانو له ګوزارونو څخه ونه توانېده چې په پښو ودرېږي او واک یې د تل لپاره له لاسه ورکړ. د عثماني ترکانو وړاندې تګ او د صرفانو او مجاریانو د خپلواکۍ غوښتنې روحیې د دوی زوال لاګرندی کړ. د ایټالیا په شبه جزیره کې، د دې سیمې شمالي ښارونه او بندرونه د سوداګرۍ او ښاري ژوند له لارې د ډېرو شتمنیو خاوندان شوي وو، خو دا سیمه د مرکزي حکومت له شتون څخه بې برخې وه.

په اروپا کې علمي او فرهنګي رنسانس

د رنسانس دوره په اروپا کې، په ټولنیزو ، سیاسي او اقتصادي بدلونونو سره همغاړې او د فکر، هنر، علم او فن په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شول.
د رنسانس یو له مهمو اړخونو څخه انسان پالنه (هوما نیزم) او فرد پالنه ده. وروسته له صلیبي جګړو څخه د اروپایانو بلدتیا له فلسفي آثارو سره په ځانګړې توګه د لرغوني یونان د دې لامل وګرځیده چې تر څو په انسان او د ده په عقل زیات باور وکړي.
د رنسانس د زمانې له فلسفي او اخلاقي آثارو څخه پرته چې د انسان پالنې تمایلات یې پکې انعکاس کړي وو، د هنر په برخه کې هم دغه عقاید په ښه توګه لیدلی شو. د رنسانس دورې د زیاتره انځورونو او مجسمې جوړولو موضوع انسان ده. په دې آثارو کې چې د لویو انځورګرانو لکه داوینچي له خوا وینځېدل د انسان احساس فکر، عملونو او طبیعت ته هم ډېره پاملرنه شوېده.
د رنسانس په دوره کې د ادبیاتو په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شوي دي. د څو پېړیو مخکې بر عکس ټول باسواده کلیسایان نه وو. دوی هم د هنرمندانو په څېر انساني موضوعات په خپلو آثارو کې ځایول. دانته او پترارک د دې عصر له مشهورو ادیبانو څخه دي.
طبیعي (تجربي) علوم چې مخکې د پاملرنې وړنه وو، د رنسانس په پیر کې یې مینه وا ل پیدا کړل. په دې برخه کې اروپا ته د اسلامي علومو لېږدېدل ډېر اغېز من وو. په دې دورې کې د راجربېکن هاروي په نامه یوه عالم د وینې د دوران څرنګوالی کشف کړ.
همدارنګه په ریاضیاتو، نجوم او جغرافیه کې هم نوي فکرونه را منځته شول. کپرنېک د ځمکې کروي والی او وروسته له ده ګالیله د لمر په شاوخوا د ځمکې څرخېدل کشف کړل.
که څه هم د اختراعاتو په برخه کې دومره پرمختګ رامنځته نشو خو بیا هم د ګوتنبرګ پواسطه د چاپ دستګاه او د ګالیله پواسطه د تلسکوف اله اختراع شوه.

د بشر په جغرافیوي پوهه کې بدلون

بشر د خپل څو زره کلن ژوند په ترڅ کې د ځمکې د کُرې له ځینو سیمو څخه معلومات نه درلودل. او د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

جغرافيوي پوهه په آسيا، اروپا او افريقا پورې محدوده وه. د همدې سيمو په هکله يې هم بشپړ معلومات په لاس کې نه درلودل. د بېلګې په توګه سويلي نيمه کره کابو ناپېژندل شوې پاتې وه. اوله لويديځې نيمې کرې څخه هم معلومات نه وو. په داسې حا ل کې چې دا سيمې له اوسېدونکو تشې نه وې او تمدنونه يې درلودل. خو دغو تمدنونو په آسيا، اروپا او افريقا کې له نورو تمدنونو سره اړيکې نه لرلې.

د صليبي جګړو په ترڅ کې خبرتياوې د مسلمانانو او نورو ختيځو سيمو د تمدنونو فنون او جغرافيوي خبرتياوې اروپا ته ورسېدلې. چين ته د مارکوپولو سفر د اروپايانو د جغرافيوي پوهې په برخه کې ډېره مرسته وکړه. نوموړي د ايټاليا د وينز له ښاره د آسيا لويديځ ته راغلو او له ايران او افغانستان څخه په تېرېدو سره چين ته لاړ. او وروسته له شلو کلونو څخه د هند اقيانوس له لارې وينز ته بېرته وګرځېد. نوموړې لومړنی سړی و چې اروپايان يې له جاپان او آرام اقيانوس څخه خبرکړل.

د سمندي ګرځندويې پراختيا او د اکتشافاتو پيل

له صليبي جګړو مخکې، د اروپايانو سمندري ګرځندويي د اروپا په شمالي سمندرونو کې تر سره کېده، خو وروسته له صليبي جګړو څخه لږ لږ اروپايانو په مديترانه کې هم سوداګري پيل کړه. نوموړو په اروپا او اسلامي سيمو کې د کبنتيو جوړولو فن څخه په ګټې اخيستنې سره، نوې بېړۍ جوړې کړې چې له پخوانيو کبنتيو څخه هم کلکې او هم لوې وې او د ګرځيدتوب او لاړښوونې اخيستنې په برخه کې هم له پخوانيو څخه پرمختللې وې، قطب نما چې مسلمانان د چينايانو له خوا ورسره آشنا شوي وو، د اروپا يانو لاسته ورغله او په دې توګه د بحري سوداګرۍ په پراختيايي اغېزه وکړه.

د منځنيو پېړيو په وروستيو کې د مديترانې په سمندرګۍ کې د سمندرۍ سوداګرۍ له لارې د شتمنيو ګټلو او واک پر سر سياليو زور ونيوه او له بلې خوا سياسي او مذهبي اختلافاتو هم دې سياليوته لمنه وهله. په (۱۴۵۳ ز) کال کې عثماني ترکانو چې د مديترانې د شمال ختيځو سواحلو زياتره سيمې يې لاندې کړې وې، د قسطنطينې په نيولو وتوانېدل چې د بيزانس امپراتورې ړنګه کړې او د مديترانې شمال ختيځې برخې له دې وروسته اروپايانو د بيزانس په ځای له عثمانيانو سره راکړه ورکړه پيل کړه.

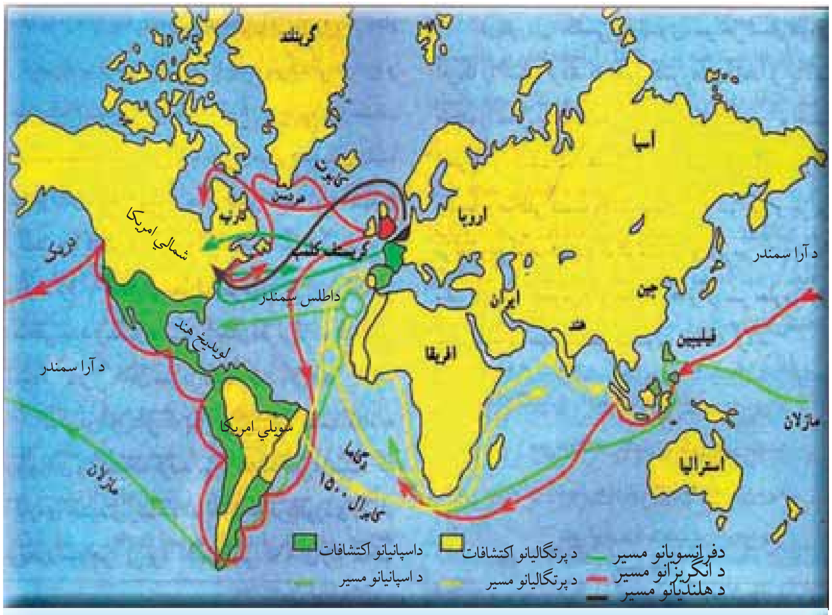

د جغرافيايي اکتشافاتو مسير

خو د پرتګال او هسپانيا حکومتونو له دې سوداګرۍ څخه ځکه ګټه نشوای اخيستی چې له عثمانيانو سره په جګړه بوخت وو. نو په دې توګه دوی غوښتل چې د مديترانې په ځای د اطلس له سمندر څخه ګټه واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرتګالیانو د ختیځو سیمو په لور سمندري لارې کشف کړلې

د پنځلسمې زېږدیزې پېړۍ له نیمایي وروسته پرتګالیانو د افریقا د لویدیځو سواحلو له لارې د سویل په لور په سمندر کې په سفر پیل وکړ. په هماغه حال کې یې د عاج او غلامانو په سوداګرۍ هم پیل وکړ. د دوی د تصور خلاف د افریقا جنوبي نقطه ډېره لرې واقع وه. په پای کې یې په (۱۴۸۷ ز) کال کې بارتولو مودیاز وتوانیده چې د افریقا د وچې له جنوبي وروستی څنډې څخه تېر شي. چې دا څنډه (دماغه امید نېک) په نامه یادېده او په ختیځو سیمو کې د هند له اقیانوس څخه تېرشو. دغه کشف ډېر مهم و. وروسته له هغو پرتګالي ګرځندوی واسکودوګاما وتوانېده چې د هند ټول اقیانوس پلی کړي او د هند، اندونیزیا او د فارس خلیج لارې یې ومونډې.
له اطلس سمندر څخه د هند سمندر په لور د سمندري لارومیندلو وروسته پرتګالیانو د آسیا نورو سویلي او ختیځو سواحلوته ځانونه ورسول.

د امریکې قاره څنګه کشف شوه؟

هغه وخت چې پرتګالیان له افریقا څخه د تاویدلو په نیت د ختیځ په لور وخوځېدل. هسپانوي ګرځندویانو د کریستف کولمب په مشرۍ له څو بېړیو سره هند ته د رسېدو په نیت د اطلس سمندر لویدیځ لورته سمندري سفر پیل کړ. دوی ته لاره نه وه معلومه او د لرې سیمو له اوبو او هوا څخه نه وو خبر. په پایله کې ځینې بېړۍ ډوبې شوې. د خوراکي موادو کموالي هم دوی له ناروغیو سره مخامخ کړي وو او ځینې یې له منځه وړي وو.
په پای کې کرستیف کولمب او ملګري یې له څو میاشتو ستونزو له زغملو وروسته په (۱۴۹۲ ز) کال کې جزیرې ته ورسېدل. کرستف کولمب په دې خیال کې و چې د هندوستان یوې جزیرې ته رسیدلي، د هغه ځای سور پوستي بومیان یې هندیان ونومول. نوموړی هسپانیا ته بېرته راوګرځېد او یو ځل د تېرو تجربو په درلودلو سره، نوموړي په اسانۍ سره وکولی شول چې نویو سیموته ورسېږي. او بیایې هم فکر کاوه چې هندوستان ته رسیدلی دی. نوموړی د ژوند تر پای پورې په خپله تېروتنه کې پاتې شو.
له کرستف کولمب وروسته هم چې کومو ګرځندویانو د سمندري اکتشافاتو او ګرځندویۍ په لاره کې ګامونه اوچت کړي وو.په دې نه پوهېدل چې نوې وچه یې کشف کړېده. تر هغه پورې چې د امریکوو سپوچي په نامه یو ګرځندوی و پوهېده چې هغې سیمې ته چې دی رسېدلی دی هغه هندنه، بلکې نوې وچه ده. دغه وچه یې د ده په نامه امریکا ونوموله.
انګلیسي او فرانسوي ګرځندویانو، د امریکا د وچې شمالي سواحل کشف کړلې چې اوسنۍ کاناډا او د امریکې ایالتونه رانغاړي. یوه انګلیسي ګرځندوی استرالیا کشف کړله. زیاتره جزیرې او سواحل هم په تدریج سره کشف شول او ورو ورو د ځمکې دکرې نقشه مشخصه شوه. وچ، سمندرونه او د هغو حدود د بشر لپاره معلوم او د نړۍ نقشه لږ تر لږه په اوسني شکل وپېژندل شوه.

د پرتګالیانو او هسپانویانو استعمارګري

هغه سیموته چې پرتګالیان، هسپانویان او نور ورسېدل، له اوسېدونکو تش نه وو. خو د دې لپاره چې د اروپایانو لپاره نوي وو نو کشف به یې بللې. د بېلګې په توګه د امریکا په وچه کې د سورپوستکو تمدن موجود و. په هر حال اروپایانو له جنګي بېړیو او توپونو څخه په ګټې اخیستنې سره ګڼ شمېر بومیان چور او ووژل.
د البورکرک په نامه یوه پرتګالي ګرځندوی په هند کې د ((ګوا)) جزیره کشف کړه او هغه ځای یې په ختیځو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پرتګالي استعمار مرکز وټاکه. پرتګاليانو په زور سره د افريقا په ختيځو او لويديځو سواحلو او ښارونو خپل واک ټينګ کړ. د هرمز او عدن بندرونه د دوی پواسطه اشغال او په چين کې يې د هنګ کنګ بندر ونيوه او په دې توګه يې د لويديځو سيمو سوداګري خپله کړه.

څرنګه چې په لويديځو سيمو کې د پرتګاليانو سوداګري د هسپانويانو له خوا تهديدېده نو پرتګال او هسپانيا تړون لیک ته ورسېدل چې ختيځ په پرتګال او لويديځ په هسپانيا پورې وتړل شو. په دې توګه د وی ځانونه د ټولې نړۍ واکمنان ګڼل.

هسپانويانو د امريکا د شتمنيو لاسته راوړلو له پاره د پوځي لښکرو پواسطه د سور پوستو په وژنه لاس پورې کړ او د ازتک او اينکاتمدنونه يې له منځه يوړل. استعمار به چې هر ځای ته لاره پيداکوله، ډېر زيانونه به يې واړول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې دلرغوني يونان د فلسفي آثارو په هکله؛

دويمه ډله دې د جغرافيوي اکتشافاتو په برخه کې د مسلمانانو د ونډې په هکله؛

دريمه ډله دې د ختيځو سيمو اوسېدونکو د کمزوره کېدو د لاملونو او په نوي پير کې د اروپايانو د برلاسيو په لاملونو خبرې وکړي او پايله دې د ډلې د يوه استازي له خوا نورو ته وړاندې شي او ښوونکی دې پوره پاملرنه وکړي.

پوښتنې

۱- په اروپا کې د رنسانس په پير د ښاري ژوند د پراختيا لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه څرګندونې وکړي.

۲- د کومو لاملونو له مخې د رنسانس په پير کې د اروپايي پاچاهانو واکمنی زياته شوه؟

۳- د رنسانس په پير د هنر په بر خه کې کوم بدلونونه رامنځته شول؟

٤- د رنسانس په پير د طبيعي علومو په برخه کې څه بدلونونه رامنځته شول؟

٥- د اروپايانو لپاره د جغرافيوي اکتشافاتو په برخه کې څه ډول زمينه برابره شوه؟

٦- د امريکا وچې د کشف بېلابېل پړاوونه په لنډه توګه روښانه کړئ.

۷- جغرافيوي انکشافاتو د اروپايانو لپاره څه پايلې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د رنسانس پير ديوه عالم، اديب يا هنرمند د خدمتونو په هکله يو مطلب چمتو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نويو پېړيو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه

پدې لوست کې به په معاصرو پيړيو کې د اروپا د علمي او فکري بدلونونو په څرنګوالي او همدارنګه د دغې لوېې وچې د هغه مهال له پوهانو سره اشنا شئ او د هغه په توپير به د اروپا د منځنۍ پيړيو د علمي او فکري بدلونونو سره پوه شئ.

په نويو پيړيو کې د اروپا ټولنيز او مذهبي بدلونونو د اروپايانو په علمي او پوهنيز تمايل کې بدلون راوست. لکه څنګه چې فرانسيس بيکن يوله پخوانيو پوهانو څخه داسې ويلي چې: ((د پوهې موخه د انسان د ځواک ډېروالی دی)) د دغسې تفکر په پايله کې، له هغه وروسته يواځې هغو زده کړوته پاملرنه وشوه چې د انسان لپاره يې مالي ګټه په څنګ کې لرله نو له همدې امله و چې تر ټولو د مخه طبيعي علومو(تجربي) ته پام واړول شو. له هغه ځايه چې پاچاهانو د خپلو ځواک د ډېروالي مينه وال وو او ښار ميشته سوداګر(بورژوا) هم د خپلو شتمنيو د ډېروالي غوښتونکي وو دې ډول زده کړو ته چې په حقيقت کې د ځواک او شتمنيو راوړونکي او توليدونکي وو ځانګړې پاملرنه در لوده او ځانونه يې د زده کړې(پوهې) مينه وا ل او د پوهانو ملاتړي ښودل.

هغوی د پوهانو د څېړنو، کشفياتو او نوښتونو د زيار پايلې په ډېر کم ارزښت سره تر لاسه کولې. د بېلګې په توګه که چيرې کيميا پوهانو کولای شوای چې ښه باروت تيارکړي، پاچاهانو به په بهتره اورلړونکو وسلو د خپلو توپخونو د سمبالولو لپاره ترې ګټه اخيستله. اوکله چې د بخار ماشين کشف شو، پانګه لرونکو له هغه څخه د خپل توليد د ډېرولو لپاره ګټه واخيسته. په ټوليز ډول د دغه مها ل د نويو علومو مهمو ځانګړتياوو له ډلې څخه يو هم، د هغو د بدلون ورتيا په صنعت او تکنالوژۍ او د توليد لوړوالی و.

متفکران او پوهان

په نويو پېړيو کې څلور پوهان د نويو علومو مخکښ شول، کوپرنيک، کپلر، ګاليله او نيوتن. دغو پوهانو دوه مهمې ځانګړنې در لودې چې يو يې صبر او ډېره حوصله د طبيعي پېښو په پلټنه، ليدکاته او بررسی کې او بل يې ډېره زيرکتيا او هوښيارتيا د علمی فرضيو په رامنځته کولو کې درلوده چې له همدې امله د مخالفينو او د پخوانيو(زړو) علومو د ملاتړ کوونکو له ډېرو سختو بريدونو او نيوکو لاندې راغلل.

په نويو پيړيو کې لا تر اوسه علوم د نن ورځې د علومو په شان تخصصی(ځانګړې) شوي نه وو.

له همدې امله و چې هر پوه په څو علمي برخو کې کار کاوه. د بېلګې په ډول ګاليله د ستورو په پيژندلو کې او پاسکال رياضی پوه د فزيک په علم کې هم کار کاوه. نيوټن انګليسی پوه هم رياضي پوه او هم فزيک پوه و او وېې کولای شول چې د جاذبې قانون کشف کړي.

په نويو پيړيو کې د کيميا علم هم نويو لاسته راوړنو او نوښتونوته ورسيد، د بېلګې په توګه فرانسوي لاوازيه وکولی شول چې د اوبو تجزيه (لرې والی) او يو ځای والی(ترکيب) او همدارنګه د اکسيجن په وسيله د نورو موادو يوځای والی وښيي. همدارنګه د موادو د خواصو او ځانګړتياوو او دعناصرو د طبقه بندۍ په اړه هر اړخيزې هڅې وشوې.

په نويو پيړيو کې د اروپا فيلسوفان، توماس هابز(انګليسی)، ديکارت(فرانسوي)، اسپينوز(هالندي) او لايب نيتس(آلماني) ول چې خپل فلسفي افکارېې بشري عقل او فکر ته د اعتبار ورکولو پر بنسټ ټينګ کړل. هغوی د انسان د فکر او عقل د خپلواکۍ غوښتونکي د پخوانيو عقيدو او کړنو، د کليسايي احکامو او د دولتونو د امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نهی له بند شخه و.

په دې پیر کې د مورخینو په عقاید و او فکرونو کې هم یو لړ بنسټیز بدلونونه رامنځته شول. چې د تاریخي مطالعاتو په بهیر کې د مهمو بدلونونو لامل شول.

لومړی: د اروپا د تېرو پیرو فرهنګي او مدني آثارو لکه دیونان اولرغوني روم آثاروته پام واړول شو، په داسې حال کې چې په منځنیو پېړیو کې هغه دوران ته د شرک او بت پرستۍ د آثارو په توګه کتل کېدل او له همدې امله کومه ځانګړې پاملرنه یې ورته نه درلوده.

دویم: مورخینو د پاچاهانو او حکمروایانو د ژوند د پېښو د څرګندولو پر ځای د عامو وګړو د ژوند ټولنیز او اقتصادي حالاتو او اړخونو ته ډېر پام واړاوه.

دریم: د سیاسي او نظامي پېښو د بیانولو پر ځای هڅه وشوه چې د هغو پېښو لاملونه او پایلې وڅېړل شي او د بشري ټولنو د بدلونونو د بهیر ټول حاکم قواعد او قوانین وموندل شي.

څلورم: د نویو پوهو د نوښتونو په کارولو سره په ځانګړې توګه لرغون پېژندنې او سکه پېژندنې مورخینو سره یې مرسته وکړه تر څو د ملتونو د تېر تاریخي بهیر شخه یوه واقعي طرحه او تصویر په ګوته کړي.

د روم امپراتورۍ سقوط او زوال کتاب چې د ګیبون اثر دی ، د تاریخ لیکنې دیوې نوې تګلارې یو ښه مثال دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع ګانو خبرې وکړئ.

۱- د منځنیو پیړیو او نویو پېړیو ځانګړتیاوې په یو جدول کې انځور او یوله بل سره یې پرتله کړئ.

۲- په نویو پېړیو کې د تاریخ پوهانو په تفکر او لید کې څه بدلون را منځته شو.

۳- په نویو پېړیو کې ولې پوهانو طبیعي علومو ته ډېره پاملرنه وکړه.

پوښتنې

۱- د نویو پېړیو د پیژندل شویو او نامتو پوهانو نومونه ووایاست؟

۲- د نویو پېړیو عمده ځانګړتیاوې او خصوصیات په لنډه توګه بیان کړئ؟

۳- پوهه د یوې ټولنې په پرمختګ کې څه رول لري؟ په لنډه توګه یې بیان کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د اروپایي هیوادونو نومونه په یوه جدول کې ترتیب کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نويو پيړيو کې د اروپا سياسي بدلونونه

د اروپا نقشې ته وګورئ. په شپاړسمه زېږديز پېړۍ کې انګلستان او فرانسه څه ناڅه په اوسني شکل و او د روم مقدسه امپراتوري د اروپا په مرکز کې پرته وه.
په سويلي برخه کې يې سويس پروت و چې عملاً خپلواک و خو خپلواکي يې په رسميت نه وه پېژندل شوې. د ايټاليا شمالي ښارونه هم د هغه په شاو خواکې پراته وو. د روم په شاوخواکې د پاپ دولت و چې د څو ايالتونو يوه ټولګه وه او پاپ پر هغوی رياست کاوه. د اروپا په ختيځ کې لهستان د مقدسې امپراتورۍ او روسيې تر منځ پروت و او مجارستان د عثماني امپراتورۍ په ګاونډيتوب په سختۍ سره ساکښله.
په شپاړسمه پيړۍ کې هسپانيا د لوی ځواک لرونکي اروپايي دولت په توګه شمېرل کېده.
په دې لوست کې به په نويو پيړيو کې د اروپا د مهمو سياسي بدلونونو سره پېژند ګلوي پيداکړئ.

په شپاړسمه زېږديزه پيړۍ کې د هسپانيا برلاسي

د اندلس د مسلمانانو د ماتې وروسته په (۱٤۹۲) زېږديز کال کې هسپانيا يو ځل بيا د مسيحيانو لاسته ورغله. په هماغه کال کې د امريکا لويه وچه هم کشف شوه.

اروپا د ۱۸م پېړۍ په پيل کې

پردې مهال شارلکن د هسپانيې پاچا و(۱۵۱۹-۱۵۵٦ زېږديز) چې د هسپانيې د پاچاهۍ سربېره د روم امپراتور هم له همدې امله د هالند، بلجيم، اتريش او آلمان هېوادونه د هغه د قلمرو برخه و. د امريکا د لوېې و چې په کشف سره په سويلي او مرکزي امريکا کې لوېې مستعمرې هم د هسپانيا په لاس ورغلې. په دې ترتيب سره هسپانيا د نويو پيړيو په پيل کې يو ځواکمن او زبر ځواک اروپايي هيواد و. له دې وروسته هسپانيا د پرتګال په نوم يو کوچنی هېواد اشغال کړ، چې د هغه د مستعمراتو په پراخيدو هم هڅې وشوې. د هسپانيې پاچاهانو عموماً هغه متعصب کاتوليک وو چې د پاپ د مخالفو (پروتستان، يهوديان او مسلمانانو) سره يې په ناوړه ډول چلند او معامله کوله. د پاپ پر وړاندې يې هم له هغوی څخه په پراخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیمانه ملاتړ وکړ. خو د هسپانیې ځواک او قدرت تر ډېر وخته دوام ونه کړ او ورو، ورو هسپانیه د انحطاط او زوال خواته ولاړه.

هغه لاملونه چې دې زوال ته یې لاره چمتو کړه په اروپا کې د څو مهمو پېښو د رامنځته کېدلو لکه په مرکزي اروپا کې د پروتستان د نهضت بریالیتوب، له هسپانیا څخه د مسلمانانو ایستل، د هالند د وګړو پاڅون او د انګلستان له خوا د هسپانیا د سمندري پوځونو ماته وخوړه.

د هسپانیا د مسیحیانو مذهبي تاوتریخوالی د مسلمانانو په وړاندې او د عقایدو د تفتیش او پلټنې د محاکمو رامنځته کول په دې هیواد کې د څه کم یو میلیونو میشتو مسلمانانو د جبري مهاجرت او وتلو لامل شو. له هغه ځایه چې د هسپانیې مسلمانان د هغه هیوادونو ورو او کار پوهو صنعتګرو، هنرمندانو او بزګرانو له ډلې څخه وو، د هغوی په جبري توګه کډه کول له هسپانیا څخه دغه هېواد یې د دغه کارګرې طبقې له تجربو او وړتیاوو څخه بې برخې کړ.

په کال (۱۵۶۶) زیږدیز کې د هالند هیواد وګړو د هسپانیویانو د نفوذ پر وړاندې را پاڅېدل او وېې کولای شو چې پر هغوی بریالي شي او دخپل هیواد خپلواکي تر لاسه کړي(۱۶۰۱ زیږدیز).

د هسپانیا پروړاندې د هالند د وګړو بریا، د دغه هېواد حیثیت او ځواک ته یوه لویه ضربه وه.

بل مهم لامل چې د هسپانیې پرمختګ ته یې د پای ټکی کېښود، د دغه هېواد سمندري ځواکونو ماته د انګلیستان پر وړاندې په کال (۱۵۸۸) زیږدیز کې وه.

فرانسه د څوارلسم لویي دواکمنۍ پر محال

په تدریج سره چې هسپانیا خپل ځواک له لاسه ورکاوه او کمزوري کیده، نورو اروپایي هیوادونو لکه هالند، فرانسه او انګلستان خپل ځواک لا پیاوړی کاوه. د اولسمې پیړۍ په پیل کې فرانسه د اروپا د پیاوړیو ځواکونو له ډلې څخه وه. دغه ځواک د لاندې لاملونو په پایله کې تر لاسه شوی و:

۱- د فرانسې ځواک او شتمنی، د هسپانیې د ځواک او شتمنیو بر عکس چې د امریکا د لویې وچې د باد راوړو سرو زرو او شتمنیو څخه رامنځته شوی وه، د تولید او سوداګریزو چارو پربنسټ ولاړه وه.

۲- پادچاهانو د پوهو سلاکارانو او کار پوه ټولواکانو لکه ریشلیو، مازارین او کلبر د رایې او وړاندیزونو څخه ګټه اخیستله.

۳- د مذهبي خپلواکي سیاست په فرانسه کې، د کاتولیکانو او پروتستانیانو ترمنځ مذهبي توپیرونه او کړکیچونه کم کړل.

۴- د فرانسې پاچا ادعا درلوده چې د هغه د پاچاهۍ سرچینه الهي ورکړه ده نو له همدې امله یې ځان د اشرافو له ملاتړ او یا د پاپ له هوکړې څخه بې نیازه ګاڼه او د هغوی د غوښتنو په وړاندې یې د خپلې رایې په خپلواکې ټینګار کاوه.

د فرانسې ځواک په اووه لسمه پیړۍ کې د څوارلسم لویي د پادشاهۍ پر مهال چې اویا کلونو په شاوخوا کې یې حکومت وکړ، خپلو لوړو پوړیو ته ورسېد. که څه هم چې د هغه د حکومت په وروستیو کلونو کې د فرانسې قدرت یو څه کمزوری شو. له دې امله چې د هیواد شتمنې یې یوازې د درباري تجملاتو او ښکلو ودانیو په جوړولو لګولې.

سربېره پردې فرانسویانو د خپلو ګاونډیو هېوادونو سره په اروپا کې ښې اړیکې نه درلودې او د هغوی په کورنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې يې لاس وهنې کولې. پداسې حا ل کې چې د انګلستان سره جګړو د فرانسې وګړي په دې زمانه کې ډېر په تنګ کړي وو، يا له بلې خوا د نانت د حکم لغو کيدل، چې د هغه پر بنسټ پروتستان د مذهبي خپلواکۍ څخه برخمن وو، هم د فرانسې د پروتستانو چې ډېرېې صنعتګر او سوداګر وو د هغوی د مهاجرت او کډه کيدو لامل شو. د غې مسلې د فرانسې اقتصادکمزوری کړ، پداسې حال کې چې د دغه هيواد اصلي سيال يعنې انګلستان خپل سمندري ځواکونه پياوړي کول او خپلو مستعمراتو ته يې ورځ په ورځ پراخوالی ورکاوه.

> ### ډير پوه شئ
> ### مرکانتليسم(سوداګرۍ ښوونځی)
> په ۱٦ او ۱۷ زيږديز، پېړيو کې چې ۱۰ او ۱۱ لمريز پېړيو سره سمون خوري، اروپايي دولتونو د خپلو شتمنيو او ځواک د ټينګولو لپاره يو ځانګړی پروګرام پلی کاوه چې د سوداګری يامرکانتلسيم لاس کې لرلو په بنسټ ولاړ و. مرکانتليستان په دې عقيده و چې د يوه هېواد ربښتيني شتمني د هغه د پيسو او قيمتي فلزاتو د زيرمه کولو څخه عبارت دي چې د حکومت او يا وګړو سره اړين دي. په بل عبارت هر هېواد به چې ډير سره او سپين زر درلوده، تر ټولو ځواکمن ګڼل کيده. له دې امله دولتونو هڅه کوله چې نه يوازې د خپل قلمرو څخه د سرو او سپين زرو د ايستولو مخه ونيسي بلکې له بهر څخه به يې خپل هېواد ته سره او سپين زره واردول. د دغه چارو د تر سره کولو لپاره اړينه وه چې اقتصادي پولې او ګمرکي بناوې رامنځته کړي. دولتونو هڅه کوله چې د يو توکي د صادرولو په بدل کې بل ارزښتناکه او قيمتي توکي وارد کړي او يا دخپلو توکو دليږدولو په بدل کې پيسې ترلاسه کړي او يا پخپل ځان د بيا کيدو د سياسيت په وړاندې بيولو سره خپل هېواد د بهرنی وابستګۍ او اړتيا څخه خلاص کړي.
> له هغه ځايه چې په اروپا کې د مرکانتليستی سياست وړاندې بيول، د دې لپاره چې ټول هېوادونه د دغه سياست سخت غوښتونکي و، د اروپايانو مستعمراتو ته پام شو او هغه لورته يې مخه کړه.

انګلستان خپل پاچا ګيوتين ته سپاري

د نويو پيړيو په پيل کې انګلينډ چې له يوې خوا، دکاتوليکانو او پروتستانيانو د اخ و ډوب ډګر او له بلې خوا د پاچا او پارلمان د جګړو ډګر و. په دغه اخ و ډب کې د پروتستانيانو يوه ډله په انګلينډ کې بريالېتوب ته ورسيده. خو د پاچا او پارلمان تر منځ اخ وډب ضروري و چې په دې پېړيو کې د انګلستان د سياسي نظام بدلونونه له بنسټيزو لاملونو څخه شميرل کيږي. په کا ل (۱٦۲۸) زيږديز کې د انګلينډ پارلمان يوه لايحه (دعدالت غوښتنې حقوق) تصويب کړه چې د هغې په سبب لومړي چارلزته ويل کيده چې هغه د مطلق واک خاوند ندی او دا واک نه لري چې د قانون څخه پرته له چا څخه ماليات واخلي او يا څوک زندان ته ولېږ دوي.
دغه مسله په انګلستان کې د کورنيو جګړو او اختلافاتو لامل شوه چې په پای کې د پارلمان په بريالېتوب پای ته ورسيده. د دغه حرکت مشري د کرامول په نوم د يو با اراده او هوډمن نظامي قوماندان او ځيرک سياستوال په لاس کې وه چې هغه (رويين تنان) په نامه يو نوی پوځ رامنځته کړ او وېې کولای شو چې سلطنتي ساتونکو(ګارډ) ته ماتې ورکړي. په پايله کې لومړی چارليز ونيول شو، لومړی زنداني او بيا په دار وځړول شو. وروسته بيا کرامول

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې جمهوري نظام ټینګ کړ.

کرامول چې غوښتل د انګلینډ د مستعمراتو سوداګری ته لا زياته وده ورکړي، ایرلنډيې اشغال کړ، هالنډیانو سره يې جګړه وکړه، هغوی ته يې ماتې ورکړه او نوي سوداګریز قوانین يې را منځته کړل.

د کرامول په کړنو د انګلستان سمندري ځواکونه پیاوړي شول، په انګلستان کې لومړنی او وروستنی جمهوري نظام پای ته ورسیده او بیا سلطنتي نظام رامنځته شو.

روسیه: لوی پتر په روسیه کې خپل خیالونه په واقعیت بدلوي

د (۱۸ ز) پېړۍ په پیل کې د روسیې له امپراتورانو څخه د لوی پتر په نامه یو امپراتور تصمیم ونیوه چې روسیه پر یو پیاوړي دولت باندې بدله کړي. د روسیې د پیاوړي کېدلو لپاره د هغې برنامې عبارت وې، له:

۱- په نویو وسلو باندې د وسلوالو ځواکونو سمبالول، له نویو جنګي فنونو سره د سرتیرو آشنا کول.

۲- د سوداګرۍ او سمندري چلند پراختیا او د آزادو ګرمو اوبو ته د لاس رسی هڅه.

۳- د روسیې لویدیځ کول

په اتریش او پروس کې د نویو دولتونو رامنځته کېدل

د نویو پیړیو له مهمو سیاسي بدلونونو څخه یو هم په اروپا کې د نویو پیاوړیو دولتونو رامنځته کېدل و. له دغو دولتونو څخه یو هم د پروس (آلمان) دولت و. دغه دولت د روم د مقدسي امپراتورۍ په شمال کې را منځته شو او د لهستان (پولند) په نیولو سره یې قلمرو پراخ شو او په لنډ وخت کې په یو مهم هېواد بدل شو.

اتریش هم چې د روم امپراتورۍ یو سویلي ایالت و، ورو ورو یې خپل قلمرو پراخه کړ او په یوې امپراتورۍ بدل شو. د اتریش تر ټولو مهم ګاونډی عثماني هېواد و چې په ۱۸ ز/ ۱۲ ش پیړۍ کې یې دولت کمزوری شو او د متصرفاتو لویه برخه یې اتریش تر لاسه کړه او په اروپا کې په یو ستر هېواد بدل شو.

د ټولګي دننه فعالیت

۱- د معاصرو او منځنیو پیړیو توپیر په ګوته کړئ،

۲- ستاسو په اند په معاصرو پیړیو کې د اروپا د پرمختګ مهم لاملونه څه و؟

پوښتنې

۱- هسپانیه په شپاړسمه پیړۍ کې څرنګه د نورو هیوادونو په وړاندې مخکښه شوه؟

۲- په اوولسمه پیړۍ کې په اروپا کې کوم لاملونه د نورو هېوادونو په پر تله د فرانسې د سیاسي غوره والي سبب شول؟

۳- د انګلستان د هېواد عدالت غوښتنې د حقونو د لیکنې په هکله څه پوهیږئ؟

٤- د روسیې د ځواکمنولو لپاره د لوی پتر پروګرامونه څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د معاصرو پیړیو او منځنیو پیړیو توپیرونه په خوکرښو کې ولیکئ او د ښوونځي په جریده کې یې و ځړوئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګلستان صنعتي انقلاب

د انګلستان صنعتي انقلاب نړۍ ته څرنګه بدلون راووست؟

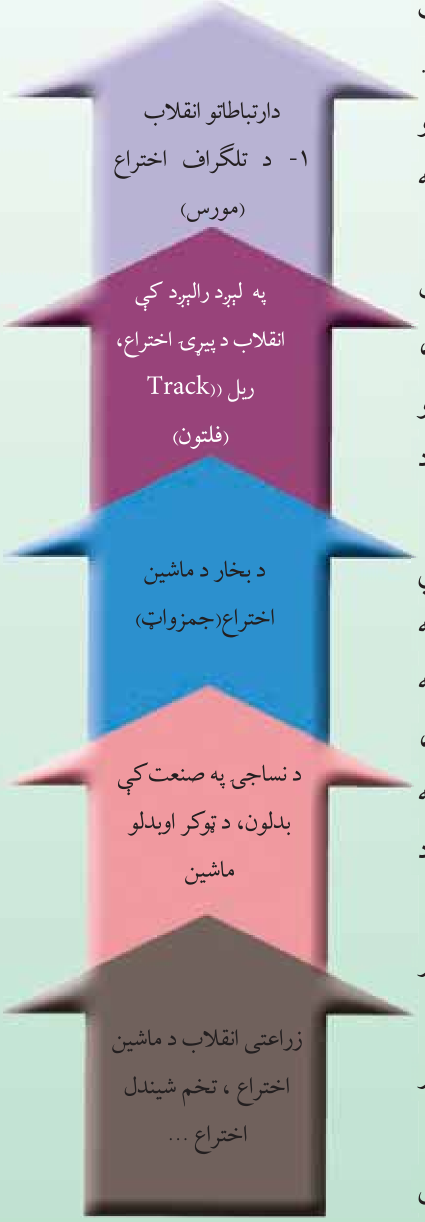

د اتلسمې پیړۍ تر وروستیو پورې د تولید اصلي عامل د انسان مټ او د لاس ځواک و او نور عوامل ډیر کمزوري ونډه په تولید کې لرله. خو د دې پیړۍ په وروستیو کې د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو لومړی د اوبو محرکه ځواک او وروسته د بخار ځواک د تولید په خدمت کې ورکړای شو.

صنعتي انقلاب چې د انساني ځواک په بدل کې د ماشین د ځواک کارول څخه عبارت دی، لومړی له انګلستان څخه پیل شو او ورو، ورو نورو هېوادونو ته یې پراختیا وموندله د بخار د ماشین په کشفولو سره د تولید بهیر ګړندی شو، د تولید لګښتونه را ټيټ شول او د عامې هوساینې کچه یې په صنعتي هېوادونو کې ډېره کړه.

د اروپايي هېوادونو په صنعتي کېدو یو لړ لاملونو لکه د کافي طبیعي زیرمو شتون،ارزانه انساني ځواک، ډېره مادي پانګه، کار پوهه ځواک، د دولت ملاتړ او د خرڅلاو د بازار اړتیا پیدا شوه او له هغه ځایه چې په دغو هېوادونو کې هغه ټول عوامل په لاس کې نه و، دولتونو په یو لړ استثماري او توسعه طلبانه اقداماتو لاس پورې کړ. له همدې امله صنعتي انقلاب په خپله د دوو اقتصادي- ټولنیزو پېښو د راپیداکېدو او پرمختیا لامل شو.

۱- په بهر کې د آسیايي او افریقايي ملتونو لوټول او د استعمار پراختیا.

۲- د هېواد په د ننه کې د کارګرانو څخه دګټې اخیستنې او استثمار ډېروالی.

صنعتي انقلاب په انګلستان کې تر ټولو لومړی په درېو برخو کې رامنځته شو چې عبارت دي له اوبدل، ډېرو سکاره او د اوسپنې ویلې کېدل. چې په پایله کې یې انګلستان په یوه صنعتي ځواک بدل کړ. په دې لړ کې یو شمېر کارخانې د لوړو دود کشونو او تور لوغړن لوګي په درلودو چې په هواکې تتیده، د ښو او ښایسته کلو او بانډو ځای ونیوه. د دغو

کارخانو په شاوخواکې د کوم پلان او نقشې پرته را منځته کېدل. دغه ښارونه ډېر چټل او ککړ و او وړې او سترې کارګران دې ته اړ و چې له دوولس ساعته سخت کار څخه وروسته په هغو کې آرام وکړي.

د صنعتي انقلاب پر مهال، هره نوې اختراع د دې سبب کېدل چې نوې ماشينونه دې يو شمېر کارګرانو پر ځای په کار پيل وکړي او يو شمېر خلک بېکاره کړي. په پايله کې کارګران بيکاره شول، ماشينونه يې د ځان د بدمرغی مسؤول ګڼلو او ځينی وختونه يې ماشينونه ماتول. که څه هم وروسته په دې پوه شول چې ماشين کومه ګناه نلري بلکې نوی اقتصادي نظام د هغوی د بې وزلۍ او بې کارۍ مسوول دی. نوو کار خانو ډېر شمېر پخواني لاسي صنايع او کوچنی دستګاوې تسخير کړلې او د کسب او پخواني لاسي صنايعو خاوندان د لويو کارخانو اجير کارګران شول.

د صنعتي انقلاب په لومړيو کې د کارګرانو مزدوري ډېره لږه وه او کارګران د خپلو خېټو د مړولو لپاره دې ته اړ نه ول چې خپلې ښځې او ماشومان هم د کار لپاره هغو غير صحي کار خانو ته بوځي.

د معدن کارګرانو ټوله ورځ د ډېرو سکرو د زيرمو په ژورو کې په کار کولو بوخت و او د شپې له خواکورونو ته راتلل او بيا سهار وختي بېرته د معدن په لور روانيدل. ځينې وختونه يې تر څو مياشتو د ورځې روښنايي په سترګو نه ليده.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې مسئلو له يو بل سره خبرې وکړي.

١- د انګستان د صنعتي انقلاب پايلې څه وې. په ګوته يې کړئ.

٢- انقلاب يعنې څه ؟ او صنعتي انقلاب څه معنا لري.

پوښتنې

١- د بخار ماشين په توليد کې څه بدلونونه را منځته کړل؟

٢- ولې کارګرانو د ماشينونو پر وړاندې غبرګون ښوده؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

صنعت به زموږ په هېواد کې څنګه پرمختګ وکړي. په دې هکله يو مطلب وليکئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثماني دولت رامنځته کېدل

په معاصرو پېرپو کې، چې اروپايانو د خپل نوي تمدن بنسټ اېښوده او پوهې او د نوې تکنالوژۍ په مرسته پر مخ تلل تر څو پر نړۍ لاس بري شي، په اسلامي هېوادونو کې څه تېرېدل؟ آيا هغوی هم د بدلون په فکر کې وو؟ آيا د نويو تمدني لاسته راوړنو څخه يې کومه ګټه پورته کړه؟ د استعمار له پېښې سره يې څنګه معامله وکړه؟ په معاصرو پېرپو کې د مهمو اسلامي دولتونو له ډلې څخه يو هم د عثماني دولت و چې په دغه دولت کې به ور سره پېژندګلوي پيداکړئ.

د سلجوقي ترکانو بريا د ملازګرد په جګړه کې چې د الپ ارسلان او د ختيځ روم د امپراتور تر منځ پيښه شوه، څو پايلې يې په څنګ کې لرلې چې په کوچنۍ آسيا کې لومړی د اسلام دين خپرېدل د مسلمانانو او مسيحيانو تر منځ دوه سوه کلنې صليبي جګړې يې له مهمو پايلو څخه دي. په تېره بيا، د ترکي مسلمانانو د قبايلو په کوچېدو سره د ايران له ختيځو سيمو څخه کوچنۍ آسيا په لور، په دغه سيمه کې په ورو، ورو سيمه ييز کوچنې دولتونه رامنځته شول چې د خپل پای‌ښت او پراختيا لپاره له خپلو مسيحي ګاونډيانو سره جنګيدل. د دغو قبايلوله ډلې څخه يوه پېژندل شوې قبيله، دقايي قبيله وه چې په انقره او د هغه په شاوخوا کې ميشت شول. د دغې قبيلې مشر ارطغرول و چې خپل ځواك ته يې پراختيا ورکړه. له هغه وروسته يې زوی عثمان په ۶۹۹ قمري کال کې دولت رامنځته کړ چې د ده په نوم(عثماني) ياد شو. دغه عثماني دولت چې د شلمې پېړيو تر لومړيو پورې دوام وکړ، د ختيځې نړۍ وروستنۍ ځواکمنه امپراتوري وه چې نوم او آوازه يې د اروپايانو لپاره د ويرې سبب ګرځيدلی و نو له همدې امله يې د دغه دولت د له منځه وړلو لپاره ډېرې هڅې وکړې.

عثماني ترکانو د خپل قلمرو د پراختيا او دخپل ځواك د غښتلتيا لپاره دوه مهم پوځي ځواکونه منځ ته راوړل: يو يې عثماني لښکر و او بل يې ديني چرې عثمانلي پوځ و چې دغه پوځ د عثماني دولت د اصلي ځواکونو څخه شمېرل کېده چې د ترکي قبايلو او نظامي ملاتړو څخه را منځته کيده او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې ځمکه لاسته راوړله او دغنيمتونو څخه يې ګټه پورته کوله. خو ديني چرې مسيحي مسلمان شوي ځوانان وو چې د هغوی ونډه د عثماني پاچا ساتنه وه او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې پيسې ترلاسه کولې چې د ډېرشو کلونو له خدمت څخه وروسته هغوی ته ځمکه ورکول کېده.

عثماني پاچاهان

د عثماني پاچايانو تر منځ څو تنه دنړيوال شهرت څخه برخمن وو:

۱ - سلطان محمد فاتح

سلطان محمد د عثماني پاچايانو تر منځ ډېر نامتو پاچا و نوموړي وکولای شو چې د بيزانس د امپراتورۍ(ختيځ روم) زړکلن سياسي ژوند ته د پای ټکی کېږدي. د هغه ځلانده او نامتو فتحه د قسطنطنيې(د کستانتين ښار) فتحه او د ختيځ روم د امپراتورۍ پلازمېنه وه چې له هغه وروسته د اسلامبول (د اسلام ښار) په نامه و نومول شو او سلطان محمد د فاتح لقب تر لاسه کړ. دغه فتحه دنړۍ په تاريخ کې د ډېرو بدلونونو سرچينه شوه او د اروپا په تاريخ کې د نويو پېړيو د پيل په توګه وپېژندل شو.

۲ - سلطان سليم

دغه پاچا چې د شاه اسماعيل صفوي معاصر و په خپلو بريدونو سره د ايران پر پولو يې وکولای شول چې د چالداران په جګړه (۹۲۰ق) کال کې صفوي لښکرو ته د هغوی د توپخونې د ځواک او اورلړونکو وسلو سره ماتې ورکړي، هغه عراق او شام هم فتح کړل او د مصر په لور په لښکر کشۍ کې يې ډېر هېوادونه له منځه يوړل او د مصري عباسيانو حاکميت او ځواک ته يې د پای ټکی کېښوده. له هغه وروسته يې د مکې مکرمې اداره يې په لاس کې ونيوله، ځان يې د خليفه په توګه ونوماوه او پر ټولو مسلمانانو د حکومت کولو غوښتونکی شو.

سلطان سليمان د عثمانيانو پياوړی امپراطور

۳ - سليمان قانوني(لوی سليمان)

په ۱۶ زېږديز/۱۰ قمری کې سلطان سليمان د سلطان سليم زوی د عثماني پاچاهانو له ډلې څخه پېژندل شوی پاچا و. د هغه د پاچاهۍ پر مها ل د عثماني امپراتورۍ قلمرو زياته پراختيا وموندله، لکه څنګه چې عثماني لښکرو د وين ښار د اوسني اتريش پلازمېنه هم د خپلې محاصرې لاندې راوروسته. د عثماني دولت سمندري ځواکونه په دې دوره کې په مديترانه او د هند د سمندر کې په مهمو سمندري لاروکې شتون درلود. همدغه ځواک و چې په کا ل (۱۵۳۸ ز) کې د خيرالدين په مشرۍ د اروپايي متحدينو سمندري ځواکونو ته چې هم ماتې ورکړه. ترکانو سليمان د دې لپاره چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظم اداري جوړښتونه او مدني قوانين يې رامنځته کړل د (سليمان قانوني) په نامه ونومولو او اروپايانو د هغه د امپراتورۍ د لويوالي او ځواک له امله هغه ته د(لوی سليمان) نوم ورکړ.

عثماني امپراتوري ولې کمزورې شوه؟

۱۷ ز / ۱۱ق پېړۍ کولی شو عثماني دولت د زوا ل د پيل دوره وګڼو. دغه زوا ل چې د اروپا د پر مختګ او د لويديځ د بدلون له دورې سره سمون خوري، د دې لامل شو چې عثماني امپراتورۍ خپل ټول زيار د خپل سياسي دريځ او موقعيت په ساتنه ولګوي. ځانګړي لاملونه چې د عثماني دولت د وروسته پاتې کېدو او زوال لامل شو، عبارت دي له:

۱- د عثماني پاچاهانو فساد او ناکاري.

۲- د هر ډول سياسي او ټولنيزو اصلاحاتو د پلي کولو څخه ډډه کول چې د اشرافو او درباريانو ګټې يې له خطر سره مخامخ کولې.

۳- د فتوحاتو ودرول چې د عثماني دولت د لوی پوځ د وزګارتيا لامل شو او له هغه وروسته پوځيانو چې ډېر يې د ځمکو خاوندان وو، پر کليوالو يې ظلم او تېريو ته زور ورکړ او د سياسي چارو په لاس وهنو يې ډېرې ستونزې را منځته کړې،

٤- د صفوي دولت سره د عثماني دولت مذهبي شخړې، نه يوازې دا چې د هغه دولت د کمزورتيا لامل شوې، بلکې د مسلمانانو د ټولنيز انحطاط سبب هم شو، دا په داسې حا ل کې وو چې عثمانيانو د خپل قلمرو ميشتو مسيحي اقليتونوته تر ډېره کچه سياسي او مذهبي خپلواکي ورکړې وه.

په ۱۸ ز/۱۲ ق پېړيو کې د عثماني دولت کمزورتيا ښکاره شوه. د روسيې او اتريش دوو هېوادونو عثمانيان د بالکان له سيمې او د تورې بحيرې د شمال څخه په شا وتمبول. په ختيځ اړخ کې هم د افشاريه د دولت په رامنځته کېدو د ايران لښکرو د نادر افشار په مشرۍ د عثمانيانو پرورانديې را پاڅيدل او سخت زيانونه يې هغوی ته ور واړول.

د نولسمې پيړۍ په لړ کې، عثماني امپراتورۍ د خپل قلمرو د پراختيا او د خپل ځلانده تاريخ باوجود، له د ننه کمزورې شوی و، که څه هم بيا وروسته د هغه دولت د واک د ژوندي کولو سره هڅې وشوې او رغنيز پروګرامونه هم پلي کړای شو بلکې په دې وتوانېدل چې د هغه دولت د زوال روند د يو څه وخت لپاره وځنډوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوعاتو له یو بل سره خبرې وکړي او پایلې دې یو بل ته ووايي.

- ستاسو په اند ولې اروپایان د عثماني پاچا له خوا د ختیځ روم پوځي ماته د اروپا په تاریخ کې د نویو پیرپو پیل وګڼلو؟
- ستاسو په اند د عثماني دولت مشران د زوا ل د عواملو څخه د خلاصون لپاره کومې هڅې کولای شوې تر سره کړي؟

پوښتنې

۱- د عثماني دولت د کمزورتیا لاملونه څه وو؟

۲- د عثماني پاچاهانو نومونه واخلئ؟

۳- عثماني دولت څرنګه منځته راغی؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زموږ په هېواد کې صنعت څنګه پراختیا موندلې شي. په دې هکله یو مطلب چمتو کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب

په دې لوست کې، امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ له انقلاب سره او همدارنګه د امریکا د خپلواکۍ له اعلامیې له موادو سره اشنایي.

د ۱۸ م پېړۍ په پیل کې د اروپایانو متصرفات په امریکا کې

جغرافیايي اکتشافات، په ځانګړې توګه د امریکا د وچې کشف، د شتمنیو نوې نړۍ یې د اروپایي هیوادونو پر مخ پرانیځله، یو شمېر زیاد اروپایي هېوادونه چې د مذهبي محدودیتونو او کورني جګړو څخه په تنګ راغلي وو، د ښه ژوندانه لپاره د یوه نوي ځای په لټه، د طبیعي امکاناتو شتمني او سره زره امریکا وچې ته مهاجرت وکړ، د دې کډوالو ډېره برخه انګلیستان وه چې د اطلس اقیانوس په لویدیځ سواحل کې دیارلس ایالته مهاجرنیشینو جوړاوه او له همدې امله د دې خاورې یوه برخه یې د نیوانګلند (نوی انګلیستان) په نامه یاداوه. نوې وچې ته د اروپایانو د یرغلو په لړ کې د هغه ځای بومي وګړي چې سور پوستکي یا د اروپایانو په جګړه کې ووژل شول او یاهم نورو سیموته کډوال شول.

د امریکا خاوره د سرو زرو او نقرې، د ډېرو زیاتو ځنګلونو اوکرنیزو ځمکو درلودونکې وه. سواحل یې د کبان نیولو او د بیړۍ چلولو ته مناسب او د اقتصادي ودې او پراختیا لپاره ورته زمینه برابره وه. د انګلیستان دولت د خپلې د واکې لاندې سیمې یې د کرنیزو تولیداتو مرکز باندې او هم دغه ځای یې د خپلو صنعتي محصولاتو د پیرودلو لپاره ټاکلی وو، په دغه مهال کې د نوې مالیاتو وضع د کډوالو نیوکې یې رامنځ ته کړې، په دې مهال کې د فرانسې دولت چې د انګلیستان په جګړه کې ماته خوړلې وه او مستعمرات یې هم په امریکا کې له لاسه ورکړي و، له کډوالو څخه یې ملاتړ وکړ. په پایله کې کډوال په دې وتوانیدل چې د جورج واشنګتن په مشرۍ د انګریزانو ځواکونو ته ماته ورکړي. د دغې ماتې په تعقیب د کډوالو دیارلس ایالاتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواکی اعلام وکړ او خپله خاوره يې د امريکا د متحده ايالاتو په نوم ونوموله او په (١٧٧٦ ز) کال کې جورج واشنګټن يې هم د امريکا د لومړي ولسمشر په توګه وټاکه.

د امريکا د خپلواکۍ اعلاميه

په (١٧٧٦ ز) کال کې د امريکا له روشنفکرانو څخه په نامه د توماس پين د (سليم عقل) په نامه يوه مقاله وليکه چې ډير پلويان يې پيداکړه او د هغه (١٠٠ زره) نسخې په امريکا کې وېيرودل شوې. ناځاپه د توماس پين دغه انديښنه د امريکا د خپلواکي په اعلاميه کې د (١٧٧٦ ز) کال د جنورۍ په څلورمه ورځ کې خپور شو چې د خپلواکي د اعلاميې د اصولو برخه يې داسې ده:

١- ټول خلک يو د بل سره برابر دي او د يو شان حقونو درلودونکي دي.

٢- ټول خلک د ژوند او د خپلواکۍ حق درلودونکي دي.

٣- حکومت د خلکو د حقونو د تأمينولو لپاره منځ ته راغلی دی. په داسې حال کې که چيرې حکومت د خلکو د حقونو د تأمينولو توان ونلري دا د خلکو طبيعي او قانوني حق دی چې هغه لرې کړي او د خپلې ټاکنې حکومت منځ ته راوړي.

وروسته له خپلواکي، د امريکا خلک د لوېديځ په لور له پرمختګ سره، د هغه ځای زياد شمير سور پوستکی چې له منځه يوړل د هغوی پراخه ځمکې يې لاسته راوړې او د امريکا د ايالاتو شمير له ديارلسو څخه پنځوسو ايالاتو ته ورسيده. په دې ترتيب د متحده ايالاتو هېواد چې د اطلس سمندر د سواحل څخه پيل کيږي تر آرام سمندر سواحلوته پراخوالی پيدا کړ.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي او په لاندنيو مطالبو په هکله دې يو تر بله مشوره وکړي، وروسته د ډلې يو غړی دې پايله نورو ته ووايي.

- ټول خلک يو بل سره برابر دی يعنې څه؟
- ټول خلک د ژوندانه د حق در لودونکي دي يعنې څه؟
- حکومت د خلکو د حقونو د تأمينولو په منظور منځ ته راغلی دی يعنې څه؟

پوښتنې

١- د امريکا د متحده ايالاتو ځمکې د څه ډول معادنو درلودونکي دي؟

٢- نيو انګلند د امريکا د متحده ايالاتو کومې برخې احاطه کړې دي؟

٣- د اروپايانو د هجوم دليل د امريکا متحده ايالاتو ته څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د خپلواکۍ په هکله يو مطلب وليکئ او په راتلونکي لوست کې په ټولګي کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ او لوړتیا لارې چارې

امریکا د اوسنی مهال د یو شمیر سترو ځواکونو څخه پیژندل کیږی، په پنځلسمې پیړۍ کې د اروپایي کډوالو په ورتللو سره دغه هیواد له بنسټیزو بدلونونو سره مخ شو، د دغه هېواد پرمختګ او اعتلا د همدغو شرطونو له زمینو څخه رامنځ ته شوی چې په دې لوست کې به یې له ځینو سره آشناشئ.

د امریکا متحده ایالات یو لوی او پراخه هېواد دی چې د صنایع درې اصلی مادې (سکاره،اوسپنه او نفت) په کې ډیر زیاد وو په دغه هېوا کې متعدد آبشار او له اوبو ډک سیندونه هم موجود و چې له هغو څخه د برښنا د تولید ځواك په ډیره لوړه پیمانه جوړیده. د امریکا د متحده ایالاتو جمعیت د خاورې د پراخوالی په کچه لږ دی او هر څوك کولای شي چې د خپل ځان لپاره دکار او فعالیت میدان پیدا کړی.

د امریکا د وچې له کشفولو سره په(١٤٩٢ ز) کال کې دنړۍ له ګوټ ګوټ څخه په تېره بیاله اروپا څخه امریکاته زیات کډوال ورغلل او بیلا بیلې اروپایي ډلو هغه ځمکو ته په مهاجرت پیل وکړ او یو تر بل سره ګډ شول او د هغوی له اختلاط څخه یو نوی ملت امریکایي ملت په نامه راجوړ شو. هغوی د یو واحد او یوشان روش سره زده کړه کوله. همدارنګه د هغو کډوالو په منځ کې چې له اروپا څخه امریکا ته ولاړل یو شمېر پوهان او عالمان هم وو او هغوی دا فرصت پیدا کړ تر څو خپلې علمي زده کړې او کړنی لپاره مناسب ځای چمتو او مهیا کړي. د بېلګې په توګه یو بریتانوی پوهاند د سومایل اسلاتر (somail slatter) په نامه د لومړی ځل لپاره په (١٧٩٠ ز)کال کې په هغه هیواد کې(د ټکر ټوټې) جوړولو د کار خاني بنسټ کېښود د نوو صنایعو په امریکا کې د ودې چټکتیا په هغه کچه سره وه چې په لنډه موده کې هغه هیواد له بریتانیا څخه هم پرمختګ وکړ.

د تلګراف او تېلیفون د کرښی رامنځ ته کیدل او د اوسپینی دلاری جوړېدو د کالیو د ورلو او راوړو لپاره چې د امریکا ختیځ او لویدیځ یو تر بل سره ونښلول او د بخار له بیړیو څخه کار اخېستنه په اقتصادی پر مختګ کې ګټور تمام شول. همدا رنګه د امریکا د پرمختګ بله لاره په (١٨٣٨ ز) کال کې د مریتوب نظام له منځه وړل، د ختیځې امریکې آزادي تر لاسه کړه څرنګه چې د مریتوب نظام له منځه وړلو غورځنګ چې په امریکا کې منځ ته راغلی وه ورو ورو د خپلواکی غوښتونکو له عقایدو او مفکورو څخه یې سر راپورته کړ د امریکا د مریتوب ضد غورځنګ چې د ویلیام لوید ګارسین (william lwid garsen) په واسطه (١٨٠٥- ١٨٧٩ ز) کلونو کې رامنځ شوی وه تر پنځه کاله پورې یې ٢٥٠٠٠٠ غړي پیدا کړل.

د امریکا متحده ایالاتو د قضاییه قوه چې ریاست یې جان مارشال له (١٨٠١ – ١٨٣٥ ز) کالو په غاړه در لود د امریکا ملي یووالی لپاره یو بل پیاوړی ځواك و. همدارنګه هغه دموکراتیکې نظریې چې د خلکو پرګنو سیاسی قدرت یې زیاتولو او د لومړي ځل لپاره د انګلستان د کورنیو جګړو د اوولسمې پیړۍ په ٤٠ لسیزه کې را منځ ته شوې وه د امریکایانو غوږونو ته هم راورسیدې که څه هم داسې نظریې څه بریالی نشولې خو د هغه پیل څخه د انساني اړیکو د پرمختګ لپاره یې لاره هواره کړه. پورتنیو اندیښنو او نظریو په سیاسی برابریو او د خلکو اراده باندې یې ټینګار درلود.

په اوسني عصر کې د سالمې اداري د رامنځ ته کېدو سره د دموکراسي نیالګی بریالیتوب په نوو شرایطو کې په

متحده ایالاتو کې د منلو امکان پیداکړ. خو په امریکا کې دموکراسي هیڅ کله آسانه وده ونکړه. بلکې د امریکا د دموکراسۍ له نظام سره د هغو خلکو له خوا مخالفت وشو چې د امریکا دموکراسي پر نظام کې د ټیټو طبقو د شمول سره مخالفتونه درلول او هغه یې ردول خو د وخت په تېریدو سره نوموړي مخالفتونه کم شول.

همدارنګه د عرضې او غوښتنې پر بنسټ د امریکا د ځانګړو شرایطو په پام کې نیولو سره د آزاد بازار د اقتصادي سیستم په اساسي له معقولو اقتصادی نمونو څخه کار اخیسته، د سالم رقابت را منځته ته کول او همدارنګه د اداري، سیاسي او فرهنګي لاروچارو سمون هغه نورې زمینې وې چې د امریکا د متحده ایالاتو د ودې او پر مختګ لامل وګرځیدې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د کډوالو د فعالیت له څرنګوالي سره په بېلابېلو برخو کې او د امریکا د صنایعو د پر مختګ په اړه خبرې وکړي او دویمه ډله دې د جان مارشال او په امریکا کې دموکراتیک فعالیتونو په اړه خبرې اترې وکړي او پایله دې بیا د هرې ډلې استازی نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- ولې کډوال د نړۍ له هر ګوټ څخه امریکا ته ورکډه شول؟
۲- په امریکا کې د مریتوب د نظام له مینځه وړل د چا په واسطه او څرنګه رامنځ ته شول؟
۳- جان مارشال څوک و؟
٤- دموکراتیکې اندیښنو (ولسواکي) څرنګه امریکا ته لاره پیداکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي د لار ښوونې په ګټې اخیستنې سره د امریکا د متحده ایالاتو د پر مختګ او پراختیا په اړه یو مطلب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library